

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра цивільно-правових дисциплін**

**РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМ ЦИВІЛЬНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ**

**Матеріали
кафедрального науково-теоретичного
круглого столу
(Київ, 9 лютого 2024 року)**

До Міжнародного дня жінок та дівчат у науці

**Київ
2024**

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра цивільно-правових дисциплін

РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМ ЦИВІЛЬНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Матеріали
кафедрального науково-теоретичного
круглого столу
(Київ, 9 лютого 2024 року)

До Міжнародного дня жінок та дівчат у науці

Київ
2024

Редакційна колегія:

Гусарєв С. Д., перший проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Чернявський С. С., проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Мироненко В. П., завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Корольчук В. В., провідний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

9 лютого 2024 року кафедрою цивільно-правових дисциплін проведено кафедральний науково-теоретичний стіл «Реалізація норм цивільного законодавства в умовах сьогодення», присвячений Міжнародному дню жінок і дівчат в науці, в якому взяли участь науково-педагогічні працівники кафедри цивільно-правових дисциплін, аспіранти та здобувачі вищої освіти Національної академії внутрішніх справ.

Видання адресоване науковим працівникам, викладачам, аспірантам та ад'юнктам, здобувачам вищої освіти, а також працівникам суду, адвокатури, органів юстиції, практикуючим юристам, іншим особам, які вивчають норми приватного права та здійснюють правозахисну діяльність.

Рекомендовано до друку кафедрою цивільно-правових дисциплін Національної академії внутрішніх справ від 08 лютого 2024 року (протокол № 11).

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть автори

Регулювання приватно-правових відносин в умовах воєнного стану Реалізація норм цивільного законодавства в умовах сьогодення. [Текст]: матеріали кафедрального науково-теоретичного круглого столу, (Київ, 9 лютого 2024 року). Київ. Нац. акад. внутр. справ, 2024.– 226 с.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА

НАТАЛІЯ БІЛЯНСЬКА

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ ДОГОВОРУ
ПРО СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО 10

ЮЛІЯ МУЗИКА

НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
СУДОВОЇ ПРАКТИКИ 13

ВАЛЕРІЯ КУЗНСЦОВА

ЗМІСТ ДОГОВОРУ ПРО СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО 16

СОФІЯ МЕХ

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ЗАСТАВИ В ЦИВІЛЬНОМУ
ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ 20

КАРИНА МИХАЙЛИЦЬКА

СУБ'ЄКТНИЙ СКЛАД ДОГОВОРУ ФІНАНСОВОГО ЛІЗИНГУ 23

ВОЛОДИМИР БОБКО

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ,
ЯКІ ВИНИКАЮТЬ В НАСЛІДОК БЕЗВІСНОЇ ВІДСУТНОСТІ
ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ 25

ОЛЕКСАНДР ЖИЛІН

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ
ШКОДИ ЗАВДАНОЇ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ 31

ТЕТЯНА ФЕСАН

ПРАВО ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 38

ЮЛІЯ КУКСА

ЗЕМЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 44

ІРИНА БОРОВСЬКА

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА
У СПРАВАХ ПРО ВИЗНАННЯ НЕОБГРУТОВАНИМИ
АКТИВІВ ТА ЇХ СТЯГНЕННЯ В ДОХІД ДЕРЖАВИ 48

АББАСОВ ГЮЛЬОГЛАН АРІЗОВИЧ

УЧАСТЬ ЕКСПЕРТА З ПИТАНЬ ПРАВА У ЦИВІЛЬНОМУ
ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ 52

АББАСОВ ФАРІЗ АРІЗОВИЧ

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ЦИВІЛЬНОМУ
СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ: СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ 56

ОЛЬГА ВЕРЕНКІЮТОВА

ЗДІЙСНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ: ЗАКОНОДАВЧИЙ АСПЕКТ ...60

ЛІДІЯ ГЕРАСИМЧУК ДОЦІЛЬНІСТЬ РОЗШИРЕННЯ ДОГОВІРНИХ ЗАСАД ПРИ РЕГУЛЮВАННІ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН	64
АНАСТАСІЯ КНЯЗЄВА ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТА ІНШИХ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ ЯК ПІДСТАВА ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО	67
ВАСИЛЬ ГОПАНЧУК РЕПРОДУКТИВНІ ПРАВА ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОДРУЖЖЯМ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ	70
ІННА ФІНАГЕСВА ПОРЯДОК ОБЛІКУ ДІТЕЙ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ ТА ЯКІ ЕВАКУЙОВАНІ ІЗ ЗОНИ БОЙОВИХ ДІЙ ..	73
АНТОН ХИЖНИЙ ДО ПИТАННЯ МОЖЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНИ СУЧАСНИХ БАЗОВИХ МОДЕЛЕЙ КОНЦЕСІЇ	76
АНАСТАСІЯ ЗАДОРЖНА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ В РОЗРІЗІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ	79
ДІАНА ХУДИНЕЦЬ ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ФОРС МАЖОРНИХ ОБСТАВИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	83
АНЖЕЛА КАЛІНЮК ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ УТРИМАННЯ ПАСИНКУ, ПАДЧЕРЦІ У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ	86
АНАСТАСІЯ БРЕУС ЛІКАРСЬКА ПОМИЛКА: МЕДИЧНЕ ЧИ ЮРИДИЧНЕ ПОНЯТТЯ?	89
АННА ЗАСЛАВСЬКА ПРОСТІЙ І ДИСТАНЦІЙНА РОБОТА: ДО ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ	91
ВІКТОРІЯ МУРАТОВА ДО ПИТАННЯ СТЯГНЕННЯ КОМПЕНСАЦІЇ ЗА ПОШКОДЖЕНЕ (ЗРУЙНОВАНЕ) МАЙНО ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	96
ДЕНИС СОКОЛ ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА РЕАЛІЗАЦІЮ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ НЕЗАХИЩЕНИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ	99

БОГДАН КИРДАН ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВІЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТВОРІВ	102
ЮРІЙ ЛЕВКІВСЬКИЙ ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТА З ПИТАНЬ ПРАВА ДО СУДОВОГО ПРОЦЕСУ	106
ДАР'Я ГОРБАЧЬОВА ВІДШКОДУВАННЯ (КОМПЕНСАЦІЯ) ШКОДИ ФІЗИЧНІЙ ОСОБИ, ЯКА ПОТЕРПІЛА ВІД КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ	109
АНДРІЙ КЛИЧКОВ ДЕЯКІ ПИТАННЯ МІСЦЯ ВІДКРИТТЯ СПАДЩИНИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ	113
ОЛЕКСАНДР ГОЛОВКО ОСОБЛИВОСТІ РЕЄСТРАЦІЇ СПАДКОВОЇ СПРАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	116
СОФІЯ КОВАЛЬ ПРЕВЕНТИВНІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ВІД ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	119
КАТЕРИНА КУЦИК ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЦИФРОВИХ ПОСЛУГ	122
ВЛАДИСЛАВА АКШЕНЦЕВА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ДИТИНИ ЯК УЧАСНИКА ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН	126
АННА ДОВГАЛЬ ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ У СПАДКОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ	129
СОФІЯ МИХАЛИК ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД	131
ХРИСТИНА ОЛЕКСИН ЦИФРОВІ РЕЧІ ЯК ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ	134
ЮРІЙ ЛИМАР ДОТРИМАННЯ ГІДНОСТІ, ЧЕСТІ ТА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ ПОЛІТИЧНИМИ ДІЯЧАМИ У СВОЇЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	137
ВІКТОРІЯ МАЗУР ОСОБЛИВОСТІ ФРАУДАТОРНОГО ПРАВочИНУ	142

ВАЛЕНТИНА МИРОНЕНКО

ПСИХІЧНА НЕДОТОРКАНИСТЬ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ
ЯК СКЛАДОВА ЇЇ ПРАВА НА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНИСТЬ ..145

ЮЛІЯ ВАСЮТА

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПОРЯДКУ ВИЇЗДУ ДІТЕЙ ЗА КОРДОН
В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ 148

ІННА ВЛАСЕНКО

ПЕРСПЕКТИВИ ВРЕГУЛЮВАННЯ НОТАРІАЛЬНОГО
ПОРЯДКУ РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ В ЗАКОНОДАВСТВІ
УКРАЇНИ 152

ОЛЕНА ГОРБУНОВА

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ПОХОДЖЕННЯ
ДИТИНИ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СІМЕЙНОМУ ПРАВІ 155

МИРОСЛАВА СКРИНИК

ПРОБЛЕМА КВАЛІФІКАЦІЇ «ЛІКАРСЬКОЇ ПОМИЛКИ»
У ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ З ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ,
ЗАВДАНОЇ ЗДОРОВ'Ю ЧИ ЖИТТЮ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ 158

АННА КАРА, ТЕТЯНА КОЗИНА

ДЕПОРТАЦІЯ ДІТЕЙ З УКРАЇНИ: ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ
КВАЛІФІКАЦІЇ 162

АНДРІЙ ПЕТРОВСЬКИЙ

ПРАВОВИЙ СТАТУС ТРЕТИХ ОСІБ У ЦИВІЛЬНОМУ
ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ 165

ЄВГЕН БОЛЮБАШ

ОСОБЛИВОСТІ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ
ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ НАРОДЖЕННЯ АБО СМЕРТІ
ОСОБИ 168

ЯРОСЛАВ ВОРОНІЖСЬКИЙ

ДОДЕРЖАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В СПРАВАХ ПРО ВИЗНАННЯ
НЕОБГРУНТОВАНИМИ АКТИВІВ ТА СТЯГНЕННЯ В ДОХІД
ДЕРЖАВИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РОЗВИТКУ 172

АННА КУЛІКОВА

ПРОБЛЕМАТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ
СПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 175

НАТАЛІЯ ПОЛІШКО

ДОТРИМАННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ПРИ ПРОХОДЖЕННЯ
ЖІНКАМИ СЛУЖБИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ 179

РОМАН ПОЛІЩУК

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЗАПОДІЯНОЇ ГРОМАДЯНАМ
ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ 181

ДАНИЛО ЗЕЛІНСЬКИЙ УПОВНОВАЖЕНИЙ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЙОГО РОЛЬ В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ	184
ОКСАНА РАКУЛ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО НОТАРІАТУ: ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН	187
ВІКА СМІРНОВА АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІНСТИТУТУ ВИТРАТ НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ	190
ЛЕСЯ ШАПОВАЛ ЩОДО ПОРУШЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ НА ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ	194
ДАРИНА БУТЕНКО ПРАВО НА ТИМЧАСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТЛОМ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ В УКРАЇНІ	197
МАРИНА ЗІНОВЧУК ПРАВО ДІТЕЙ НА ОСВІТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	200
ВІКТОРІЯ СПРИТНЮК ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	202
НАТАЛІЯ СТУКАЛО СТРАХУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ ЖИТТЮ ЧИ ЗДОРОВ'Ю ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ В РЕЗУЛЬТАТІ ЛІКАРСЬКОЇ ПОМИЛКИ	204
ОЛЕКСІЙ ЯКИМЕЦЬ ЕКОЛОГІЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА – ЗАПОРУКА БЕЗПЕЧНОГО ДОВКІЛЛЯ	208
АНТОН ДІДЕНКО ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ФРАУДАТОРНИХ ПРАВОЧИНІВ. РОЗМЕЖУВАННЯ ФРАУДАТОРНИХ ТА ФІКТИВНИХ ПРАВОЧИНІВ	210
АРАІК КОЧКАДАМЯН ПИТАННЯ НАУКОВОГО ПОШУКУ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО ВИЗНАННЯ СПАДЩИНИ ВІДУМЕРЛОЮ	215
МАР'ЯНА КОНТАРОВСЬКА ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ ТА ОБ'ЄКТ ПРАВОВІДНОСИН З НАДАННЯ ПСИХІАТРИЧНОЇ ДОПОМОГИ В ПРИМУСОВОМУ ПОРЯДКУ	219

НАДІЯ ПОЛХОВСЬКА, 222
ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО
ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ
ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛОК ПРАЦІВНИКІВ
ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ 222

ПЕРЕДМОВА

---

11 лютого - Міжнародний день жінок та дівчат у науці!

Свято запроваджене Резолюцією 70-ї Генасамблеї ООН і його почали відзначати з 2015 року, щоб "досягти повного, рівного доступу жінок і дівчат до науки, забезпечити гендерну рівність, розширення прав і можливостей жінок і дівчат". Наука і гендерна рівність – невід’ємні елементи процесу досягнення цілей розвитку, включаючи ті, які викладені в Порядку денному сталого розвитку до 2030 року. За останні 15 років світове співтовариство досягло значних успіхів у справі залучення жінок і дівчат у науку.

Кафедра цивільно-правових дисциплін є однією із провідних кафедр Національної академії внутрішніх справ. Нині вона нараховує у своєму складі – 20 науково-педагогічних працівників (основний склад) та 10 (за сумісництвом), з них жіноцтво складає 65 %, чоловіки – 35 %.

Науковий ступінь доктора юридичних наук, кандидата юридичних наук, доктора філософії мають 65 жінок та 30 % чоловіків. Вчене звання – 40 % жінок та 25 % - чоловіків.

Вже добігає другий рік від дня повномасштабного вторгнення Росії в Україну та закінчується майже десятилітній період важких випробовувань, які випали на долю нашої країни, долю українського народу, який мужньо боронить свою свободу і незалежність.

Безмежна вдячність і низький уклін Збройним Силам України, кожному військовому, прикордоннику, медику, поліцейському, надзвичайнику, іншим захисникам, завдяки яким ми маємо можливість робити свою роботу – навчати і навчатись!

СЛАВА УКРАЇНІ!

ГЕРОЯМ СЛАВА!

Життя України і українців не зупинилося. Ніхто і ніколи його не здатен зупинити.

Продовжують народжуватися діти, люди одружуються (іноді розлучаються), люди дбають про свій побут, про задоволення своїх життєво необхідних потреб: будується житло, придбавається, відчувається нерухоме та рухоме майно; працює ринок побутових, страхових, фінансово-кредитних та інших банківських послуг. Працює сфера надання транспортних послуг. Працює державна та приватна сфера виробництва. Укладення цивільно-правових договорів в більшості випадків супроводжується їх нотаріальним посвідченням. Остання воля особи теж вимагає участі нотаріуса.

З упевненістю можна вести мову про те, що приватно-правові відносини, які регулюються нормами цивільного, цивільного процесуального, сімейного, трудового, житлового, земельного та екологічного законодавства супроводжують людину протягом усього її життя, і навіть після смерті.

УКРАЇНА ПЕРЕМОЖЕ!

ЖИТТЯ ПЕРЕМОЖЕ!

*Наталія БІЛЯНСЬКА,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ ДОГОВОРУ ПРО СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО

Сурогатне материнство в Україні займає основне місце серед допоміжних репродуктивних технологій, але недосконалість правового забезпечення такого інституту породжує значну кількість юридичних та морально-етичних проблем.

Законодавство України, хоч і не містить поняття сурогатного материнства, але визначає, що сурогатне материнство є одним із видів допоміжних репродуктивних технологій, необхідною передумовою виникнення якого є укладення договору між сурогатною матір'ю та жінкою (чоловіком) або подружжям. Проте, відносно сторін виникає чимало питань як з теоретичної, так і з практичної точок зору, у зв'язку з чим дослідження особливостей суб'єктного складу договору про сурогатне материнство потребує окремої уваги.

Однією зі сторін договору про сурогатне материнство є сурогатна матір, вимоги до якої визначаються Порядком застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні, затвердженим наказом Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 № 787. Так, відповідно до п.п. 6.1 та 6.4 даного Порядку сурогатною матір'ю може бути повнолітня дієздатна жінка за таких умов: 1) наявності власної здорової дитини; 2) добровільної письмово оформленої заяви сурогатної матері за встановленою формою; 3) за відсутності медичних протипоказань; 4) за відсутності безпосереднього генетичного зв'язку з дитиною. Дозволяється виношування вагітності лише близькими родичами майбутніх батьків (мати, сестра, двоюрідна сестра тощо) [4]. Проте, на практиці до потенційної сурогатної матері можуть висуватися додаткові вимоги, наприклад, сімейний стан (заміжня, незаміжня), наявність декількох власних дітей, освіти тощо.

Також слід звернути увагу на вік сурогатної матері. Законодавство України передбачає лише мінімальний вік – 18 років, а граничний вік, на жаль, не знайшов нормативно-правового затвердження. На нашу думку, це має важливе значення, адже мова має йти не просто про жінку репродуктивного віку, а жінку, яка має виносити та народити здорову дитину для подружжя з мінімальними ризиками для власного здоров'я.

Цікавою в даному аспекті є Ізраїльське законодавство, відповідно до якого вік сурогатної матері не повинен перевищувати 38 років.

Якщо ж говорити про сурогатну матір як сторону договору, то І. Я. Верес виділяє такі обов'язкові критерії, яким вона має відповідати: 1. віковий: повноліття, максимальний вік законодавчо не передбачений, проте на практиці це 35-36 років; 2. медичний: не повинна мати протипоказань для виношування та народження дитини; психічне і соматичне здоров'я; 3. соціальний: наявність власної здорової дитини; 4. юридичний: заява про згоду на проведення імплантації ембріона, що прикріплюється до договору [3, с. 105].

Цікавою в контексті досліджуваного питання є позиція О.Л. Дзюбенко, яка вважає, що «окрім вимог, які вже передбачені чинним законодавством до сурогатних матерів, варто на законодавчому рівні закріпити також такі вимоги до жінок, які мають намір бути сурогатною матір'ю: відсутність психічних захворювань, відсутність шкідливих звичок (паління, зловживання спиртними напоями, вживання наркотичних засобів, захоплення комп'ютерними та азартними іграми), надмірна вага» [1, с. 105].

Другою стороною договору про сурогатне материнство є замовники. Аналіз норм чинного законодавства дозволяє виділити певні умови їх участі у таких договірних відносинах.

По-перше, в якості замовників може виступати лише подружжя, тобто чоловік та жінка, які зареєстрували шлюб в установленому законом порядку. Це можуть бути як громадяни України, так і іноземці.

Досить часто постає питання, пов'язане з реалізацією програми сурогатного материнства особами, які не перебувають в офіційних шлюбних відносинах. Найбільш актуальним це є у відносинах, ускладнених іноземним елементом. Так, законодавство зарубіжних країн може передбачати різні форми шлюбу – укладений за релігійним обрядом та/або фактичні (цивільні) шлюби. Проте, відповідно до ч. 2 ст. 21 Сімейного кодексу України проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя [5]. Тому, можна однозначно стверджувати, що особи, які не перебувають у зареєстрованому шлюбі, не можуть виступати замовниками за договором про сурогатне материнство. Хоча серед науковців (В.А. Ватрас, О.В. Розгон та інші) зустрічаються й протилежні думки.

Аналогічно, на нашу думку, має вирішуватися питання щодо можливої участі в договорі про сурогатне материнство в якості замовників партнерів однієї статі. Як зазначає Ю.В. Коренга, останнім часом дане правило оскаржується багатьма державами, що дозволяють реєстрацію одностатевих шлюбів (наприклад Голландія, Великобританія) [2]. Проте, відповідно до ч. 2 ст. 123 Сімейного кодексу України [5] та п.п.

6.1 та 6.11 Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні [4] замовниками можуть виступати лише чоловік та жінка, які зареєстрували шлюб, що виключає участь одностатевих пар в договорі про сурогатне материнство.

По-друге, це мають бути суб'єкти, які досягли 18-річного віку, оскільки відповідно до п. 1.7 Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні на проведення лікувальних програм допоміжних репродуктивних технологій мають право лише повнолітні жінки та/або чоловіки за медичними показаннями [4]. Аналогічну норму містить і ч. 7 ст. 281 Цивільного кодексу України [6]. Таким чином, якщо особа зареєструвала шлюб до досягнення шлюбного віку відповідно до ч. 2 ст. 23 Сімейного кодексу України, вона не має право брати участь у договірних відносинах щодо сурогатного материнства, навіть, зважаючи на те, що має місце факт реєстрації шлюбу та набуття повної цивільної дієздатності відповідно до ч. 2 ст. 34 Цивільного кодексу України [5; 6].

По-третє, подружжя (або один з майбутніх батьків), в інтересах якого здійснюється сурогатне материнство, повинно (повинен) мати генетичний зв'язок з дитиною (п. 6.1 Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні) [4]. Документом, що підтверджує цей факт є довідка про генетичну спорідненість батьків (матері чи батька) з плодом, яка надається до органів державної реєстрації актів цивільного стану для здійснення державної реєстрації народження дитини жінкою, якій в організм було перенесено ембріон людини, зачатий подружжям у результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій (п. 6.9 Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні) [4].

Підсумовуючи вищенаведене, слід зазначити, що сторонами договору про сурогатне материнство є подружжя та сурогатна матір, проте особливості їх участі у відносинах є невизначеними та потребують додаткового законодавчого врегулювання.

Список використаної літератури

1. Дзюбенко О. Л. Сторони договору про сурогатне материнство. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2020. № 2 (8). С. 94–105.
2. Коренга Ю.В. Суб'єктний склад сурогатного материнства. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/153587471.pdf> (дата звернення: 10.12.2023).
3. Оніщенко О.В., Козіна П.Ю. Сурогатне материнство в Україні та за кордоном: порівняльно-правовий аспект. *Юридичний вісник*. 2015. № 3 (36). С. 102–108.
4. Порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні: затв. наказом Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 № 787. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#n346> (дата звернення: 10.12.2023).

5. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 10.12.2023).

6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 10.12.2023).

УДК 347.4

Юлія МУЗИКА,

*аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ*

Науковий керівник:

*професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент*

Наталія БЛЯНСЬКА

НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Якісне надання медичних послуг вимагає від лікарів високої кваліфікації та досвіду. Однак, навіть найдосвідченіші лікарі здатні припускатися помилок, які в свою чергу можуть призвести до завдання шкоди пацієнтам. В такому випадку пацієнти мають право на захист.

Збільшення кількості позовних заяв про неналежне надання медичної допомоги свідчить про те, що проблема цивільної відповідальності у сфері охорони здоров'я є актуальною та потребує вирішення.

Проаналізувавши актуальну судову практику, можна звернути увагу на певні аспекти, що постають і досліджуються під час розгляду справ про неналежне надання медичних послуг.

Дослідивши судові рішення, необхідно зазначити, що на сьогодні існують неоднакові підходи судів до питання форми, яка вимагається для укладення договору про надання медичних послуг.

Так, рішенням Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 05 жовтня 2021 року за справою №344/3764/21 було відмовлено у задоволенні позову про відшкодування майнової та моральної шкоди за неналежне надання медичних послуг з огляду на відсутність письмового договору, розрахункового документа (який підтверджував би факт укладання усного договору), акту виконаних робіт чи іншого документа, який би міг засвідчити факт надання їй неякісної

послуги конкретним суб'єктом господарювання, і через це судом було визначено, що із досліджених у судовому засіданні доказів неможливо встановити особу, яка завдала позивачу шкоди, і відповідно, причинний зв'язок між протиправною поведінкою такої особи та завданою позивачу шкодою. В свою чергу суди апеляційної та касаційної інстанцій за цією ж справою звернули увагу на тому, що у випадку, якщо між сторонами не укладено правочину у письмовій формі, а одна зі сторін заперечує факт його укладення, то сторона, яка прагне довести факт вчинення правочину (угоди), може це зробити за допомогою інших письмових доказів, засобів аудіо, відеозапису тощо, та використавши інші докази за справою задовольнили позовні вимоги пацієнта [1].

Проте, вважаємо, що згадана справа окреслює проблематику відсутності єдиного підходу та законодавчого регулювання щодо питання форми та істотних умов договору про надання медичних послуг.

Вважаємо, що через особливість суб'єктного складу та безпосередній характер послуг, а саме те, що вони нерозривно пов'язані зі здоров'ям та життям людини, форма договору повинна бути визначена на законодавчому рівні як письмова з деталізацією всіх істотних умов.

Також, слід звернути увагу, що при розгляді справ про відшкодування шкоди, завданої неналежним наданням медичних послуг, додатково до договору суттєве значення для судів має «інформована згода пацієнта на медичне втручання».

За змістом статті 43 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» для застосування методів діагностики, профілактики та лікування від пацієнта необхідна інформована згода. Якщо відсутність згоди може призвести до тяжких для пацієнта наслідків, лікар зобов'язаний йому це пояснити. Якщо і після цього пацієнт відмовляється від лікування, лікар має право взяти від нього письмове підтвердження, а при неможливості його одержання – засвідчити відмову відповідним актом у присутності свідків [2].

Інформована згода на медичне втручання – добровільне, компетентне прийняття пацієнтом запропонованого варіанту лікування, що ґрунтується на одержанні ним повної, об'єктивної та всебічної інформації з приводу майбутнього лікування, можливих ускладнень і альтернативних методів лікування [3, с. 267].

Так, в рішенні Голосіївського районного суду міста Києва від 20 лютого 2023 року у справі № 752/13871/18 судом вказано, що виконавець медичних послуг зобов'язаний здійснювати ведення відповідної медичної документації про лікування. Така документація має містити, зокрема, інформацію, зібрану в результаті попередніх розмов із пацієнтом, досліджень або консультацій, інформацію про згоду пацієнта й інформацію, що стосується послуг, які надаються [4].

Постановою Київського апеляційного суду від 28 квітня 2022 року у справі № 753/16867/20 також підтверджено вищенаведене, а саме, що однією з умов правомірності надання медичної допомоги та проведення будь-якого медичного втручання є добровільна згода відповідної особи [5].

Шевченківський районний суд міста Києва в своєму рішенні від 14 грудня 2022 року у справі № 761/13682/22 також, проаналізувавши інформаційну добровільну згоду на операцію та знеболення, дійшов висновку, що пацієнта було проінформовано про характер виявленого захворювання, яке потребує лікування шляхом здійснення оперативного втручання, пацієнт підтвердив, що він мав можливість поставити всі запитання стосовно операції і знеболення, які йому було запропоновано, та можливі їх наслідки [6].

Таким чином, вважаємо, що інформаційна добровільна згода пацієнта є важливим правовим документом, який захищає права пацієнта та сприяє якісному наданню медичних послуг. Також інформаційна добровільна згода пацієнта зменшує ризик відповідальності медичних працівників, оскільки додатково окреслює права та обов'язки сторін.

Окрім вищенаведеного, слід відмітити, що на сьогодні прослідковується позитивна динаміка щодо судового захисту прав пацієнтів порівняно з минулими роками. На це вказує позиція судів, в яких окреслено, що від пацієнтів не можна очікувати та вимагати точного володіння медичними знаннями. Тому, з урахуванням принципу розумності, пацієнту, який звернувся до суду за захистом порушених прав, що полягають у завданні шкоди здоров'ю, слід тільки вказати на порушення, а далі тягар доказування покладається на медичну установу чи на лікаря [7].

Проте, все ж таки складність оцінки розміру шкоди та встановлення причинно-наслідкового зв'язку між шкодою та діями лікаря прослідковуються в усіх проаналізованих нами судових справах. А тому, відшкодування шкоди та інші способи захисту цивільних прав та інтересів в сфері надання медичних послуг є важливими гарантіями захисту прав пацієнтів. Для того, щоб ці гарантії були ефективними, необхідно усунути проблеми, які ускладнюють цей процес захисту. Розробка та впровадження ефективних заходів щодо вирішення цих проблем залишається актуальним завданням.

Список використаної літератури:

1. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 30.11.2022 у справі № 344/3764/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107878096> (дата звернення: 20.12.2023).

2. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 № 2801-ХП. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

3. Сізнцова Ю. Ю. Інформована згода на медичне втручання: юридичний захист пацієнтів і медичних працівників. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2013. Випуск 23. Частина I. Том 1. С. 266–269.

4. Рішення Голосіївського районного суду м. Києва від 20.02.2023 у справі № 752/13871/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109779760> (дата звернення: 20.12.2023).

5. Постанова Київського апеляційного суду від 28.04.2022 у справі № 753/16867/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104262693> (дата звернення: 20.12.2023).

6. Рішення Шевченківського районного суду міста Києва від 14.12.2022 у справі № 761/13682/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108093254> (дата звернення: 20.12.2023).

7. Крат В. Практика Верховного Суду у справах про компенсацію моральної шкоди. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Pract_mor_shkodi_2023_06_17.pdf (дата звернення: 20.12.2023).

УДК 347.63

Валерія КУЗНЕЦОВА,

здобувач вищої освіти 205 н.з. ННІ №1

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

професор кафедри цивільно-правових дисциплін

Національної академії внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент

Наталія БЛЯНСЬКА

ЗМІСТ ДОГОВОРУ ПРО СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО

Послуги сурогатного материнства на сьогодні набувають все більшого попиту, оскільки така репродуктивна практика надає можливість бездітним парам мати власних дітей. Україна є однією з країн, де такий вид допоміжних репродуктивних технологій дозволено законодавством.

Слід зазначити, що, не зважаючи на суттєві досягнення медичної практики, правове забезпечення інституту сурогатного материнства

неможливо назвати належним. І хоча законодавча діяльність з цього питання є досить активною останнім часом, окремі аспекти так і залишаються неврегульованими, що не сприяє належному здійсненню та захисту репродуктивних прав.

Правовою основою надання послуг сурогатного материнства в Україні на сьогодні є Цивільний кодекс України, Сімейний кодекс України, Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» від 17.05.2018, Порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні, затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 № 787. Як бачимо, відсутній єдиний нормативно-правовий акт, що регулював би особливості та порядок застосування як допоміжних репродуктивних технологій загалом, так сурогатного материнства, зокрема. Слід погодитись із думкою Н.В. Білянської, що таке фрагментарне правове регулювання не може повною мірою гарантувати належну реалізацію і захист прав та інтересів учасників таких правовідносин [1, с. 19-20].

Для якісного врегулювання даних відносин необхідним є визначення змісту договору про сурогатне материнство. На нашу думку, всі умови, що складають зміст договору про сурогатне материнство, потрібно поділити на істотні, які повинні бути в кожному такому договорі, та ті, що включаються за спільною домовленістю сторін і відповідають індивідуальним потребам суб'єктів укладеного договору.

Окремої уваги заслуговують істотні умови договору. На жаль, законодавство України не передбачає коло таких умов, що дає можливість сторонам по-різному регулювати відносини, і не завжди такий підхід може бути на користь сурогатної матері, біологічних батьків, а також самої дитини. Спробуємо розглянути наукові погляди щодо істотних умов договору про сурогатне материнство.

Л. Парацук та І. Чапля, досліджуючи зміст договору про сурогатне материнство, відмічають позицію І. Степанова та Ю. Савелової, які на основі аналізу положень договорів, що укладають клініки (благодійні фонди), виокремлюють такі основні положення змісту договору про сурогатне материнство: предмет договору – надання сурогатною матір'ю послуг з виношування дитини та передача дитини генетичним батькам після її народження; умови виношування дитини: місце проживання сурогатної матері, умови життя, витрати, медичний супровід вагітності; порядок розрахунків між сторонами: сума компенсації за виношування дитини, оплата медичних послуг, страхування життя та здоров'я, поточні витрати протягом вагітності тощо; права та обов'язки сурогатної матері та генетичних батьків: право вивозу дитини за кордон, право на інформування про стан здоров'я плоду та сурогатної матері під час вагітності тощо; відповідальність сторін за невиконання умов договору;

конфіденційність, страхування, порядок передачі та реєстрації дитини, можливо, право на відвідування дитини сурогатною матір'ю [2, с. 73].

В юридичній літературі зустрічається думка, що у договорі потрібно зазначити права та обов'язки обох сторін. Основними обов'язками сурогатної матері перш за все є виношування дитини, її народження та передача подружжю, тобто замовникам, що надали свій генетичний матеріал. Також задля охорони інтересів чоловіка і жінки та дитини обов'язковим є виконання сурогатною матір'ю всіх вказівок лікарів, що ведуть спостереження за нею протягом вагітності та під час пологів. Що стосується прав сурогатної матері, то вона має право на відшкодування витрат, понесених нею у зв'язку з вагітністю та пологами, і безпосередньо при комерційному сурогатному материнстві – на винагороду [3, с. 94].

Слід погодитися з позицією Ю.В. Коренги, яка пропонує задля захисту прав подружжя включати в договір умову, згідно якої подружжя передає оплату сурогатній матері тільки після того, як подружжя буде записане батьками новонародженої дитини при державній реєстрації народження дитини. Дана умова захищає батьків від того, що сурогатна мати не відмовить у передачі дитини та не буде шантажувати їх, вимагаючи збільшити винагороду [5, с. 111].

На думку Ю.С. Юніна, договір повинен передбачати такі умови:

- компенсація витрат на медичні послуги;
- компенсація втраченої заробітної плати у зв'язку з пологами;
- адреса проживання сурогатної матері під час вагітності;
- медична установа, де буде проведено запліднення;
- подальша доля народженої неповноцінної дитини;
- зобов'язання сурогатної матері дотримуватися порад лікаря задля народження здорової дитини;
- зобов'язання сурогатної матері передати дитину після народження батькам-замовникам;
- зобов'язання батьків-замовників прийняти дитину;
- санкції за невиконання чи недотримання договору [4, с. 123].

Враховуючи вищезазначене, вважаємо за доцільне виділити такі істотні умови договору про сурогатне материнство: 1) предмет договору; 2) умови виношування та народжування дитини; 3) ціна договору, що включає оплату послуг сурогатної матері та забезпечення сурогатної матері під час вагітності; 4) права та обов'язки сторін – батьків-замовників та сурогатної матері; 5) відповідальність сторін за невиконання та неналежне виконання договору.

Слід погодитися із І.А. Шуміло, М.О. Пасат та К.Д. Прокоповою, які зазначають, що сурогатне материнство пов'язане з певними ризиками, тому при укладенні договору про сурогатне материнство необхідно передбачити і спеціальні умови. Такі умови можуть включати

необхідність проведення штучного переривання вагітності з медичних причин, народження кількох дітей сурогатною матір'ю, виникнення вад розвитку у дитини, які не мають зв'язку з поведінкою сурогатної матері під час вагітності, смерть одного або обох фактичних батьків, народження мертвої дитини або настання викидня, розрив шлюбу фактичними батьками, неможливість вагітності після завершення процедур сурогатного материнства [2, с. 92-93].

Вищезазначені умови не є вичерпними, тому при укладенні договору про сурогатне материнство сторони можуть передбачити й інші умови, головне, щоб вони відповідали загальним засадам цивільного законодавства та не були спрямовані на завдання шкоди іншим суб'єктам.

Список використаної літератури:

1. Біляньська Н.В. Особливості правового регулювання сурогатного материнства в Україні та світі. *Захист прав та інтересів в умовах реформування приватного права в Україні*: збірник наукових праць учасників круглого столу (Київ, 04 лютого 2022 року). Київ, 2022. С. 19–22.

2. Парашук Л. Г., Чапля І. Проблемні аспекти правового регулювання договору про сурогатне материнство в контексті гармонізації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. Вип. 1. С. 70–76.

3. Шуміло І. А., Пасат М. О., Прокопова К. Д. Договір сурогатного материнства для іноземців в Україні: проблеми та перспективи правового регулювання. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія : Юридичні науки. 2023. № 4 (62). С. 89–98.

4. Юнін О. С. Цивільно-правові аспекти сурогатного материнства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. №3. С. 119–124.

5. Ямненко Т. М., Бабкова В. А. Сторони договору про сурогатне материнство за законодавством України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія : Юридичні науки. 2018. № 9 (14). С. 107–112.

Софія МЕХ,

*здобувач вищої освіти 202 н.з. ННІ №1
Національної академії внутрішніх справ*

Науковий керівник:

*професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент*

Наталія БІЛЯНСЬКА

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ЗАСТАВИ В ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

У зобов'язальних правовідносинах досить часто використовують забезпечувальні заходи, покликані стимулювати боржника до своєчасного та належного виконання зобов'язання. Одним із самих поширених та ефективних способів забезпечення виконання зобов'язань є застава.

Правова природа застави визначається низкою нормативно-правових актів, що регулюють дану сферу відносин. Основним законодавчим актом є Цивільний кодекс України (далі – ЦК України), оскільки в своїй більшості інститути, що забезпечують виконання зобов'язань, мають цивільно-правовий характер. Загальні положення про заставу відображені в параграфі 6 Глави 49 зазначеного кодифікованого акта. Однак у процесі застосування цього виду забезпечення також використовуються інші положення ЦК України, особливо ті, що стосуються осіб, речей, майна, цінних паперів, правочинів, права власності, права користування чужою земельною ділянкою для забудови тощо. Крім ЦК України, є спеціальний нормативно-правовий акт, що регулює відносини застави – Закон України «Про заставу». Також самостійне правове регулювання передбачено для застави нерухомого майна (іпотеки) в Законі України «Про іпотеку». Проте, положення даних законодавчих актів в окремих питаннях дещо не відповідають один одному, що не сприяє належному застосуванню такого способу забезпечення виконання зобов'язань.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про заставу» застава є способом забезпечення зобов'язань, якщо інше не встановлено законом. В силу застави кредитор (заставодержатель) має право в разі невиконання боржником (заставаодавцем) забезпеченого заставою зобов'язання або в інших випадках, встановлених законом, одержати задоволення з вартості заставленого майна переважно перед іншими кредиторами [2]. ЦК України містить майже аналогічне визначення: «В силу застави кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставаодавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, а також в інших

випадках, встановлених законом, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом (право застави)» (стаття 572 ЦК України) [4]. Таким чином, в силу норми ЦК України переважне право перед іншими кредиторами на задоволення своїх вимог кредитор (заставодержатель) може і не мати, якщо це буде встановлено законом, на відміну від положень Закону України «Про заставу», де таке переважне право у кредитора має бути завжди. Така різна позиція законодавця не завжди дасть можливість належним чином забезпечити інтереси кредитора в таких зобов'язаннях.

Види застави також потребують окремого розгляду. Так, ЦК України виокремлює два види застави, а Закон України «Про заставу» – чотири.

Враховуючи норми чинного законодавства, вважаємо, що заставу доцільно класифікувати за різними правовими підставами та відповідно виокремити такі її види:

- 1) за підставами виникнення:
  - застава, що виникає на підставі договору;
  - застава, що виникає на підставі закону;
  - застава, що виникає на підставі рішення суду.
- 2) за об'єктом:
  - іпотека;
  - заклад;
  - застави товарів в обороті або у переробці;
  - застава майнових прав;
  - застава цінних паперів.

Науковий підхід є дещо відмінним від законодавчого. Так, О. Шишка, досліджуючи правову природу застави, виокремлює випадки виникнення права застави в силу закону: а) продаж товару у кредит – ч. 6 ст. 694 ЦК України; б) забезпечення виплати ренти за договором ренти – ч. 1 ст. 735 ЦК України; в) прийняття на зберігання товару на товарному складі – ч. 2 ст. 961 ЦК України; г) право комісiонера на притримання речі (ч. 2 ст. 1019); д) забезпечення вимог перевізника щодо платежів при одержанні вантажу – ст. 164 Кодексу торговельного мореплавства України [5, с. 226].

А. Домбругова розглядає три види застави: іпотеку, заклад та податкову заставу [1]. В цілому погоджуючись з такою позицією, ми вважаємо, що податкова застава не повинна виокремлюватися в самостійний вид застави, не зважаючи на її особливий порядок виникнення та здійснення. Відповідно до пункту 14.1.155 статті 14 Податкового кодексу України (далі – ПК України) податкова застава як спосіб забезпечення сплати платником податків грошового зобов'язання та пені, не сплачених таким платником у строк, визначений ПК України

виникає на підставах, встановлених ПК України [3]. Тому, на нашу думку, податкову заставу слід розглядати як різновид застави, що виникає на підставі закону.

Певні розбіжності у законодавстві існують у розумінні закладу як виду застави. Так, відповідно до частини 2 ст. 575 ЦК України закладом є застава рухомого майна, що передається у володіння заставодержателя або за його наказом – у володіння третій особі [4]. Відповідно ж до статті 44 Закону України «Про заставу» закладом є застава рухомого майна, при якій майно, що складає предмет застави, передається заставодавцем у володіння заставодержателя. За угодою заставодержателя із заставодавцем предмет застави може бути залишено у заставодавця під замком заставодержателя (тверда застава) [2]. Таким чином, однозначною є позиція законодавця щодо заставодержателя як суб'єкта, якому заклад може передаватися у володіння. І натомість, досить суперечливою щодо третіх осіб як таких, у кого може перебувати у володінні заклад. На жаль, такий неоднозначний підхід може сприяти лише виникненню спірних ситуацій між учасниками відносин закладу.

Підсумовуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що застава посідає одне з основних місць в системі способів забезпечення виконання зобов'язань. Проте, існуючий законодавчий підхід до поняття та видів застави свідчить про необхідність усунення суперечностей у застосуванні відповідних норм. Лише встановлення належного правового регулювання інституту застави може забезпечити стабільність та визначеність між учасниками відповідних відносин.

Список використаної літератури:

1. Домбругова А. Застава як спосіб забезпечення виконання зобов'язання. *Юридичний вісник України*. 2006. Вип.7-8. URL: https://www.ts.lica.com.ua/b_text.php?type=3&id=283019&base=1 (дата звернення: 10.12.2023).

2. Закон України «Про заставу» від 02.10.1992 № 2654-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2654-12#Text> (дата звернення: 10.12.2023).

3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 10.12.2023).

4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 10.12.2023).

5. Шишка О.Р. Застава в цивільному праві України. *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2014. Вип. 1 (1). С. 225–232.

Карина МИХАЙЛИЦЬКА,

*здобувач вищої освіти 202 н.з. ННІ №1
Національної академії внутрішніх справ*

Науковий керівник:

*професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент*

Наталія БЛЯНСЬКА

СУБ'ЄКТНИЙ СКЛАД ДОГОВОРУ ФІНАНСОВОГО ЛІЗИНГУ

Фінансовий лізинг як економічну категорію сьогодні тлумачать по-різному. У широкому розумінні найбільш точно дане поняття можна охарактеризувати як інвестування тимчасово вільних чи залучених фінансових коштів, при якому лізингодавець зобов'язується придбати у власність обумовлене договором майно у визначеного продавця і надати це майно лізингоодержувачу за плату в тимчасове користування з правом подальшого викупу.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про фінансовий лізинг» «фінансовий лізинг – вид правових відносин, за якими лізингодавець зобов'язується відповідно до договору фінансового лізингу на строк та за плату, визначені таким договором, передати лізингоодержувачу у володіння та користування як об'єкт фінансового лізингу майно, що належить лізингодавцю на праві власності та набуте ним без попередньої домовленості із лізингоодержувачем, або майно, спеціально придбане лізингодавцем у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов, а також які передбачають при цьому додержання принаймні однієї з ознак (умов) фінансового лізингу, передбачених пунктами 1-4 частини першої статті 5 цього Закону» [3].

Коло суб'єктів фінансового лізингу визначає Закон України «Про фінансовий лізинг». Так, відповідно до ст. 1 ними можуть бути:

лізингодавець – юридична особа, яка набула у встановленому законом порядку право надавати послуги з фінансового лізингу і на підставі договору фінансового лізингу передає лізингоодержувачу у володіння та користування об'єкт фінансового лізингу;

лізингоодержувач – фізична особа, фізична особа-підприємець або юридична особа, яка відповідно до договору фінансового лізингу отримує від лізингодавця об'єкт фінансового лізингу у володіння та користування;

продавець (постачальник) – фізична особа, фізична особа-підприємець або юридична особа, в якій лізингодавець набуває у власність майно на підставі договору купівлі-продажу або договору поставки для подальшої передачі лізингоодержувачу на підставі договору фінансового лізингу [3].

Подібної позиції щодо суб'єктного складу дотримується і переважна більшість науковців. Так, на думку Трофімової О.В., безпосередніми сторонами договору лізингу є продавець (постачальник), лізингодавець та лізингоодержувач, що обумовлено нерозривним характером відносин між сторонами зобов'язання за договором лізингу, наявністю взаємних прав і обов'язків [4, с. 94]. І.В. Горіславська також визначає правову природу лізингу як цілісну трьохсторонню угоду, яка має ознаки договорів купівлі-продажу, позики, кредиту, оренди, інвестиції та інших [2, с. 261].

Дещо іншу позицію висловлює М.Р. Габріадзе, відповідно до якої суб'єктами лізингу можуть бути:

- лізингодавець – юридична особа, яка передає право володіння та користування предметом лізингу лізингоодержувачу;
- лізингоодержувач – фізична або юридична особа, яка отримує право володіння та користування предметом лізингу від лізингодавця;
- продавець (постачальник) – фізична або юридична особа, в якій лізингодавець набуває річ, що буде передана як предмет лізингу лізингоодержувачу;
- інші юридичні або фізичні особи, які є сторонами багатостороннього договору лізингу [1, с. 49–50].

На нашу думку, аналізуючи коло суб'єктів фінансового лізингу, варто вести мову про складну систему правових відносин, що лежать в основі лізингу. Фінансовий лізинг має багатосторонній характер, оскільки передбачає два види договірних відносин: договір фінансового лізингу та договір купівлі-продажу (поставки). Таким чином, вступаючи у відносини фінансового лізингу, сторони мають укласти два види договорів – договір фінансового лізингу (між лізингодавцем та лізингоодержувачем) та договір купівлі-продажу (поставки) предмету лізингу між лізингоодержувачем та продавцем (постачальником). Крім того, такої ж позиції дотримується і законодавець, оскільки продавцем (постачальником) може виступати особа, в якій лізингодавець набуває у власність майно на підставі договору купівлі-продажу або договору поставки (ст. 1 Закону України «Про фінансовий лізинг») [3]. Відповідно суб'єктами договору фінансового лізингу можуть виступати лише лізингодавець та лізингоодержувач.

Підсумовуючи вищенаведене, з урахуванням правової сутності зобов'язань, вважаємо за доцільне розмежовувати такі поняття як «суб'єкти фінансового лізингу» та «суб'єкти договору фінансового лізингу». Лізингові відносини є ширшими за змістом ніж відносини з договору фінансового лізингу, оскільки передбачають укладення і договору фінансового лізингу, і договору купівлі-продажу (поставки), а, відповідно, і коло учасників також має бути відмінним. Таким чином, суб'єктами фінансового лізингу виступають три учасника (лізингодавець,

лізингоодержувач та продавець (постачальник)), а суб'єктами договору фінансового лізингу – лише два – лізингодавець та лізингоодержувач.

Список використаної літератури:

1. Габріадзе М.Р. Правове регулювання договору лізингу за цивільним законодавством України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 5. Том 1. С. 47–52.
2. Горіславська І.В. Правова природа лізингу та його використання у АПК України. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2002. № 1. С. 261–262.
3. Про фінансовий лізинг: Закон України від 04.02. 2021 № 1201-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-20#Text> (дата звернення: 10.12.2023)
4. Трофімова О.В. Правове регулювання лізингової діяльності в Україні. К. : КИТ, 2005. 216 с.

УДК 347.63

Володимир БОБКО,
*доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ В НАСЛІДОК БЕЗВІСНОЇ ВІДСУТНОСТІ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

Кількість осіб, які зникли безвісно в Україні, постійно збільшується. В реаліях сьогодення це відбувається здебільшого внаслідок збройної агресії РФ на території України. Тривала та безвісна відсутність фізичної особи не може не вплинути на правовідносини, учасником яких вона була. Невідомість місцезнаходження одного із суб'єктів правовідносин створює невизначеність у правонаступництві інших суб'єктів. Така невизначеність ускладнює або створює перешкоди у здійсненні ними своїх суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів, виконання правових обов'язків. Зокрема, майно відсутньої особи залишається поза сферою цивільного обороту, а особи, які могли б ним користуватися, не наділені необхідними повноваженнями.

Щоб усунути юридичну невизначеність, яка спричинена тривалою відсутністю фізичної особи, закон передбачає створення особливого юридичного статусу для такої особи – визнання її в судовому порядку безвісно відсутньою або оголошення померлою. Важливою метою у такій ситуації є охорона майнових інтересів самої відсутньої особи.

Дослідженню правовідносин власності та способам її захисту присвячено чимало теоретичних досліджень, достатньо назвати вже

класичні роботи таких науковців як Дзера О.В., Заїка Ю.О., Дзера І.О., Жилінкова І.В. Останніми роками тією чи іншою мірою проблемам правових наслідків появи фізичних осіб оголошених померлими приділяли увагу в своїх дослідженнях Кличков А. О., Лісніча Т.В., Січко Д.С.

Але в той же час питання щодо захисту та реалізації майнових прав учасників правовідносин безвісної відсутності фізичної особи залишаються надзвичайно актуальними як для практики, так і для теорії цивільного права і процесу, заслуговують детальнішого дослідження та потребують сучасного погляду на цю проблему.

Метою та завданням є дослідження проблемних питань матеріально-правових наслідків визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою і скасування судових рішень у цих справах які впливають на майнові правовідносини не лише щодо інших осіб, пов'язаних з безвісно відсутньою особою, але і на особу яка визнана безвісно відсутньою або оголошена померлою.

Більшість матеріально-правових наслідків визнання фізичної особи безвісно відсутньою передбачено нормами ЦК України. Так, згідно зі ст. 44 ЦК України над майном особи, яка визнана безвісно відсутньою, на підставі рішення суду нотаріус за останнім місцем її проживання описує належне їй майно та встановлює над ним опіку. Цей захід не означає обмеження майнових прав даної особи, а навпаки, сприяє охороні її інтересів. В той же час він гарантує задоволення майнових прав фізичних осіб, з якими відсутня особа знаходилась у певних зобов'язальних відносинах. Нотаріус має право і до закінчення річного строку за заявою заінтересованих осіб або органу опіки і піклування призначити опікуна для охорони майна відсутнього, а також для управління цим майном.

З майна, що належить безвісно відсутній особі, видається утримання особам, яких остання зобов'язана за законом утримувати. За рахунок цього майна опікун задовольняє вимоги із сплати боргів за зобов'язаннями безвісно відсутньої особи. Якщо після зникнення особи залишилися невіршені майнові спори, то опікун вправі пред'явити позов від імені та в інтересах відсутньої особи, а так само і відповідати від її імені в межах майна, яке знаходиться під опікою.

Між тим, опікун не може замінити безвісно відсутню особу в усіх цивільних правовідносинах. Так, припиняються зобов'язання, тісно пов'язані з безвісно відсутньою особою, зокрема чинність довіреності, договору доручення тощо. Якщо, функції безвісно відсутньої особи може виконувати її представник то правовідносини зберігаються і реалізуються у звичайному порядку. Наприклад, відносини за договором комісії.

Окрім встановлення опіки над майном відсутньої особи законодавство передбачає можливість укладення договору передачі її майна в управління. Органи опіки і піклування можуть знайти для майна

відсутньої особи управителя і укласти з ним договір управління майном у відповідності із ст. 1029 ЦК України. Заінтересованими в цій процедурі можуть бути як члени сім'ї безвісно відсутньої особи, так і напевно ті, на чию користь така особа має здійснити виконання зобов'язання.

Заявник може запропонувати себе в якості управителя. Закон допускає, що таким управителем може бути суб'єкт підприємницької діяльності окрім вигодонабувача та органів державної влади і місцевого самоврядування. Управитель здійснює від свого імені управління майном за плату або, якщо це передбачено договором то вправі одержувати винагороду за рахунок довіреного йому майна. В будь-якому випадку про це повинно бути зазначене в договорі управління майном, що буде укладати орган опіки і піклування.

До змісту даного договору законодавство пред'являє ряд вимог, передбачених статтями 1030 – 1042 ЦК України. Управитель зобов'язаний охороняти майно та піклуватися про його належний стан. У договорі з управителем може бути прямо зазначено, які дії він не вправі вчиняти (наприклад, відчужувати передане йому майно, укласти щодо нього договір застави). В той же час, якщо інше не передбачено договором, особа, призначена управителем, вправі здійснювати з майном будь-які дії – продавати, здавати в оренду тощо. Управитель не може дарувати довірене йому майно або надавати його у безоплатне користування.

Одним із головних обов'язків управителя, слід вважати погашення заборгованості по зобов'язаннях безвісно відсутньої особи. Однак здійснювати це необхідно у відповідному порядку. Так, наприклад, не можна виплатити гроші за розпискою, яка видана зниклою особою. Отже, якщо кредитор відсутньої особи має намір одержати борг, йому необхідно звернутися в судовому порядку з позовом. Така ж процедура повинна бути дотримана й щодо утриманців відсутньої особи. Щоб утримувати його дітей, необхідно звернутися до суду з позовом про стягнення аліментів. Право подачі позовної заяви має один з батьків дитини, його опікун або піклувальник, усиновитель, а також орган опіки і піклування.

Певні проблеми виникають при здійсненні зазначеної процедури у разі, коли відсутня особа перебувала у шлюбі оскільки її майно, зазвичай, є спільною сумісною власністю чоловіка і жінки. В такому разі виникають відповідні передумови. По-перше, після ухвалення рішення про визнання фізичної особи безвісно відсутньою її шлюб не припиняється автоматично. З цієї особою іншому з подружжя можна розірвати шлюб у спрощеному порядку в органах РАЦСу (ч. 1 п. 1 ст. 107 СК України). Однак розірвання шлюбу є особистим немайновим правом іншого з подружжя. По-друге, якщо безвісно відсутній особі належить майно, що входить до складу спільної сумісної власності, то управителю необхідно звернутися до суду з позовом про виділ частки із спільного майна. В

протилежному випадку в нього не буде визначеності, чим конкретно він повинен управляти і за рахунок чого погашати борги зниклої особи.

Отже, призначення управителя над майном з боку членів сім'ї відсутньої особи може бути викликана потребою в одержанні достатнього утримання неповнолітніми дітьми, а також необхідністю реалізації нерухомого майна або транспорту, розпорядження яким вимагає присутності власника.

Судові рішення у справах про оголошення особи померлою мають дещо інші матеріально-правові наслідки. Відповідно до п. 2 ст. 308 ЦПК рішення суду про оголошення особи померлою є підставою для внесення органами РАЦСу в книгу реєстрації актів громадянського стану запису про смерть цієї особи і видачі заінтересованим особам свідоцтва про смерть. Донині серед вчених не існує єдиної думки щодо питання правових наслідків оголошення фізичної особи померлою. Деякі автори вважають, що особа, оголошена померлою, не позбавляється правоздатності, якщо вона насправді жива [1, с. 99]. Водночас припущення про її смерть, підтвержене судовим рішенням, реєструється в органах РАЦСу і тягне втрату особою набутих раніше цивільних прав та обов'язків [2, с. 127]. Щодо юридичних наслідків такого судового рішення, то вони співпадають з наслідками, передбаченими у випадку смерті особи: 1) до спадкоємців переходять усі права та обов'язки, що належали особі, яка оголошена померлою. Водночас ч. 2 ст. 47 ЦК України зазначає, що спадкоємці не мають права відчужувати протягом п'яти років нерухоме майно, що перейшло до них у зв'язку з відкриттям спадщини.

Така норма містить гарантію прав особи, оголошеної померлою, у випадку її появи; 2) припиняється шлюб; 3) припиняються зобов'язання, пов'язані з особою, яка оголошена померлою.

Як вказувалось, визнання особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою викликає значну кількість правових наслідків, які передбачені нормами інших інститутів цивільного і сімейного права. Оскільки ці правові наслідки належать до категорії безвісної відсутності, вважаю доцільним вказати їх безпосередньо у статтях, що присвячені регулюванню названих відносин. Стаття 44 ЦК України розглядає питання охорони майна відсутньої особи. З позиції автора, доцільно було б присвятити її комплексу цивільно-правових наслідків безвісної відсутності, та назвати: «Правові наслідки визнання фізичної особи безвісно відсутньою».

Крім питань охорони майна відсутньої особи і порядку встановлення опіки над ним, в статті необхідно вказати про такі наслідки, як припинення договору доручення, довіреності, авторських договорів та інших договірних відносин такої особи, що безпосередньо пов'язані з нею.

Складним і недостатньо урегульованим в законі є питання, пов'язане з матеріально-правовими наслідками скасування судових рішень у цих справах. Так як підставою оголошення фізичної особи померлою є лише припущення про її смерть, тому не виключається можливість появи або виявлення її місце перебування. Стаття 48 ЦК України передбачає наслідки, пов'язані з появою фізичної особи, яка була оголошена померлою: суд за місцем перебування цієї особи або суд, що ухвалив рішення про оголошення її померлою, за заявою останньої або іншої заінтересованої особи скасовує відповідне рішення; поновлюється особисто-правовий статус особи; незалежно від часу своєї появи власник може вимагати від будь-кого повернення майна, що збереглося та безоплатно перейшло до нього після оголошення фізичної особи померлою, за винятком майна, придбаного за набувальною давністю, а також грошей та цінних паперів на пред'явника; особа, до якої майно перейшло за оплатними правочинами, зобов'язана повернути його, якщо буде встановлено, що на момент набуття майна вона знала, що фізична особа, яка оголошена померлою, жива (у разі неможливості повернути майно в натурі, власнику відшкодовується вартість цього майна); якщо майно фізичної особи, яка оголошена померлою перейшло у власність територіальної громади і було реалізоване нею, особі, яка з'явилася, повертається сума, одержана від реалізації майна; припиняється виплата пенсій відповідним категоріям осіб; у сфері сімейних відносин поява особи, яка оголошена померлою, є підставою для поновлення шлюбних відносин шляхом нової реєстрації шлюбу.

Між тим, поновлення її втрачених прав не завжди відбувається у повному обсязі. Деякі обмеження у поновленні прав встановлені на користь спадкоємців. Так, оскільки майно особи, яка з'явилася, перейшло до спадкоємців, останні згідно із законом мали підстави розпорядитися цим майном як своїм власним. Тому вони не зобов'язані відшкодовувати вартість відчуженого майна, а також не зобов'язані повертати доходи отримані внаслідок користування даним майном. Поверненню підлягає тільки майно, що його виявлено в натурі. Наприклад, якщо спадкоємці особи, оголошеної померлою, продали отриманий у спадщину будинок, то від покупця, який не знав, що оголошений померлим є живим, не можна вимагати повернення цього будинку, але не можна стягнути і його вартість із спадкоємців.

Слід підтримати точку зору вчених, які вказують на те, що зазначене правило не зовсім вірно вирішує колізію інтересів особи оголошеної померлою, та інтересів її спадкоємців [3, с.130]. Достатньо лише спадкоємцям, отримавши спадщину, негайно її реалізувати, і на виручені кошти придбати інші цінності, як вони звільняються від зобов'язань перед такою особою в разі її появи. Особа, яка з'явилася не може бути поновлена в майнових правах лише тому, що її майно

спадкоємцями перетворено в гроші та інші цінності. Таке положення стимулює до найскорішого відчуження або споживання майна особи, оголошеної померлою, особливо у тому випадку, коли спадкоємці не впевнені в обґрунтованості оголошення спадкодавця померлим.

На усунення вказаної колізії спрямована частина 2 ст. 47 ЦК України, де передбачено, що спадкоємці фізичної особи, яка оголошена померлою, не мають права відчужувати протягом п'яти років нерухоме майно, що перейшло до них у зв'язку з відкриттям спадщини. На думку автора, така норма містить гарантію майнових прав особи у випадку її з'явлення. Проте, вона встановила обмеження щодо нерухомості, а доля іншого майна залишається неврегульованою. Тому було б правильним встановити заборону на відчуження всього рухомого і нерухомого майна, яке належить власнику, що оголошений померлим. Таким чином необхідно закріпити у ч. 2 ст. 47 ЦК України правило про заборону спадкоємцям протягом п'яти років на відчуження всього рухомого і нерухомого майна, яке належить власнику, що оголошений померлим [4, с.15].

Не можна виключати також випадки, коли заявник з корисливою метою намагається отримати рішення про визнання особи безвісно відсутньою або про оголошення її померлою. Тому доцільно було б передбачити в законі, положення про те, якщо суд встановить подібний умисел у заявника, то в якості правових наслідків скасування судового рішення про визнання особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою необхідно визнати недійсними ті правочини, які були укладені заявником на підставі подібного судового рішення, з відшкодуванням всіх збитків, завданих у зв'язку з використанням заявником судового рішення з корисливою метою. Такі наслідки необхідно закріпити в нормах матеріального права.

Викладене дозволяє зробити висновок, що законодавство містить багато проблемних і невирішених питань. Крім цього, на нашу думку, слід взяти до уваги наведені висновки та шляхи вирішення деяких питань як під час подальшого дослідження інституту визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою, так і під час внесення змін і доповнень до чинного законодавства України.

Список використаної літератури:

1. Цивільне право України. Загальна частина: підручн. / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика 3-вид., перероб. і доп. К.: Юрінком Інтер, 2010. С.
2. Харитонов Є.О., Харитонova О.І., Старцев О.В. Цивільне право України: Підручник. Вид. 2, перероб. і доп. К.: Істина, 2009.
3. Січко Д.С., Ісмаїлова У.Ш. Окремі проблеми поновлення правового статусу особи яка була визнана безвісно відсутньою або оголошена

померлою та з'явилась // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Випуск 28. Том 1. 2014 С. 128-131.

4. *Бобко В.Г.* Судочинство у справах про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Науково-дослід. Ін-т. приватного права і підприємництва акад. Правових наук. Київ : 2006. 20 с.

УДК 347.5

*Олександр ЖИЛН,
здобувач наукового ступеня
доктора філософії
кафедри цивільно-правових дисциплін*

Науковий керівник:
*доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент*

Володимир БОБКО

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ ЗАВДАНОЇ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Основною метою створення, існування та діяльності органів державної влади є забезпечення належних умов життєдіяльності всього суспільства або громади загалом та кожної людини окремо, що, зокрема, покладає на них обов'язок сприяти утвердженню прав та свобод людини, їх практичній реалізації та створенню умов за яких органи державної влади не будуть ніяким чином такі права та свободи порушувати.

Проте, на сьогоднішній день досі виникають ситуації коли органи державної влади під час здійснення своєї діяльності порушують права фізичних та юридичних осіб і завдають шкоду, яка підлягає відшкодуванню. Саме через це особливої уваги набуває питання інструментів захисту прав та свобод людини, серед яких одним із основних є інститут деліктної відповідальності органів державної влади.

Деліктна відповідальність органів державної влади та її правове регулювання з огляду на тривалу історію становлення та розвитку, який не припиняється і сьогодні, була і залишається предметом наукового дослідження вітчизняних науковців.

Зокрема, деліктна відповідальність публічних суб'єктів стала предметом дослідження таких науковців як Дзера Ю. М., Первомайський О. О., Шевченко Я. М., Канзафарова І. С., Онищенко О. С., Панченко О. І., Корчемний М. М., Куцин А. В., Немцева А. О., Паришкура В. В., Хоменко М. М., Спасибо-Фатєєва І. В., Андрєєва І. А., Отраднова О. О. та інші.

Проте, праці згаданих вище науковців стосувалися лише окремих аспектів проблеми, не охоплюючи усі її аспекти у цілому.

Так, О.С. Онищенко у своїй науковій праці [13] комплексно дослідив інститут відшкодування моральної шкоди, проте недостатньо уваги приділив питанню відшкодування моральної шкоди, завданої органами державної влади.

В той же час Хоменко М.М. [14] дослідивши загальні питання відшкодування шкоди завданої органами державної влади, не розкрив моральний аспект щодо відшкодування шкоди, завданої органами державної влади.

Враховуючи вказане, автор зазначає на деяких особливостях відшкодування моральної шкоди, завданої органами державної влади.

Статтею 56 Конституції України визначено, що кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Статтею 1167 ЦК України визначено, що моральна шкода, завдана фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності її вини, крім випадків, встановлених частиною другою цієї статті.

Варто зазначити, що статтею 23 ЦК України передбачено, що моральна шкода полягає у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна.

Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості.

Згідно п.п 9, 10, 10-1 постанови Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» розмір відшкодування моральної (немайнової) шкоди суд визначає залежно від характеру та обсягу страждань (фізичних, душевних, психічних тощо), яких зазнала особа, характеру немайнових втрат (їх тривалості, можливості відновлення тощо) та з урахуванням інших обставин. Зокрема, враховуються стан

здоров'я потерпілого, тяжкість вимушених змін у його життєвих і виробничих стосунках, ступінь зниження престижу, ділової репутації, час та зусилля, необхідні для відновлення попереднього стану, добровільне - за власною ініціативою чи за зверненням потерпілого спростування інформації редакцією засобу масової інформації [1].

Статтею 1173 ЦК України передбачено, що шкода, завдана фізичній або юридичній особі незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування при здійсненні ними своїх повноважень, відшкодовується державою, Автономною Республікою Крим або органом місцевого самоврядування незалежно від вини цих органів.

Відповідно до статті 1174 ЦК України шкода, завдана фізичній або юридичній особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю вказаними органами та особами відшкодовується незалежно від вини цієї особи.

Статті 1173, 1174 ЦК України є спеціальними і передбачають певні особливості, характерні для деліктної відповідальності органів державної влади та посадових осіб, які відмінні від загальних правил деліктної відповідальності.

Підставами для цивільно-правової відповідальності за завдання шкоди у такому випадку є правопорушення, що включає як складові елементи шкоду, протиправне діяння особи, яка її завдала, причинний зв'язок між ними.

Під шкодою розуміється майнова шкода, що виражається у зменшенні майна потерпілого в результаті порушення належного йому майнового права, та (або) применшенні немайнового блага (життя, здоров'я тощо). Такий елемент як наявність шкоди полягає у будь-якому знеціненні блага, що охороняється законом.

Причинний зв'язок між протиправною поведінкою особи та завданою шкодою є обов'язковою умовою відповідальності, яка передбачає, що шкода стає об'єктивним наслідком поведінки заподіювана шкоди. Наявність такої умови цивільно-правової відповідальності, як причинний зв'язок між протиправною поведінкою і шкодою (збитками), зумовлена необхідністю встановлення факту, що саме протиправна поведінка конкретної особи, на яку покладається така відповідальність, є тією безпосередньою причиною, що з необхідністю та невідворотністю спричинила збитки.

Відсутність будь-якої з зазначених ознак виключає настання цивільно-правової відповідальності відповідача у вигляді покладення на нього обов'язку з відшкодування збитків.

Також варто зазначити, що необхідною підставою для притягнення органу державної влади до відповідальності у вигляді стягнення шкоди є

факти неправомірних дій цього органу чи його посадових чи службових осіб. При цьому факт неправомірності (незаконності) прийняття неправомірного рішення, вчинення дії чи бездіяльності органів державної влади, що призвели до завдання шкоди, повинен бути встановлений у передбаченому законом порядку, тобто повинен підтверджуватись відповідним рішенням, ухвалою, постановою, вироком суду, яке має преюдиційне значення для справи про відшкодування шкоди. Належним доказом протиправних (неправомірних) рішень, дій чи бездіяльності є відповідне судове рішення (вирок) суду, що набрало законної сили.

У пункті 2 постанови Пленум Верховного Суду України № 6 від 27.03.1992р. «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» зазначив, що, розглядаючи позови про відшкодування шкоди, суди повинні мати на увазі, що шкода, заподіяна особі і майну громадянина або заподіяна майну юридичної особи, підлягає відшкодуванню в повному обсязі особою, яка її заподіяла, за умови, що дії останньої були неправомірними, між ними і шкодою є безпосередній причинний зв'язок та є вина зазначеної особи, а коли це було наслідком дії джерела підвищеної небезпеки, незалежно від наявності вини [2].

Дії (бездіяльність) відповідного органу, внаслідок яких (якої) було завдано шкоди, є основним предметом доказування та, відповідно встановлення у цій справі, оскільки відсутність такого елемента делікту свідчить про відсутність інших складових цієї правової конструкції та про відсутність самого заподіяння шкоди як юридичного факту, внаслідок якого виникають цивільні права та обов'язки (ст.11 ЦК України). Вказана позиція висловлена у постанові Великої Палати Верховного Суду від 12.03.2019 у справі №920/715/17 [3].

У постанові від 12.09.2018 у справі №335/11779/16-ц Верховний Суд вказав, що сама лише наявність шкоди ще не породжує абсолютного права на її відшкодування будь-якою особою, оскільки необхідно довести наявність всіх складових цивільно-правової відповідальності, при цьому правильно визначивши суб'єкта такої відповідальності [4].

Необхідною підставою для притягнення органу державної влади до відповідальності у вигляді стягнення шкоди є наявність трьох умов: неправомірні дії цього органу, наявність шкоди та причинний зв'язок між неправомірними діями і заподіяною шкодою, і довести наявність цих умов має позивач, який звернувся з позовом про стягнення шкоди. Зокрема, Велика Палата Верховного Суду у своїй постанові від 14.04.2020 по справі №925/1196/18 зазначає, що ст.ст. 1173, 1174 ЦК України є спеціальними й передбачають певні особливості, характерні для розгляду справ про деліктну відповідальність органів державної влади та посадових осіб, які відмінні від загальних правил деліктної відповідальності [4]. Зокрема, цими правовими нормами передбачено, що для застосування

відповідальності посадових осіб та органів державної влади наявність їх вини не є обов'язковою.

Щодо особливостей розгляду справ з відшкодування моральної шкоди, завданої органом державної влади, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у постанові від 10.04.2019 у справі №464/3789/17 дійшов висновку, що адекватне відшкодування шкоди, зокрема й моральної, за порушення прав людини є одним із ефективних засобів юридичного захисту. Моральна шкода полягає у стражданні або приниженні, яких людина зазнала внаслідок протиправних дій. Страждання і приниження — емоції людини, змістом яких є біль, мука, тривога, страх, занепокоєння, стрес, розчарування, відчуття несправедливості, тривала невизначеність, інші негативні переживання [5].

Порушення прав людини з боку суб'єктів владних повноважень завжди викликають негативні емоції. Проте не всі негативні емоції досягають рівня страждання або приниження, які заподіюють моральну шкоду. Оцінка цього рівня залежить від усіх обставин справи, які свідчать про мотиви протиправних дій, їх інтенсивність, тривалість, повторюваність, фізичні або психологічні наслідки та, у деяких випадках, стать, вік та стан здоров'я потерпілого.

Розмір визначеної компенсації повинен, хоча б наближено, бути мірою моральної шкоди та відновлення стану потерпілого. При визначенні компенсації моральної шкоди складність полягає у неможливості її обчислення за допомогою будь-якої грошової шкали чи прівняння до іншого майнового еквіваленту. Тому грошова сума компенсації моральної шкоди є лише ймовірною, і при її визначенні враховуються характер правопорушення, глибина фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступінь вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, інші обставин, які мають істотне значення, вимоги розумності і справедливості (постанова Верховного Суду від 25.05.2022 у справі № 487/6970/20 [6].

Абзац другий частини третьої статті 23 ЦК України, у якому вжитий термін «інші обставини, які мають істотне значення» саме тому і не визначає повний перелік цих обставин, оскільки вони можуть різнитися залежно від ситуації кожного потерпілого, особливості якої він доводить суду. Розмір відшкодування моральної шкоди перебуває у взаємозв'язку з фізичним болем, моральними стражданнями, іншими немайними втратами, яких зазнала потерпіла особа, а не із виключністю переліку та кількістю обставин, які суд має врахувати (вказана позиція викладена у постанові Верховного Суду від 05.12.2022 у справі № 214/7462/20 [7].

Відповідно до ст. 41 Конвенції про захист прав і основних свобод людини, якщо суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію [8].

При цьому, відповідно до Практичних рекомендацій Європейського суду з прав людини «Вимоги щодо справедливої сатисфакції», встановлення судом порушення права, гарантованого Європейською конвенцією з прав людини чи її Протоколами не призводить до автоматичного присудження справедливої сатисфакції. Це чітко зазначено у статті 41 Конвенції, яка передбачає призначення судом справедливої сатисфакції тільки якщо внутрішнє право не дозволяє повного відшкодування, і навіть в такому випадку – лише "в разі необхідності".

Крім того, суд надає відшкодування, яке вважатиметься "справедливим" за даних обставин. Тобто, зважаючи на всі особливості кожної справи, суд може вирішити, що стосовно певних скарг визнання порушення Конвенції саме по собі є достатньою справедливою сатисфакцією і немає потреби надавати будь-яку грошову компенсацію. Суд також може з міркувань справедливості призначити відшкодування у розмірі, меншому за фактично нанесену шкоду чи фактично понесені витрати, або не призначити відшкодування взагалі. Це стосується, наприклад, випадків, коли, в оскаржуваній ситуації, сам заявник винний у розмірі завданої шкоди чи понесених витрат. Визначаючи суми компенсації, суд може також взяти до уваги відповідні зауваження заявника як потерпілої внаслідок порушення сторони та Договірної Сторони, що відповідає за громадський інтерес. Наостанок, суд зазвичай бере до уваги місцеві економічні обставини.

Так, Європейським судом з прав людини у справі «Аміхалакіоас проти Молдови» (20.04.2004) про захист свого права висловлювання, передбаченого статтею 10 Конвенції про захист прав та основних свобод, зазначено, що сам факт визнання порушення є достатньою компенсацією моральної шкоди [9].

У справі «Назарчук проти України» (19.04.2005), Європейським судом з прав людини окрім іншого, зазначено, що стосовно моральної шкоди суд знаходить вимоги заявника необґрунтованими і вважає, що дійсно, факт визнання порушення становитиме достатню справедливую сатисфакцію у цій справі [10].

Європейським судом з прав людини в рішенні по справі «Білуха проти України» (09.11.2006) стосовно компенсації моральної шкоди вирішено, що визнання порушення становить достатню справедливую сатисфакцію моральної шкоди, яку зазнала заявниця [11].

Також, Європейським судом з прав людини в рішенні по справі «Асма проти Туреччини» (20.11.2018) суд постановив, що виявлення порушення складало достатню справедливу сатисфакцію щодо будь-якої моральної шкоди, завданої пану Асма [12].

Враховуючи викладене доходимо до висновку, що у справах про відшкодування шкоди, завданої органом державної влади для позивачів (потерпілих осіб) найскладнішим і найважливішим у процесі захисту своїх порушених прав у судовому порядку є саме доведення реального розміру майнової шкоди, визначеної у певній сумі грошових коштів, а також доведення наявності причинного зв'язку між деліктною поведінкою органів державної влади (місцевого самоврядування) та майновою шкодою, спричиненою такою поведінкою.

Питання визначення розміру моральної шкоди, що має бути стягнута на користь позивача (потерпілої особи), спричиненої неправомірними діями/бездіяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування, й на теперішній час не має як чітких законодавчих критеріїв визначення розміру такої шкоди, так і чітких критеріїв, сформованих судовою практикою.

Враховуючи судову практику, під час вирішення такого спору суди застосовують лише оціночні поняття співмірності розміру відшкодування спричиненим негативним наслідкам. Означений критерій, очевидно, має виключно суб'єктивний характер та його застосування не завжди дозволяє досягти виконання одного з основоположних завдань судочинства - справедливого та неупередженого вирішення спору.

Список використаної літератури:

1. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди.» [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text> .
2. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 6 від 27.03.1992р. «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди.» [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-92#Text>.
3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12.03.2019 у справі №920/715/17 [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://https://reyestr.court.gov.ua/Review/81013412>.
4. Постанова Верховного Суду від 12.09.2018 у справі №335/11779/16-ц [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://https://reyestr.court.gov.ua/Review/76502946>.
5. Постанова Верховного Суду від 10.04.2019 у справі №464/3789/17 [Електронний ресурс] – Режим доступу [http://https://reyestr.court.gov.ua/Review/81046\[5\]](http://https://reyestr.court.gov.ua/Review/81046[5]) 506.

6. Постанова Верховного Суду від 25.05.2022 у справі №487/6970/20 [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://revestr.court.gov.ua/Review/104539336>.

7. Постанова Верховного Суду від 05.12.2022 у справі №214/7462/20 [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://revestr.court.gov.ua/Review/108238968>.

8. Практична рекомендація Європейського суду з прав людини «Вимоги щодо справедливої сатисфакції»- [Електронний ресурс] – Режим доступу http://www.echr.coe.int/documents/d/echr/PD_satisfaction_claims_UKR.

9. Рішення ЄСПЛ у справі «Аміхалакіоає проти Молдови» (Case of Amihalachioaie v. Moldova, application no. 60115/00) від 20/04/2004. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61716>.

10. Рішення ЄСПЛ у справі «Назарчук проти України» [Електронний ресурс] – Режим доступу http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_026#Text.

11. Рішення ЄСПЛ у справі «Білуха проти України» [Електронний ресурс] – Режим доступу http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_272#Text.

12. Рішення ЄСПЛ у справі «Асма проти Туреччини» [Електронний ресурс] – Режим доступу [http://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:\[%22003-6255318-8141028%22\]](http://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:[%22003-6255318-8141028%22]).

13. Онищенко О.С. «Відшкодування моральної шкоди у деліктних зобов'язаннях» автореф. канд. юрид. наук 12.00.03, 2017.

14. Хоменко М.М. «Відшкодування шкоди завданої органами державної влади, їх посадовими та (або) службовими особами» автореф. канд. юрид. наук 12.00.03, 2013.

УДК 347.23 «342»

Тетяна ФЕРАН,

*студентка 1-го курсу магістратури ННІ № 1
Національної академії внутрішніх справ*

Науковий керівник:

*доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент*

Володимир БОБКО

ПРАВО ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Війна, яка розпочалась в Україні 24 лютого 2022 року, - це щодня, вже два роки поспіль потрясіння, які змінюють не тільки свідомість та світогляд українського народу, але й економічні та правові засади

українського суспільства. Реалії сьогоденного життя свідчать про те, що 2014 рік змінив все назавжди. Наша держава знову в котре змушена боротися за незалежність, суверенітет, за свою самостійність, за низку прав громадян, які передбачає Конституція України.

24 лютого в Україні був введений воєнний стан, про що був прийнятий відповідний Указ Президента України. [1]. Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військово-му командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2]. Які ж він має наслідки для цивільних правовідносин та як взагалі впливає?

Приватно-правові відносини охоплюють значну частину правовідносин, які мають бути адаптовані до економічної та політичної ситуації в державі. Цивільне законодавство України присвячено врегулюванню майнових та особистих немайнових відносин серед значної кількості учасників таких правовідносин, зокрема фізичних, юридичних осіб, територіальних громад, посадових осіб органів місцевого самоврядування, держави тощо. Водночас, цивільне право на сьогодні стикається з певними викликами, яких держава ніколи не знала раніше. Напад на Україну з боку терористичної країни- агресора спричинив значні зміни в суспільному житті, що мало б бути відповідно відображено в нормах чинного законодавства.

Статтею 41 Конституції України визначено, що «ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним [3]. Питання примусового відчуження або вилучення майна в умовах воєнного стану регулюється, ст. 41 Конституції України, статтею 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [4], ст. 353 ЦК України [5], ст. 8 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» та ст. 3, 4, 9 ЗУ «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану».

Відповідно до статті 41 Конституції України примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування

їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану [3].

Під час дії воєнного стану передбачена можливість:

- примусового відчуження майна з попереднім повним відшкодуванням його вартості або з наступним повним відшкодуванням його вартості;

- вилучення майна без відшкодування вартості такого майна.

Також, слід зазначити, що порядок примусового відчуження та вилучення майна в умовах військового стану регулюється:

- Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17.05. 2012 р. № 4765-VI, який визначає механізм передачі, примусового відчуження або вилучення майна у юридичних та фізичних осіб для потреб держави в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану [6].

- Порядком розгляду заяв та здійснення виплат для наступної повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану, який затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2012 р. № 998, який визначає механізм прийняття, розгляду заяв та здійснення виплат для наступної повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану [7].

При цьому варто зауважити, що поняття відчуження та вилучення майна достатньо відрізняються.

Відповідно до Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану»:

- примусове відчуження майна - позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості;

- вилучення майна - позбавлення державних підприємств, державних господарських об'єднань права господарського відання або оперативного управління індивідуально визначеним державним майном з метою його передачі для потреб держави в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану [6].

Таким чином, примусове відчуження майна може відбуватися за рахунок приватного та комунального майна з подальшою компенсацією його вартості, а вилучення відбувається виключно за рахунок державного майна та без відшкодування вартості такого майна. Також, варто

відмітити, що примусове відчуження або вилучення майна у зв'язку із запровадженням та виконанням заходів правового режиму воєнного стану здійснюється за рішенням військового командування, погодженим відповідно з Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласною, районною, Київською чи Севастопольською міською державною адміністрацією або виконавчим органом відповідної місцевої ради.

Отже, з вищесказаного можна зазначити, що вилученню в умовах воєнного стану підлягає лише майно, яке перебуває у державній власності.

Крім того, слід звернути увагу на те, що вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану майно може бути вилучене без відшкодування його вартості. Примусове вилучення в Україні об'єктів права власності російської федерації, а саме країни-терориста та її резидентів здійснюється без будь-якої компенсації їх вартості.

Також, варто зазначити, що про примусове відчуження або вилучення майна складається акт. Бланк акта про примусове відчуження або вилучення майна виготовляється за єдиним зразком, який затверджений Кабінетом Міністрів України. У разі відсутності особи, у якої відчужується або вилучається майно, або її законного представника під час складання акта про примусове відчуження або вилучення майна такий акт складається без її участі.

В акті має бути зазначено:

- назва військового командування та органу, що погодив рішення про примусове відчуження або вилучення майна, або військового командування чи органу, що прийняв таке рішення;

- відомості про власника (власників) майна;

- відомості про документ, що встановлює право власності на майно (у разі наявності);

- опис майна, достатній для його ідентифікації. Для нерухомого майна- відомості про місцезнаходження (адреса), для рухомого майна (наземні, водні та повітряні транспортні засоби) - відомості про реєстраційний номер транспортного засобу, марку, модель, номер шасі, рік випуску та інші реєстраційні дані;

- сума виплачених коштів (у разі попереднього повного відшкодування вартості майна) [6].

Компенсація за примусово відчужене майно в умовах правового режиму воєнного стану здійснюється:

- військовим командуванням чи органом, що прийняв рішення про таке відчуження, за рахунок коштів державного бюджету до підписання акту попереднім повним відшкодуванням його вартості;

- протягом п'яти наступних бюджетних періодів, правового режиму надзвичайного стану - протягом одного наступного бюджетного

періоду після скасування правового режиму воєнного чи над-звичайного стану за рахунок коштів державного бюджету з наступним повним відшкодуванням його вартості [6].

Ч. 2 ст. 353 Цивільного кодексу України передбачено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану майно може бути примусово відчужене у власника з наступним повним відшкодуванням його вартості, а у разі повернення майна особі у неї поновлюється право власності на це майно, одночасно вона зобов'язується повернути грошову суму або річ, яка була нею одержана у зв'язку з реквізицією, з вирахуванням розумної плати за використання цього майна [5].

У місцевостях, де ведуться бойові дії, примусове вилучення майна проводиться за рішенням військового командування без узгодження з місцевими органами влади. Відповідно до Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» з ініціативою про безоплатну передачу комунального майна у державну власність до відповідної місцевої ради звертаються:

- для задоволення потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану - військово командування;
- для відвернення чи ліквідації ситуацій, що стали причиною введення правового режиму надзвичайного стану, - військово командування, орган, на який покладено здійснення заходів правового режиму надзвичайного стану.

Рішення про примусове вилучення в Україні об'єктів права власності російської федерації, а саме країни-агресора та її резидентів приймається Радою національної безпеки і оборони України та вводиться в дію указом Президента України [8].

Отже, можна стверджувати, що на час дії воєнного стану допускається обмеження прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, в тому числі шляхом примусового відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану, а також шляхом вилучення. В умовах воєнного стану може бути застосована лише процедура примусової передачі приватного та комунального майна з подальшим відшкодуванням вартості; вилучення здійснюється виключно за рахунок державного майна і не передбачає відшкодування вартості такого майна.

Що стосується понять «вилучення» і «відчуження», то їх слід розмежовувати за певними критеріями та в різних аспектах, тому що є платно, а є безоплатно, адже вилучення відбувається на безоплатній основі, в той час як відчуження є платним Також, важливим є те, що рішення про примусове відчуження майна може прийняти виключно військово командування з погодженням з органом місцевого самоврядування в залежності від проведення бойових дій на цій території.

Підбиваючи підсумок, можна сказати, що Національна поліція України, сили Територіальної оборони, Національна гвардія України, а також окремі військові підрозділи не можуть примусово, без відповідного рішення Військового командування, без належного документального оформлення відповідно до норм чинного законодавства: вилучати або відчужувати приватне майно громадян.

Список використаної літератури:

1. Указ Президента України №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». [<https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>]

2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». [<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>]

3. Конституція України.

[<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>]

4. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text]

5. Цивільний кодекс України. [<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>]

6. Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17.05. 2012 р. № 4765-VI. [<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text>]

7. Постанова Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2012 р. № 998 «Деякі питання здійснення повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану». [<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998-2012-%D0%BF#Text>]

8. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 травня 2022 року «Про примусове вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів».

[<https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/5480.html>]

УДК 349.41 «364»

Юлія КУКСА,

*студентка 1 курсу магістратури ННІ І
Національної академії внутрішніх справ*

Науковий керівник:

*доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент*

Володимир БОБКО

ЗЕМЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

24 лютого 2022 року російська федерація без оголошення війни почала повномасштабний напад на територію України. Указом Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженим Законом України № 2102-ІХ від 24 лютого 2022 року, на території України було введено воєнний стан, в умовах якого регулювання земельних відносин за довоєнною моделлю призвело б до повної зупинки функціонування циклу сільськогосподарського виробництва та створило загрозу продовольчій безпеці не тільки України, а і світу [6, с. 235]. Як встановлено Конституцією України, земля є основним багатством нашої держави та належить Українському народові та кожному громадянину гарантується право на землю (статті 13–14) [1].

Під земельними відносинами слід розуміти суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження землею.

Суб'єктами земельних відносин є громадяни, юридичні особи, органи місцевого самоврядування та органи державної влади.

У свою чергу об'єктами земельних відносин є землі в межах території України, земельні ділянки та права на них, у тому числі на земельні частки (паї) [2].

19 березня 2022 року до Верховної Ради України було подано Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану. Згідно із Пояснювальною запискою, завданням законопроекту є спрощення набуття прав користування на земельні ділянки сільськогосподарського призначення в умовах воєнного стану з метою їх раціонального використання у 2022 році для ведення товарного сільськогосподарського виробництва та забезпечення продовольчої безпеки України [6, с. 235-236].

24 березня 2022 року Верховною Радою України було прийнято Закон України № 2145-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» (надалі – Закон № 2145-ІХ), яким було змінено порядок регулювання земельних правовідносин в умовах

повномасштабної війни. Так, відповідно до Закону № 2145-IX на час дії воєнного стану земельні правовідносини регулюються із певними особливостями, а саме 1) автоматично продовжено строк дії всіх видів користування земельними ділянками, строк яких закінчувався у період воєнного стану; 2) дозволено передавати земельні ділянки для ведення товарного сільськогосподарського виробництва в оренду без проведення земельних аукціонів; 3) договори оренди земельних ділянок укладаються лише в електронній формі та не підлягають реєстрації у порядку встановленим законодавством, натомість такі договори повинні реєструватись у спеціальних книгах, форма яких затверджується компетентними органами; 4) дозволено передачу орендованих земельних ділянок сільськогосподарського виробництва в суборенду для здійснення посівної [7, с. 670].

Підпунктом 1 пункту 27 Розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України передбачено, що вважаються поновленими на один рік без волевиявлення сторін відповідних договорів і без внесення відомостей про поновлення договору до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно договори оренди, суборенди, емфітевзису, суперфіцію, земельного сервітуту, термін користування земельними ділянками щодо яких закінчився після введення воєнного стану, стосовно земельних ділянок сільськогосподарського призначення [2].

Тобто, сторонам договору оренди землі не потрібно вчиняти жодних дій для поновлення на новий строк відповідного договору. Поряд із цим, учасникам орендних відносин необхідно розуміти, що норми статті 33 Закону України «Про оренду землі» та статті 126-1 Земельного кодексу України не застосовуються до закінчення воєнного стану, а договір поновлюється не на той самий строк, а лише на один рік [8].

14 травня 2022 року набрала чинності Постанова КМ України "Деякі питання ведення та функціонування Державного земельного кадастру в умовах воєнного стану" № 564 від 7 травня 2022 року ("Постанова 564").

Постанова 564 визначила умови ведення Державного земельного кадастру ("ДЗК") протягом дії воєнного стану в Україні та одного місяця з дня його припинення/скасування.

Згідно з Постановою 564, припиняється доступ користувачів до ДЗК в межах адміністративно-територіальних одиниць, перелік яких затверджується Державною службою з питань геодезії, картографії і кадастру ("Держгеокадастр") за погодженням з Міністерством аграрної політики та продовольства ("Мінагрополітики") [9, с. 45].

Підпунктом 4 пункту 27 Розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України передбачено, що передача земельних ділянок державної, комунальної власності в оренду без проведення земельних торгів, крім випадків, визначених частиною другою статті 134 цього

Кодексу, допускається також для: а) розміщення виробничих потужностей підприємств, переміщених (евакуйованих) із зони бойових дій (у тому числі тих, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави); б) розміщення річкових портів (терміналів) на річці Дунай, доцільність будівництва (розширення) яких визначена рішенням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері внутрішнього водного транспорту, відповідно до пункту 11-1 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внутрішній водний транспорт»; розміщення мультимодальних терміналів та виробничо-перевантажувальних комплексів, доцільність будівництва (розширення) яких визначена центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері транспорту, відповідно до статті 43 Закону України «Про транспорт»; в) будівництва мереж електропостачання, газорозподільних, водопровідних, теплопровідних, каналізаційних мереж, електронних комунікаційних мереж, об'єктів магістральних газопроводів; г) товарного сільськогосподарського виробництва; г) розміщення морських портів [2].

21 березня 2022 року набула чинності Постанова КМ України "Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації" № 326 від 20 березня 2022 року ("Порядок"). Порядок передбачає можливість визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації. Зокрема, Порядок встановлює основні показники для оцінки втрат земельного фонду [9].

Висновки. Земельні відносини в умовах воєнного стану регулюються сталим законодавством, з урахуванням спеціальних законів та розпоряджень прийнятих після введення воєнного стану, спрямованих на забезпечення безпеки країни та ефективного використання земельних ресурсів у воєнний час.

Також слід зазначити, що у зв'язку з вищезазначеним, необхідно ретельно аналізувати та вирішувати земельні питання в умовах воєнного стану з урахуванням інтересів національної безпеки, гуманітарних принципів та захисту прав громадян.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану»:

Закон України від 12.05.2022 р. № 2247-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text>

4. Про оренду землі: Закон України від 06.10.1998 р. № 161-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text>

5. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. №64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>

6. Бакшесв, О. С. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК, СФОРМОВАНИХ У ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ. *Нове українське право*, 2022, (3), 234-239.

URL:

<http://www.newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/307/272>

7. Горун Ю. В. Реалізація земельних правовідносин в умовах воєнного стану / Ю. В. Горун // Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. – Т. 1. – С. 669-672. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/19735/%d0%93%d0%be%d1%80%d1%83%d0%bd%20%d0%ae%d1%80%d1%96%d0%b9%20%d0%92%d0%b0%d0%bb%d0%b5%d1%80%d1%96%d0%b9%d0%be%d0%b2%d0%b8%d1%87.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

8. Калетнік Г. М., Томляк Т. С Актуальні проблеми земельних відносин в умовах воєнного стану та шляхи їх вирішення. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2022. № 2 (60). С. 79-97. URL: <http://socrates.vsu.org/repository/getfile.php/32196.pdf>

Парчук, І.О. Земельні відносини в умовах військового стану їх особливості та зміни. 2022. URL: <https://dglib.nubip.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6aa76bbe-533a-405f-b922-561972f006da/content>

*Ірина БОРОВСЬКА,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Національна академія внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА У СПРАВАХ ПРО ВИЗНАННЯ НЕОБГРУТОВАНИМИ АКТИВІВ ТА ЇХ СТЯГНЕННЯ В ДОХІД ДЕРЖАВИ

У зв'язку із прийняттям низки нормативно-правових актів, предметом правового регулювання яких є правовідносини у сфері запобігання корупції, а також відповідальність внаслідок вчинення корупційних дій, зокрема конфіскація незаконно набутих активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, до ЦПК України введено новий інститут, яким регламентовано розгляд та вирішення справ про визнання необгрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави у порядку позовного провадження шляхом прийняття Закону України від 31 жовтня 2010 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» [1].

Варто констатувати, що дослідження інституту конфіскації необгрунтованих активів становить значний науковий інтерес з урахуванням специфіки об'єкту відповідних правовідносин, а також особливостей процесуальної форми цивільного судочинства у справах про визнання необгрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, правового статусу учасників справи та правової невизначеності окремих процесуальних норм у відповідній сфері правового регулювання.

З аналізу положень глави 12 розділу III ЦПК України випливає, що провадження у справах про визнання необгрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави вирізняється від процесуальної форми здійснення правосуддя у інших категоріях справ, які розглядаються в порядку позовного провадження, і характеризуються специфікою: 1) визначення юрисдикції суду, до компетенції якого належить розгляд указаної категорії справ; 2) суб'єктного складу учасників справи та процесуального статусу учасника справи, звернення якого з позовною заявою є підставою для відкриття провадження у справі; 3) предмету та підстав позову; 4) визначення предмету доказування та розподілу обов'язків доказування; 5) порядку виконання рішення суду та правовими наслідками у разі задоволення позову (визнання активів необгрунтованими).

Звернемо увагу на деякі вищезазначені особливості процесуальної форми розгляду і вирішення указаних справ та правового статусу їх учасників.

Так, судом, до компетенції якого належить розгляд справи про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави є Вищий антикорупційний суд (ч. 4 ст. 28 ЦПК України). Як вже зазначалося вище, указана категорія справ характеризується специфікою складу учасників справи та їх процесуального статусу. Безпосередньо, правом на пред'явлення позову про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави в залежності від відповідача у справі наділені: 1) прокурор Спеціалізованої антикорупційної прокуратури; 2) прокурори Генеральної прокуратури України за дорученням Генерального прокурора – якщо відповідачем у справі є працівник Національного антикорупційного бюро України (Директор бюро, його перший заступник, заступник, особи начальницького складу та державні службовці Національного антикорупційного бюро України), прокурори Спеціалізованої антикорупційної прокуратури чи інші особи, у випадках передбачених ст. 290 ЦПК України (ч. 1, 4 ст. 290 ЦПК України).

При цьому, особливої уваги заслуговує з'ясування правового статусу прокурора у відповідній категорії справ. З аналізу змісту приписів ст. 56 ЦПК України випливає, що прокурор як учасник справи належить до складу органів та осіб, яким законом надано право звертатися в інтересах інших осіб, та може набути правового статусу позивача лише у випадку передбаченому частиною 5 цієї статті. Водночас, спеціальними нормами ЦПК України (ч. 1 ст. 290) не конкретизовано правовий статус прокурора на відміну від загальних положень, передбачених статтями 56, 57 ЦПК України щодо форм вступу та участі прокурора у цивільному судочинстві.

Законодавець у даному випадку оминає регламентацію відповідної процедури, з урахуванням специфіки досліджуваної категорії справ, та не конкретизує правовий статус прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (прокурорів Генеральної прокуратури України), вказуючи при цьому, що відповідні особи здійснюють подання позову про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави та представництво держави в суді. Тому залишається невизначеним питання: який правовий статус у відповідній категорії справ має прокурор Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (прокурори Генеральної прокуратури України) – позивача, органу та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, представника держави у суді?

З цього приводу у науковій літературі існує думка, що у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави матеріальним позивачем є держава. Законодавчий орган наділено правом

делегувати процесуальне представництво його інтересів іншим органам державної влади, а процесуальним позивачем – уповноважений прокурор, який діючи в інтересах держави і суспільства, реалізуючи право матеріальної вимоги держави на підставі доказів щодо необґрунтованості активів та маючи рівні права з іншою стороною, звертається (зобов'язаний) з позовом до суду на захист інтересів зазначених суб'єктів, у тому числі з метою забезпечення економічної безпеки держави [2, с. 141].

Вбачається, що указана позиція є дискусійною, оскільки позивач як учасник справи у судовому процесі має завжди матеріально-правовий, а не процесуальний інтерес у вирішенні справи. Тим більше, якщо стверджувати, що статус позивача має як держава (в особі органу, який уповноваженого здійснювати функції держави у спірних правовідносинах) так і прокурор, який звертається в інтересах держави, то із наведеного слідує наявність у такому випадку суб'єктної множинності на стороні позивача, що не співвідноситься із регламентацією правового статусу указаних учасників справи із наступних міркувань.

Відповідно до ч. 5 ст. 56 ЦПК України у разі відкриття провадження за позовною заявою, поданою прокурором в інтересах держави в особі органу, уповноваженого здійснювати функції держави у спірних правовідносинах, зазначений орган набуває статусу позивача. У разі відсутності такого органу або відсутності у нього повноважень щодо звернення до суду прокурор зазначає про це в позовній заяві і в такому разі прокурор набуває статусу позивача. Водночас із змісту приписів ч. 1 ст. 290 ЦПК України, можна дійти висновку, що прокурор Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (прокурор Генеральної прокуратури України) пред'являє позов про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави з метою представництва держави в суді (в інтересах держави) як орган та особа, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб в особі органу – Національного антикорупційного бюро України, який відповідно до законодавчо визначеного спеціального статусу у разі відкриття провадження у справі про визнання необґрунтованих активів і їх стягнення у дохід держави набуває правового статусу позивача у цивільному процесі. Указане впливає із положень ч. 1 ст. 1 Закону України від 14 жовтня 2014 року «Про Національне антикорупційне бюро України», відповідно до якої Національне антикорупційне бюро України є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних та інших кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових [3].

Крім вищезазначеного, особливістю суб'єктного складу відповідної категорії справ є те, що відповідачем у справі може бути: 1) особа, яка є

уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування та набула у власність необґрунтовані активи; 2) фізична чи юридичної особи, яка набула у власність необґрунтовані активи за дорученням особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; 3) особа, яка уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, може прямо чи опосередковано вчиняти щодо таких активів дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними (ч. 4 ст. 290 ЦПК України).

Водночас відповідна категорія справ характеризується можливою участю третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмету спору на стороні відповідача у разі, якщо ухвалення судового рішення щодо визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави може вплинути на їх права та обов'язки щодо таких активів, та специфікою їх залучення. Так, з аналізу ч. 7 ст. 290 ЦПК України випливає, що на позивача покладено обов'язок одночасно з пред'явленням позову повідомити про це таких третіх осіб і подати до суду заяву про залучення їх до участі у справі як третіх осіб, які не заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору.

На відміну від загальних правил визначення форми вступу третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмету спору, що характеризується диспозитивними приписами, відповідно до яких: 1) такий учасник справи може вступити у справу самостійно до закінчення підготовчого провадження у справі, або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження; 2) його може бути залучено до участі у справі за заявою учасника справи; 3) суд залучає таких осіб до участі у справі, якщо при вирішенні питання про відкриття провадження у справі або при підготовці справи до розгляду буде встановлено, що рішення суду може вплинути на їх права та обов'язки (ч. 1, 3 ст. 53 ЦПК України).

У підсумку варто зазначити, що здійснення правосуддя у справах за позовами про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, провадження у яких вирізняється від загальної процесуальної форми позовного провадження цивільного судочинства, характеризується специфікою, зокрема: визначення юрисдикції суду, до компетенції якого відноситься указана категорія справ, суб'єктного складу учасників справи та процесуального статусу учасника справи, звернення якого з позовною заявою є підставою для відкриття провадження у справі, форми вступу третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмету спору у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, що визначається імперативною вказівкою щодо покладення на позивача обов'язку їх залучення.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів : Закону України від 31 жовтня 2010 року № 263-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-20#n70> (дата звернення: 29.11.2023).

2. Вороніжський Я.В., Петровський А.В. Сторони процесуальних відносин щодо визнання необґрунтованими активів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 136–143.

3. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> (дата звернення: 29.11.2023).

УДК 347.91/95

Аббасов Гюльоглан Арізович,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра

3 курс, гр. 301 СПРБ

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

професор кафедри цивільно- правових дисциплін

Національної академії внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент

Ірина БОРОВСЬКА

УЧАСТЬ ЕКСПЕРТА З ПИТАНЬ ПРАВА У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

У сучасній юридичній літературі проблематика участі експерта з питань права при здійсненні правосуддя у цивільних справах зазвичай розглядається у площині науково-практичного аналізу ст. 8 Закону України «Про міжнародне приватне право» [1, с. 172], а також положень ст. 73, 114, 115 ЦПК України, відповідно до яких суд може допустити до участі у справі експерта з питань права або долучити його висновок до матеріалів справи, поданий учасниками справи, з метою вирішення таких питань: 1) застосування аналогії закону чи аналогії права; 2) змісту норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування і доктриною у відповідній іноземній державі.

Дослідженню участі експерта з питань права у цивільному процесі України присвячені праці С.С. Бичкової, А.С. Довгерта, О.О. Грабовської, І.О. Ізарової, О.О. Кармази, В.Я. Калакура, В.І. Кисіля, В.В. Комарова, М.А. Погорельського, Ю.Д. Притики, Г.В. Чурпіти та інших.

Наукові доробки указаних учених є підґрунтям для подальших пошуків у сфері правого регулювання відносин, які виникають між

учасниками судового процесу і судом при здійсненні правосуддя у цивільних справах, а також вироблення наукових концепцій з метою модернізації і оптимізації цивільного процесу. Дослідження участі та процесуального статусу експерта з питань права актуалізується внесенням змін до вітчизняного цивільного процесуального законодавства, внаслідок його реформування, і введенням до інституту учасників судового процесу указанного суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин, що, у свою чергу, пояснюється неостатньою науковою розробкою відповідної проблематики.

Варто зазначити, що на відміну від вітчизняної доктрини цивільного процесуального права, в іноземній юридичній літературі широко досліджується інститут експерта з питань права, який є достатньо сформованим та відіграє важливу роль у юриспруденції зарубіжних країн.

Залучення фахівців в галузі права з метою надання консультативної допомоги з питань права у судовому процесі активно використовується та існує у різних формах. Найбільш поширеною є залучення до судового процесу так званих «amicus curiae», дослівно «друг суду». Письмовий висновок, що надається таким суб'єктом процесу має назву «Amicus curiae brief» і означає думку, погляд, звіт, наданий суду суб'єктом, який не бере участі у справі як процесуальна сторона, та володіє виключними юридичними або професійними знаннями з важливого питання, що має місце в даній справі з метою сприяння в ухваленні судом справедливого судового рішення. Важливою особливістю «amicus curiae brief» є підкреслення нейтральності автора такого письмового висновку, незалежності від сторін процесу, та підкреслення авторитету та незалежності суду, за яким завжди залишається рішення прийняти чи відхилити позицію, викладену в такому письмовому висновку. Використання таких «Amicus curiae brief» поширене в цивільному судочинстві Великобританії та США і поступово розвивається в країнах з правовими системами континентального права [2, с. 22; 3].

Повертаючись до дослідження правового статусу експерта з питань права у вітчизняному цивільному процесі, слід звернути увагу на визначення поняття відповідної категорії.

Так, у тлумачних та юридичних словниках слово «експерт» розуміється як особа, що «має спеціальні знання і проводить експертизу» [3, с. 411] та «володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями і якій доручено провести експертизу й подати висновок за її результатами» [4, с.184].

Що стосується експерта з питань права, відповідно до положень ст. 73, 114 ЦПК України, мета його участі в судовому процесі полягає в наданні правової допомоги у питаннях, які потребують спеціальних знань у сфері права. Згідно з нормами ЦПК України, ГПК України та КАС України, експерт з питань права є учасником судового процесу. Так,

стаття 65 ЦПК України передбачає, що «учасниками судового процесу... є... експерт з питань права». Аналогічні положення містяться у статті 62 ГПК України і статті 61 КАС України.

Варто констатувати, що у вищезазначених кодексах диференційовано правовий статус експерта з питань права (ст. 65, 73 ЦПК України, ст. 62, 70 ГПК України, статті 61, 69 КАС України) та експерта (статті 65, 72, 103, 105, 107–110, 113 ЦПК України, ст. 62, 69, 98–104, 107 ГПК України, ст. 38–40, 58, 61, 68, 101–104 КАС України) як інших учасників судового процесу, що опосередковується метою їх процесуальної діяльності та іншими спеціальними критеріями, яким вони мають відповідати для участі у судовому процесі.

Згідно зі ст. 73 ЦПК України експертом з питань права може бути особа, яка має науковий ступінь і є визнаним фахівцем у галузі права. З аналізу указаної статті можна дійти висновку, що законодавством встановлено наступні вимоги до експерта з питань права, а саме: наявність наукового ступеня (рівень якого є не конкретизованим), підтверджений відповідним дипломом, і визнання його як фахівця у галузі права. Водночас, термін «визнаний фахівець у галузі права» має оцінний характер і може викликати неоднозначне тлумачення та застосування відповідних норм права. На нашу думку, указане положення не в достатній мірі відповідає вимогам правової визначеності, оскільки жоден із інших нормативно-правових актів не містить розширеного визначення цього терміну.

В юридичній науці у зв'язку з цим висловлені пропозиції, що під час прийняття судом рішення про допуск експерта з питань права до участі в справі та долучення його висновку до матеріалів справи варто брати до уваги такі критерії, як досвід наукової роботи в галузі права; наявність наукових публікацій у фахових виданнях України й іноземних держав, включених до міжнародних науко-метричних баз даних, та опублікованих після присудження наукового ступеня; наявність документа, що підтверджує присвоєння вченого звання; ступінь активності участі в конференціях, симпозиумах, круглих столах, яка підтверджується опублікуванням тез його виступу; стажування й навчання за кордоном, які підтверджуються відповідними документами та які легалізовані в порядку, встановленому чинними міжнародними договорами України, тощо [5, с. 113].

Питання залучення (допущення) експерта з питань права та долучення висновку експерта у галузі права до матеріалів справи вирішується судом шляхом постановлення ухвали (ч. 1 ст. 73 ЦПК України). Водночас, висновок експерта у галузі права не є доказом, а слугує як джерело відомостей, що впливає із змісту ст. 115 ЦПК України, якою визначається специфіка його оцінки. Так, відповідно до зазначеної статті висновок експерта у галузі права не є доказом, має

допоміжний (консультативний) характер і не є обов'язковим для суду. Суд може посылатися в рішенні на висновок експерта у галузі права як на джерело відомостей, які в ньому містяться, та має зробити самостійні висновки щодо відповідних питань.

Таким чином, порівняно із висновком експерта, який із урахуванням положень п. 2 ч. 2 ст. 76 ЦПК України є засобом доказування (доказом), що подається до суду (додається до матеріалів справи) з метою встановлення наявності або відсутності обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи та інші обставини, які мають значення для справи, висновок експерта у галузі права має допоміжний характер і призначений для правильного тлумачення права. Крім того, процесуальним законодавством не деталізується процедура призначення експертизи, її проведення, вимоги до змісту висновку експерта у галузі права, як це передбачено для висновку експерта, що впливає з аналізу ст. 102–108, ст. 114, 115 ЦПК України. Долучення висновку експерта у галузі права до матеріалів справи не є обов'язковим для суду, оскільки відповідна норма має диспозитивний характер.

Таким чином, висновок експерта у галузі права має важливе значення для судового процесу, оскільки він сприяє правильному застосуванню норм права у правовідносинах, які характеризуються іноземним елементом, з метою тлумачення змісту норм іноземного права. Водночас, таке тлумачення має бути загальноприйнятим та офіційним, базуватися на практиці застосування норм іноземного права, а також правовій доктрині відповідної іноземної держави, право якої підлягає застосуванню у відносинах, що характеризуються іноземним елементом.

Список використаної літератури:

1. Дорошенко О. Ф. Судова експертиза у цивільних справах щодо об'єктів інтелектуальної власності: монографія. Київ: Лазурит-Поліграф, 2008. 206 с.
2. Штефан А. Висновок експерта у цивільному судочинстві. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2018. № 2. С. 16–28.
3. Експертизи у судочинстві України.. Судова практика. Роз'яснення / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, І. В. Гори. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 2015. № 5–6. 506 с.
4. Шепітько М. В. Засоби протидії наданню судовим експертом завідомо неправдивого висновку. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2015. Вип. 15. С. 180–188.
5. Кройтор В.А. Експертиза з питань права у цивільному судочинстві. *Харківський національний університет внутрішніх справ*. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/24_05_2019/pdf/29.pdf (дата звернення 05.02.2024).

УДК 347.91/95

Аббасов Фаріз Арізович,

здобувач ступеня вищої освіти

бакалавра НАВС, 3 курсу, гр. 301 СПРБ

Науковий керівник:

професор кафедри цивільно- правових дисциплін

Національної академії внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент

Ірина БОРОВСЬКА

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ: СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ

Імперативним регулятором розвитку цивільного процесуального права та підґрунтям для формування і побудови такої моделі судового процесу, яка буде спроможна забезпечити виконання завдання цивільного судочинства – справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави (ч. 1 ст. 2 ЦПК України), є принцип верховенства права [1, с. 7].

Принцип верховенства права передбачає, що людина та її права є найвищою цінністю. Він спрямовує діяльність держави та судових органів на захист прав людини. При вирішенні справи суд повинен надавати таке тлумачення закону або іншого правового акту, яке забезпечує захист прав людини [2, с. 98].

Варто зазначити, що внаслідок реформування цивільного процесуального законодавства шляхом внесення змін Законом України від 03 жовтня 2017 року «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», було систематизовано принципи цивільного судочинства, та введено до ЦПК України принципи, які до цього часу не були закріплені на позитивному рівні, а головним чином сформовані практикою Європейського суду з прав людини, що є джерелом вітчизняного права (ч. 4 ст. 10 ЦПК України). Необхідність відповідної систематизації та новелізації вітчизняного цивільного процесуального законодавства обумовлюється тенденцією посилення впливу принципів як імперативних регуляторів у нормотворенні та правозастосуванні.

У свою чергу, принцип верховенства права у системі основних засад (принципів) цивільного судочинства є основоположним принципом, на якому базується уся галузь права. Як слушно у цій площині зазначає В.А. Кройтор, що загальновизнані (основоположні) принципи права

«визначають процес формування, функціонування та розвитку всієї галузі цивільного процесуального права» [3, с. 140]. У сучасний період його розвитку є гарантією реалізації правових ідей та забезпечення права на справедливий судовий розгляд, а також основою європейських цінностей як підґрунтя для виконання головної мети правосуддя – утвердження і забезпечення прав людини [4, с. 166].

Верховенство права є засобом для досягнення внутрішньої мети права і правової системи загалом – забезпечення пріоритету природних прав людини [5, с. 10].

Проблематика принципів цивільного судочинства, їх інституційного втілення та реалізації у правозастосовній діяльності, у тому числі і принципу верховенства права, була предметом наукових розвідок таких учених як: А.В. Андрушко, Ю.В. Білоусов, С.С. Бичкова, А.С. Довгерт, В.В. Комаров, В.А. Кройтор, С.П. Погребняк, А.М. Приймак, І.М. Резніченко, Н.Ю. Сакара, Г.П. Тимченко, А.О. Ткачук, О.В. Шутенко, Т.А. Цувіна та ін.

Водночас, більшість наукових праць базуються на дослідженні теоретичних засад та вітчизняного цивільного процесуального законодавства до його реформування. Відтак наукові доробки указаних учених є фундаментом для подальших досліджень у відповідній площині.

У цивілістичному процесі принцип верховенства права розглядається як обов'язок суду та інших суб'єктів правозастосування тлумачити норми з урахуванням пріоритету прав людини при урегулюванні суспільних відносин та здійсненні цивільного судочинства.

Принцип верховенства права передбачає, що людина та її права є найвищою цінністю. Він спрямовує діяльність держави та судових органів на захист прав людини. При вирішенні справи суд повинен надавати таке тлумачення закону або іншого правового акту, яке забезпечує захист прав людини [2, с. 98].

Верховенство права є одним із основоположних принципів демократичного суспільства. Сутність відповідного принципу полягає у тому, що норми права, а не воля окремої особи або групи осіб, є визначальними для регулювання суспільних відносин.

У науковій доктрині принцип верховенства права розглядається як принцип правової організації державної влади в суспільстві, у сенсі «верховенства права над державою», а у вузькому розумінні – як співвідношення однорідних правових категорій – права й закону в системі регулювання суспільних відносин, їх ролі та місця в забезпеченні правопорядку, тобто у сенсі «верховенства права над законом» [6, с. 24–25].

Водночас, розуміння сутності досліджуваного принципу, його значення для формування права, а також його складових елементів

сформовано Конституційним Судом України, практикою ЄСПЛ та іншими міжнародними установами.

Так, Конституційним Судом України у рішенні від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 року (справа за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання)) зазначено, що «нормативною основою принципу верховенства права є положення ч. 1 ст. 8 Конституції України, яка передбачає панування права у суспільстві. На державу покладається обов'язок імплементувати його до правотворчої та правозастосовної діяльності, насамперед до норм законів, зміст яких повинен бути проникнутий ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Важливим проявом принципу верховенства права є поширення його не тільки на норми законодавства, а й на інші соціальні регулятори – норми моралі, традиції, звичаї що були легітимовані суспільством. Зазначені елементи права спрямовані на досягнення ідеології справедливості [7].

Розширене трактування сутності принципу верховенства права через призму поєднання його основних елементів наведено у дослідженні № 711/2013 Венеціанської комісії «Мірило правовладдя», ухваленому на 106-му пленарному засіданні 11–12 березня 2016 р., у якому виокремлено стрижневі елементи поняття «the Rule of Law» («верховенство права») [1, с. 9].

Венеціанською комісією у ході відповідного дослідження визначено, що «елементами верховенства права є: законність – включно з прозорою, підзвітною та демократичною процедурою запровадження приписів права; юридична визначеність; заборона свавільності; доступ до правосуддя в незалежних і безсторонніх судах – включно із судовим контролем щодо адміністративних актів; поважання людських прав; недискримінація та рівність перед законом» [8].

Реалізація принципу верховенства права у цивільному судочинстві опосередковується процесуальною діяльністю суду, основним завданням якої є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ, що базується на пріоритеті закону, а при наявності конкуренції норм, суд має застосовувати нормативно-правовий акт, що має вищу юридичну силу.

Так, відповідно до ч. 6 ст. 10 ЦПК України якщо суд доходить висновку, що закон чи інший правовий акт суперечить Конституції України, суд не застосовує такий закон чи інший правовий акт, а застосовує норми Конституції України як норми прямої дії. У такому випадку суд після ухвалення рішення у справі звертається до Верховного Суду для вирішення питання стосовно внесення до Конституційного Суду України подання щодо конституційності закону чи іншого правового акта,

вирішення питання про конституційність якого належить до юрисдикції Конституційного Суду України.

У цій площині варто погодитися із думкою, висловленою у юридичній літературі, що принцип верховенства права передбачає дотримання юридичного стандарту при ухваленні судового рішення, що свідчить про неупередженість правосуддя та бажання суддів відновити справедливість через свої рішення [9, с. 132].

У підсумку варто зазначити, що наразі принцип верховенства права розглядається науковою спільнотою та судовими органами як стандарт застосування права та елемент доступу до правосуддя. Реалізація досліджуваного принципу у цивільному судочинстві полягає у процесуальній діяльності суду, головною метою якої є ефективний захист прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави шляхом забезпеченням рівності процесуальних можливостей учасників справи.

Список використаної літератури:

1. Боровська І.А., Білянська Н.В. Співвідношення принципів верховенства права та законності у цивільному судочинстві України. *Юридичний вісник*. 2023. № 2. С. 7–14.

2. Цивільний процес: підручник / за заг. ред. Р. М. Мінченко, І. В. Андронов та ін. 2-е вид., переробл. і доповн. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради, 2016. 756 с.

3. Кройтор В.А. Принципи цивільного судочинства та їх система: проблеми сучасної теорії та практики : моногр. Харків : Право 2020. 672.

4. Боровська І.А. Принципи верховенства права у цивільному судочинстві. *Проблеми цивільного права та процесу* : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 98-й річниці від дня народження О.А. Пушкіна (м. Вінниця, 19 трав. 2023 р.). Вінниця : ХНУВС, 2022. С. 162–167.

5. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. К., 2015. 208 с.

6. Петришин О. Верховенство права в системі правового регулювання суспільних відносин. *Право України*. 2010. № 3. С. 24–35.

7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02 листопада 2004 року № 15-рп/2004. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/504> (дата звернення: 12.02.2024).

8. Дослідження № 711/2013. Європейська комісія за демократію через право (Венеціанська комісія). Мірило правовладдя, ухвалене на 106-му пленарному засіданні (Венеція, 11–12 березня 2016 року). URL:

[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev2-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev2-ukr) (дата звернення: 12.02.2024).

9. Аванесян Г.М., Басенко Р.О. Цивільне право України. Загальна частина : навчально-методичний посібник. Полтава : ПІЕП, 2020. 199 с.

УДК 347.1

Ольга ВЕРЕНКІОТОВА,
*доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук*

ЗДІЙСНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ: ЗАКОНОДАВЧИЙ АСПЕКТ

Належне здійснення цивільних прав – одна з ключових проблем цивілістики. Наразі державою розроблено низку механізмів, спрямованих на пошук ефективних шляхів здійснення цих прав. Законодавчо встановлено, що цивільні права та обов'язки виникають із дій осіб, передбачених актами цивільного законодавства, а також із дій осіб, не передбачених цими актами, які за аналогією породжують цивільні права та обов'язки. Цивільним законодавством України закріплено низку цивільних прав фізичних та юридичних осіб, які володіють ними в повному від моменту свого народження. Впродовж життя особа також набуває цивільних прав (особистих немайнових і майнових прав), проте їх цінність залежить від можливості їх здійснення. Відтак кожен громадянин повинен знати порядок здійснення своїх цивільних прав, що видається можливим лише за умови волевиявлення особи.

На сучасному етапі розвитку українського цивільного права дослідження особливостей здійснення цивільних прав через призму чинного законодавства України має важливе значення для формування цілісної та правильної правосвідомості людини.

Статтею 3 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1] окреслено загальні засади цивільного законодавства, які також поширюються на здійснення цивільних прав, а саме: неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини; неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом; свобода договору; свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом; судовий захист цивільного права та інтересу; справедливість, добросовісність та розумність.

Підстави виникнення цивільних прав та обов'язків передбачені ст. 11 ЦК України [1]. До підстав виникнення цивільних прав та обов'язків закон, зокрема, відносить: договори та інші правочини; створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів

інтелектуальної, творчої діяльності; завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі; інші юридичні факти; акти цивільного законодавства; рішення суду у випадках, встановлених актами цивільного законодавства; акти органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим або органів місцевого самоврядування у випадках, встановлених актами цивільного законодавства; настання або ненастання певної події у випадках, встановлених актами цивільного законодавства або договором. Отже, цивільні права та обов'язки можуть виникати із дій осіб, що передбачені актами цивільного законодавства, а також із дій осіб, що не передбачені цими актами, але за аналогією породжують цивільні права та обов'язки.

Цивільним кодексом України визначено, що особа здійснює свої цивільні права вільно, на власний розсуд. Нездійснення особою своїх цивільних прав не є підставою для їх припинення, крім випадків, встановлених законом.

Зокрема, здійснення цивільного права розуміється науковцями як вчинення уповноваженою особою дій, спрямованих на використання можливостей, закладених у праві, для задоволення потреб носія цього права або інших осіб [2, с. 224]. У цьому контексті В. М. Марченко наголошує, що свобода є підґрунтям та змістом цивільного права, яке передбачає можливість для встановлення обмежень з метою забезпечення справедливого правопорядку лише як виняток із загального правила [3, с. 45]. Своєю чергою, Н. С. Кузнецова вказує, що уповноважена особа є носієм свободи як стосовно своїх власних дій, так і щодо свободи від стороннього втручання [4, с. 255].

Слушною є позиція науковців, які вважають, що наразі немає єдиного підходу до розуміння поняття та змісту меж здійснення цивільних прав.

Обмежуючи свободу кожного певними межами, вказує О. І. Ільїн, право забезпечує йому за це безперешкодне і спокійне користування своїми правами, тобто гарантує йому свободу всередині цих меж. Свобода кожної людини сягає лише тієї межі, після якої починається свобода інших людей. Прагнучі встановити ці межі, право сприяє тому, щоб у суспільному житті людства царював порядок, заснований на свободі [5, с. 83]. М. О. Михайлів наголошує на необхідності розмежування поняття «межі здійснення прав» та «обмеження прав» [6, с. 56]. Розвиваючи цю думку, Є. О. Мічурін вказує, що обмеження прав – це елемент механізму правового регулювання, спрямований на охорону прав суспільства, інших уповноважених осіб, здатний за допомогою специфічних законодавчих заборон, обов'язків чи дозволів впливати на звуження змісту суб'єктивного цивільного права та ускладнення його здійснення [7, с. 130]. На переконання М. О. Стефанчука, межі здійснення права відображають позитивний аспект у здійсненні суб'єктом свого права,

тобто ними встановлюються можливі (дозволені чи незаборонені) варіанти поведінки суб'єкта, а «обмеження» виражають негативний аспект, а саме забороняють (звужують чи виключають) окремі можливості для здійснення суб'єктом свого права [8, с. 62]. В. П. Грібанов визначення меж здійснення цивільних прав вважає не обмеженням цих прав, а юридичним виразом наявного економічно рівного становища людей у системі суспільних відносин [9, с. 25].

Аналізуючи думки науковців на вказане питання, О. О. Кот доходить висновку, що залежно від юридичної конструкції існують індивідуальні межі здійснення цивільних прав – тобто межі, установлені самими сторонами на рівні договору, а отже, це найвищий рівень деталізації таких обмежень; загальні межі – звичайні норми законодавства, які, як правило, є диспозитивними, а відтак діють лише за відсутності встановлення індивідуальних меж сторонами договору; та надзагальні межі здійснення суб'єктивних цивільних прав, які діють за відсутності будь-яких інших обмежень у договорі або у законі [10].

Цивільні права можуть здійснюватися фактичними та юридичними способами. Фактичні дії здійснюються будь-якою особою, якій належить відповідне право, безвідносно до того, володіє ця особа дієздатністю чи ні. Юридичні дії може – лише особою, яка володіє дієздатністю. Власне від розсуду власника права залежить спосіб його здійснення. Також спосіб здійснення цивільного права може залежати від мети, для досягнення якої воно надається певній особі.

До принципів здійснення цивільних прав законодавець відносить закріплені у нормах цивільного права загальні положення, якими встановлені основні вимоги до поведінки суб'єкта при здійсненні ним свого права.

Своєю чергою, здійснення цивільних прав залежить від правоздатності, якою наділена особа відносно своїх цивільних прав. Крім того, суб'єкт правовідносин повинен мати необхідний обсяг дієздатності, а дії особи щодо здійснення своїх цивільних прав мають відповідати принципам їх здійснення.

Слушною з цього приводу є думка Б. С. Щербини, який акцентує на тому, що для здійснення суб'єктивного цивільного права необхідними є певні передумови: – наявність в особі достатнього обсягу правоздатності; – наявність в особі – суб'єкта права – належного обсягу цивільної дієздатності; – відсутність юридичних та фактичних перешкод для відповідної поведінки суб'єкта; – належний суб'єкт здійснення права [11, с. 15].

Цивільне право або інтерес суд може захистити іншим способом, встановленим договором або законом чи судом у визначених законом випадках, або ж відмовити у захисті цивільного права та інтересу особи в разі порушення нею положень ч. 2–5 ст. 13 ЦК України.

Таким чином, у межах проведеного дослідження маємо констатувати, що цивільні права як складова цивільних правовідносин мають цінність лише тоді, коли вони здійснюються. Здійснюючи свої права вільно, на власний розсуд, особа має здійснювати належне їй права без примусу, тобто особа не може бути примушена до дій, вчинення яких не є обов'язковим для неї. Законодавчо забезпечуючи особі можливість не здійснювати свої цивільні права, що не є підставою для їх припинення, крім випадків, встановлених законом, особа має бути убезпечена від настання негативних наслідків через нездійснення певного права. Відтак у разі виявлення особою бажання реалізувати своє право, держава має гарантувати їй таку можливість, але ж у разі усвідомленої відмови здійснити право – забезпечити її волевиявлення, жодним чином не завдаючи їй шкоди.

Список використаної літератури:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV (Редакція від 01.08.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Цивільне право України : навч. посіб. / за заг. ред. І. А. Бірюкова, Ю. О. Заїки. Київ: Істина, 2004. 480 с.
3. Марченко В. М. Здійснення суб'єктивних цивільних прав: нотаріальний аспект. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 6. С. 44–49.
4. Кузнецова Н. С. Развитие гражданского общества и современное частное право Украины. Вибрані праці. Київ: ПрАТ «Юридична практика», 2014. 541 с.
5. Ильин И. А. Общее учение о праве и государстве. *Собрание сочинений*: в 10 т. Т. 4 / сост. и коммент. Ю. Т. Лисицы. М.: Рус. кн., 1994. С. 45–147.
6. Михайлів М. О. Межі здійснення права на вчинення заповіту. *Правова позиція*. 2021. № 2 (31). С. 55–59.
7. Мічурін Є. О. Обмеження майнових прав фізичних осіб (теоретико-правовий аспект) : монографія. Х.: Юрсвіт: НДІ прив. права та підприємництва АПРн України, 2008. 482 с.
8. Стефанчук М. О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав: монографія. Київ: КНТ, 2008. 184 с.
9. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав. 2-е изд., стереотип. Москва: Статут, 2001. 411 с.
10. Кот О. О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 4 (87). С. 127–137.
11. Щербина Б. С. Здійснення цивільних прав за законодавством України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2017. Вип. 29 (2). С. 12–16.

Лідія ГЕРАСИМЧУК,

*доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент*

ДОЦІЛЬНІСТЬ РОЗШИРЕННЯ ДОГОВІРНИХ ЗАСАД ПРИ РЕГУЛЮВАННІ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Договірна форма посіла гідне місце в регулюванні різних за своїм характером суспільних відносин, які традиційно відносять до приватно-правових: в першу чергу, цивільних, і також сімейних, земельних, трудових, житлових. Тривалий час у правовій доктрині сфера застосування договору як джерела права обмежувалася тільки цивільно-правовими відносинами. Його застосування в інших галузях права бачили вибірково, наприклад, колективний договір у трудовому праві.

З однієї сторони, широка демократизація громадського й державного життя в Україні створила об'єктивні передумови для розширення сфери застосування договірної форми регулювання приватно-правових відносин.

З другої сторони, на наш погляд, застосування договірної форми регулювання в тих межах, як це має в цивільних відносинах, не можна переносити на трудові відносини.

Хоча останнім часом багато науковців підтримують думку про необхідність розширення договірного регулювання трудових правовідносин.

Так, Мельничук Н. О. в монографії «Договірне регулювання трудових відносин в нових економічних умовах» розкрив сутність основних засад договірного регулювання трудових відносин, надав всебічну характеристику договору як регулятора трудових відносин, зокрема, договір розглянуто як юридичний факт в трудовому праві, як джерело трудового права, як правова категорія та форма реалізації норм права. Усестороннє розглянуто договірний характер трудових відносин як принцип правового регулювання використання найманої праці в сучасних нових економічних відносинах [1].

Дійсно, в ст. 21 Кодексу законів про працю України (далі КЗпП України) дано визначення трудового договору, як угода між працівником і роботодавцем (роботодавцем - фізичною особою), за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, а роботодавець (роботодавець - фізична особа) зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін [2].

Але не можна нехтувати тим фактом, що право на працю – це спосіб для більшості громадян отримати засоби для існування. В умовах збільшення рівня безробіття цей спосіб стає все більш складнішим для найманих працівників.

Трудовий договір в силу цього не можна розглядати як класичний договір з тими ознаками, які окреслені в Цивільному кодексі України [3].

Приватно-правові відносини – це відносини, які ґрунтуються на автономії, юридичній рівності, вільному волевиявленні суб'єктів, не підпорядкованості їх один одному, погоджувальній, договірній основі взаємовідносин. Це сфера правової взаємодії «по горизонталі» між рівноправними учасниками, які на договірних основах і в рамках закону визначають взаємні права і юридичні обов'язки. Договори (так званому класичному) притаманні такі ознаки:

- добровільність укладання;
- рівність сторін;
- еквівалентний характер;
- згода по всіх істотних аспектах договору;
- взаємна відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання умов договору.

Дійсно, в демократичній державі договірна форма відносин учасників повинна набувати все більш ширшого застосування, коли мова йде про зміну пріоритетів у державі та суспільстві, про гуманізацію, яка супроводжується підвищенням значущості приватно-правових інтересів у державно-правовій дійсності. Але цей процес не завжди відбувається так, як це бачиться в ідеалі.

Тому Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення регулювання трудових відносин у сфері малого і середнього підприємництва та зменшення адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність» [4] викликав неоднозначну реакцію суспільства.

Відповідно до Закону спрощений режим може застосовуватись на добровільних засадах.

Сторони трудового договору можуть на власний розсуд за взаємною згодою врегулювати питання щодо виникнення і припинення трудових відносин, системи оплати праці, норм праці, розміру заробітної плати, заохочувальних виплат, норм робочого часу та відпочинку, тривалості щотижневого безперервного відпочинку та інших прав і гарантій трудового характеру. На роботодавців, які застосовують спрощений режим, не поширюються вимоги законодавства щодо ведення документації з кадрових питань, прийняття локальних нормативних актів та організаційно-розпорядчої документації, в тому числі щодо режиму робочого часу та часу відпочинку, відпусток, а також інших документів з питань, якщо такі врегульовані трудовим договором.

Закон визначає перелік істотних умов трудового договору, які є обов'язковими для закріплення в договорі, серед іншого, місце роботи, обов'язки працівника, умови оплати праці, режим роботи, тривалість робочого часу і відпочинку, тривалість основної щорічної відпустки, умови праці, строки повідомлення про розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця, порядок та форма обміну інформацією між роботодавцем і працівником тощо.

Окрім цього, трудовий договір може передбачати підстави та порядок залучення працівника до роботи у надурочний і нічний час, у святкові, неробочі та вихідні дні із зазначенням розміру оплати за таку роботу. При цьому розмір такої оплати не може бути меншим від розміру, визначеного КЗпП України. Залучення працівника до надурочних робіт не потребує дозволу профспілки.

У трудовому договорі сторони на власний розсуд можуть визначити підстави його припинення, які не передбачені КЗпП України. Однак, якщо трудовий договір припиняється з ініціативи роботодавця через підстави, які не передбачені КЗпП України, то він повинен обґрунтувати (зазначити) причини. У цьому випадку Закон також зобов'язує роботодавця виплатити працівнику компенсацію в розмірі та у порядку, визначених трудовим договором, але не менше визначених сум.

Спосіб розірвання такого трудового договору – підписання додаткової угоди про розірвання трудового договору або в односторонньому порядку шляхом надсилання працівнику офіційного повідомлення про розірвання трудового договору у спосіб, визначений трудовим договором, або рекомендованим поштовим відправленням з описом вкладення.

Згода профспілки на розірвання трудового договору не потребується, окрім випадків звільнення працівників, обраних до профспілкових органів.

Отже, Закон передбачає значне спрощення регулювання трудових відносин у сфері малого і середнього підприємництва та зменшення адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність на період воєнного стану, коли і мови не може бути про зміну пріоритетів у державі та суспільстві, про гуманізацію, про підвищення значущості приватно-правових інтересів у державно-правовій дійсності.

Список використаної літератури:

1. Мельничук Н.О. Договірне регулювання трудових відносин в нових економічних умовах: монографія. Київ: «Хай-Тек Прес», 2012. 340 с.
2. Кодекс законів про працю України : від 23.07.1996 № 322-08. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.

3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення регулювання трудових відносин у сфері малого і середнього підприємництва та зменшення адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність : Закон України від 19.07.2022 № 2434-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2434-20#Text>.

УДК 347.2. 347.4

Анастасія КНЯЗЄВА,

*аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ*

Науковий керівник:

*доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ*

кандидат юридичних наук, доцент

Лідія ГЕРАСИМЧУК

ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТА ІНШИХ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ ЯК ПІДСТАВА ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО

Однією із найважливіших засад цивільного права є неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та окремими законами. Рівень забезпечення дотримання права власності безпосередньо впливає на добробут країни та розвиток суспільства. Належне законодавче регулювання правовідносин щодо припинення права власності спрямоване на забезпечення стабільності та економічний розвиток суспільства та держави.

У сфері приватного права втручання держави у відносини суб'єктів зведена до необхідного мінімуму [1, с.68]. Стаття 41 Конституції України передбачає, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним. Водночас, примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом [2].

Статтею 346 Цивільного кодексу України визначені підстави припинення права власності, частина з яких мають примусовий характер [3]. Треба зазначити, що перелік підстав примусового припинення права власності на нерухоме майно не є вичерпним та може бути розширений у випадках, встановлених законом.

Як зазначає О.С. Харченко, підстава виникнення чи припинення права власності базується на юридичному факті, який забезпечує виникнення суб'єктивного права [4, с.38].

В умовах сьогодення, з метою захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, а також запобігання порушенню, відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів громадян України та суспільства законодавцем було розширено перелік підстав припинення права власності на нерухоме майно, які мають примусовий характер.

Так, Законом України від 12.05.2022 № 2257-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб» було доповнено перелік спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (далі – санкції) до фізичних осіб, зокрема додано такий вид санкції як стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними, який все частіше застосовуються державою [5].

Як відзначив А.М. Горяйнов підстави примусового припинення права власності мають подвійну природу. З одного боку – власник втрачає права володіння, користування та розпорядження майном, а з другого, – в той же час право власності на майно виникає у іншої особи – суб'єкта публічного права, який здійснює владні функції. Головною метою примусового позбавлення власника права на річ є саме припинення його права власності на цю річ, а не залучення державою чи територіальною громадою у власність [1, с.70].

Слід зазначити, що застосування такого виду санкцій як стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній особі, внаслідок якого право власності на об'єкт нерухомого майна переходить до держави, окрім превентивної функції – перешкоджання використанню економічних активів на шкоду національній безпеці України, має ще компенсаційну функцію – відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії проти України.

Припинення права власності на нерухоме майно в результаті стягнення в дохід держави активів відбувається виключно на підставі рішення Вищого антикорупційного суду. Рішення суду про застосування санкції в день набрання ним законної сили надсилається Фонду

державного майна України, який може здійснювати управління такими активами, а також реалізацію таких активів у випадках, встановлених законодавством [6].

Таким чином, з моменту внесення до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно відомостей про судові рішення щодо застосування санкції у вигляді стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними, право власності фізичної особи на нерухоме майно вважається припиненим та переходить до держави.

Отже, примусове припинення права власності у результаті застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів є результатом правозастосовної діяльності відповідних державних органів у процесі виконання ними своїх повноважень, під час якої повинні бути задіяні всі правові інструменти, які б допомогли забезпечити як рівень соціальних гарантій, так і захист суспільних та публічних інтересів.

Список використаної літератури:

1. Горайнов А.М. Примусове припинення права власності. *Судова апеляція*. 2009. № 3(16). С. 67-72.
2. Конституція України від 28.06.1996//*Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст.41.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.03.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44, Ст.356.
4. Харченко О.С. Підстави припинення права власності : дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2007. 205 с.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб: Закон України від 12.05.2022 № 2257-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2257-20#Text> (дата звернення 19.01.2024).
6. Про санкції: Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (дата звернення 18.01.2024).

Василь ГОПАНЧУК,
*професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, професор*

РЕПРОДУКТИВНІ ПРАВА ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОДРУЖЖЯМ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ

Останнім часом питання щодо репродуктивного здоров'я громадян, а відтак і їхніх репродуктивних прав, все частіше піднімаються в Україні і за кордоном, як на законодавчому рівні, так і в правовій доктрині.

За роки незалежності України, кількість населення неймовірно знизилася – від 52 мільйонів у 1991 році до 43,4 мільйонів у 2022 та продовжує стрімко зменшуватись. На жаль, прогнози відтворення населення також невтішні. Крім того, усі ми розуміємо, що повномасштабне вторгнення забирає у нас найкращих, осіб, які мають високий репродуктивний потенціал.

Одним із завдань щодо зміцнення репродуктивного здоров'я населення як складової репродуктивного права, вважає Н. В. Парамонов, є забезпечення доступності та підвищення якості медичної допомоги щодо відновлення репродуктивного здоров'я, у тому числі із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій. Головним чином, під допоміжними репродуктивними технологіями розуміються методи штучного впливу відтворення, лікування людини від хвороб, які не дають організму виносити та народити дитину. Тобто завдяки допоміжним репродуктивним технологіям народжуються діти, які б за інших умов не могли з'явитися на світ узагалі [1, с. 83].

Визнання за кожною людиною права на створення сім'ї, права на повагу приватного й сімейного життя, право на продовження роду, ставить перед державою та міжнародною спільнотою завдання створення оптимальних механізмів регулювання нових прав, що виникли з розвитком біомедицини.

В юридичній літературі під репродуктивними правами пропонується розуміти особисті немайнові права фізичної особи на здійснення та охорону репродуктивного здоров'я, вільне прийняття рішень щодо народження чи відмови від народження дітей, а також на медичну, соціальну, інформаційну і консультаційну допомогу в цій сфері в разі такої необхідності [2, с. 106]. Більш розширене тлумачення репродуктивних прав фізичної особи надається А. О. Дутко та М. Р. Заболотною, які визначають їх, як гарантовані, заохочувані державою можливості осіб щодо охорони їх репродуктивного здоров'я, вільне прийняття і реалізація фізичними особами рішення про зачаття дитини, про народження або відмову від народження дітей у шлюбі або поза ним,

методів зачаття і народження дітей, в тому числі й за допомогою допоміжних репродуктивних технологій, кількості дітей, часу і місця народження, інтервалів між їх народженнями, необхідних для збереження здоров'я матері і дитини, а також щодо медико-соціальної, інформаційної та консультативної допомоги в цій сфері [3, с. 86].

З позиції окремих науковців, репродуктивні права фізичної особи – це право на: вільний репродуктивний вибір, що охоплює право на створення та планування сім'ї; отримання послуг з охорони репродуктивного здоров'я і планування сім'ї; отримання достовірної та повної інформації про стан свого репродуктивного здоров'я; охорону здоров'я в період вагітності, під час пологів і після пологів; лікування безпліддя, зокрема із застосуванням сучасних допоміжних репродуктивних технологій; донорство статевих клітин та збереження репродуктивних клітин (кріоконсервацію); використання і вільний вибір методів контрацепції; хірургічну стерилізацію; штучне переривання вагітності; прийняття рішення у разі медичних втручань, пов'язаних з репродуктивним здоров'ям, за винятком ситуацій, які загрожують життю та вимагають термінового втручання, і інших передбачених законом випадках; захист своїх репродуктивних прав, зокрема від сексуальної експлуатації та насильства, примусової вагітності, абортів, стерилізації та інших порушень репродуктивних прав; право на таємницю інформації щодо реалізації репродуктивних прав [4, с. 258].

Загалом же доктрина визначає репродуктивні права як комплексне поняття, і які повністю залежні від стану репродуктивного здоров'я особи. Так, В. І. Чечерський вважає, що репродуктивні права є комплексом прав людини у репродуктивній сфері, які виникають у зв'язку із вільним та добровільним репродуктивним вибором, забезпечуються та гарантуються системою охорони репродуктивного здоров'я [5, с. 30-31]. Отже, можна стверджувати, що репродуктивні права людини бувають як природними, так і такими, що здійснюються з використанням допоміжних технологій.

Не можна не погодитись і з висновками Т. Попович, яка наголошує, що у структурі соматичних прав людини, як прав нового покоління, значну групу займають репродуктивні права, пов'язані з відтворення людиною своїх майбутніх поколінь. Базуючись на біологічних особливостях людського буття, дана категорія прав, яка ще кілька десятиліть тому не була актуалізована та акцентована, все більш починає захоплювати своїм функціонуванням й соціальну складову частину людського буття, що, серед іншого, виявляється в досить стрімкому розвитку правового забезпечення та регуляції репродуктивних прав [6, с. 215].

Варто зауважити, що втілення у життя репродуктивних прав жінки і чоловіка реалізується шляхом охорони та заохочення материнства, крізь призму можливості усіх подружніх пар і окремих осіб вільно вирішувати

питання щодо кількості дітей, застосування за необхідності репродуктивних технологій, доступу до сучасних знань та безпечних методів планування сім'ї, а також забезпечення відшкодування моральної шкоди у разі позбавлення жінки можливості народити дитину у зв'язку із виконанням нею конституційних, службових, трудових обов'язків або в результаті протиправної поведінки стосовно неї.

Отже, реалізація материнства, батьківства для осіб, які мають проблеми із репродуктивним здоров'ям, стало можливим завдяки застосуванню допоміжних репродуктивних технологій.

Право на материнство та право на батьківство закріплені Сімейним кодексом України (ст.ст. 50, 51) і є ключовими в категорії особистих немайнових прав подружжя.

Список використаної літератури:

1. Парамонов Н.В. Репродуктивні права: гендерний принцип. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 10. С. 82-85.

2. Длугопольська Т. Правова природа репродуктивних прав фізичних осіб. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 2. С. 103-107

3. Дутко А.О., Заболотна М.Р. Репродуктивні права фізичної особи: сутність, поняття, класифікація. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3. С. 82-90.

4. Дутко О.А., Заболотна М.Р. Закріплення репродуктивних прав особи у сімейному законодавстві. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2016. № 845. С. 257-262.

5. Чечерський В.І. Право на репродукцію (відтворення) у системі основоположних прав людини: конституційно-правове дослідження : дисертація на здобуття наукового ступеня д.ю.н. : спец. 12.00.02. Ужгород, 2020. 509 с.

6. Попович Т. Правові обов'язки у сфері реалізації репродуктивних прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 215-219.

Інна ФІНАГЕСЬВА,

*аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ*

Науковий керівник:

*професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, професор*

Василь ГОПАНЧУК

ПОРЯДОК ОБЛІКУ ДІТЕЙ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ ТА ЯКІ ЕВАКУЙОВАНІ ІЗ ЗОНИ БОЙОВИХ ДІЙ

У звіті ООН «Вплив збройного конфлікту на дітей» зазначено, що «під час війни порушуються всі права дитини: право на життя, право бути з сім'єю і громадою, право на здоров'я, право на розвиток особистості, а також право на турботу і захист» [1].

Ми солідарні із фахівцями, які наголошують, що криза українського суспільства, яка пов'язана із збройною агресією РФ, вже майже 2 роки руйнує функціонування багатьох соціальних інститутів, зокрема, і інститути сім'ї, опіки та піклування. Тривалий збройний конфлікт завдає удару по системах, які призначені захищати дітей, особливо тих, що є найбільш вразливою їх частиною – дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Виникають суттєві ризики у сфері послуг та механізмів, які забезпечують альтернативні форми догляду за дітьми як на території України, так і в країнах перебування переміщених дітей. В умовах воєнного стану проблема тимчасового влаштування дітей набуває особливої гостроти і потребує активного втручання держави, розроблення дієвих правових механізмів та відповідальної роботи відповідних служб [2, с. 101].

В Україні прийнято і діють низка нормативно-правових актів, пов'язаних із захистом прав та інтересів дітей, і зокрема тих, які потребують тимчасової чи постійної опіки та піклування. Це - Закони України «Про дитинство», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Про соціальні послуги», «Про запобігання та протидію домашньому насильству». В числі таких документів слід виділити Постанову Кабінету Міністрів України «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» [3].

Згідно п. 83 названої постанови, під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану забезпечується ведення обліку дітей, які тимчасово переміщені (евакуйовані) на території України, де не ведуться бойові дії, або за межі України, таких категорій: діти-сироти,

діти, позбавлені батьківського піклування, особи з числа дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які виховуються в прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу; діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, які виховуються в сім'ях опікунів, піклувальників; діти, які влаштовані в сім'ї патронатних вихователів; діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, в тому числі діти з інвалідністю, та проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, які переміщені (евакуйовані) у складі закладу (групи дітей із закладу); діти, які не належать до категорії дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, у тому числі діти з інвалідністю, зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, які переміщені (евакуйовані) у складі закладу (групи дітей із закладу); діти, які під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану залишилися без батьківського піклування; інші діти у разі встановлення Нацсоцслужбою потреби в їх обліку під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану.

Облік дітей, ведеться службами у справах дітей обласних, Київської міської військових адміністрацій за місцем походження, проживання (перебування) дітей до тимчасового переміщення (евакуації), місця розташування закладу, в якому вони проживали або були зараховані на цілодобове перебування. У разі відсутності в таких служб у справах дітей можливості забезпечити облік дитини у зв'язку з бойовими діями взяття (зняття) дитини на облік здійснює служба у справах дітей за місцем тимчасового переміщення (евакуації) дитини з приміткою «дитина з іншого регіону».

Збір інформації про дітей, зазначених, здійснюють служби у справах дітей районних, районних у м. Києві держадміністрацій, виконавчих органів сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад за місцем походження, проживання (перебування) дітей до тимчасового переміщення (евакуації). Збір інформації про дітей, також здійснюють служби у справах дітей, структурні підрозділи з питань соціального захисту населення, охорони здоров'я, освіти і науки обласних, Київської міської військових адміністрацій за місцем постійного розташування закладу (залежно від підпорядкування (сфери управління) закладу) у взаємодії з відповідними структурними підрозділами районних військових адміністрацій, виконавчими органами сільських, селищних, міських рад (військовими адміністраціями населених пунктів).

Служби у справах дітей обласних, Київської міської військових адміністрацій із залученням за згодою Мінсоцполітики служб у справах дітей районних, районних у м. Києві держадміністрацій, виконавчих органів сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх

утворення) рад відповідної області, м. Києва, Нацсоцслужба протягом п'яти робочих днів після взяття (зняття) дитини на облік дітей, які тимчасово переміщені (евакуйовані) на території України, де не ведуться бойові дії, або за межі України, вносять інформацію про таку дитину до єдиного банку даних.

У разі відсутності технічної можливості відповідних служб у справах дітей внаслідок бойових дій вносити інформацію про дітей, взятих (знятих) на облік (з обліку) дітей, які тимчасово переміщені (евакуйовані) на території України, де не ведуться бойові дії, або за межі України, до єдиного банку даних такі служби забезпечують передачу (зокрема, засобами електронного та телефонного зв'язку) інформації з книг обліку, що ведуться згідно з додатком 15, до служб обласних, Київської міської військових адміністрацій, визначених Мінсоцполітики, для внесення інформації про таких дітей до єдиного банку даних на період воєнного стану.

Інформація про зміну місця тимчасового переміщення (евакуації) дитини, зміну супроводжуючих осіб, переміщених (евакуйованих) дітей із закладів, які після повернення в Україну групи, у складі якої вони були переміщені (евакуйовані) за межі України, тимчасово залишилися перебувати за межами України, із зазначенням осіб (організацій), які забезпечують догляд, виховання та утримання дітей, причин залишення та очікуваного строку їх повернення в Україну вноситься до єдиного банку даних протягом п'яти робочих днів після надходження відповідної інформації.

Список використаної літератури:

1. Promotion and protection of the rights of children. Impact of armed conflict on children. Report of the expert of the SecretaryGeneral, Ms. Graça Machel, submitted pursuant to General Assembly resolution 48/157. A/51/306 26 August 1996. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N96/219/55/PDF/N9621955.pdf?OpenElement>
2. Яніцька І.А., Волкова Н.В. Тимчасова опіка в умовах воєнного стану: процесуальні аспекти. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2023. № 63. С. 101-106.
3. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини. Постанова Кабінету Міністрів України № 866 (в ред. 19.12.2023). *Офіційний вісник України*. 2008. № 76. Стор. 47. Ст. 2561.

Антон ХИЖНИЙ,

*аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ*

Науковий керівник:

*професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, професор*

Василь ГОПАНЧУК

ДО ПИТАННЯ МОЖЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНИ СУЧАСНИХ БАЗОВИХ МОДЕЛЕЙ КОНЦЕСІЇ

Концесія у міжнародній практиці є однією із найпоширеніших форм державно-приватного партнерства (далі – ДПП), що здійснюється на основі концесійних договорів про спільну діяльність між центральним або місцевим органом виконавчої влади й органом місцевого самоврядування і приватним партнером. Достатньо детальне врегулювання концесійних відносин забезпечує достатній рівень правової визначеності та повною мірою дає змогу реалізувати проекти концесії [1, с. 40].

Відповідно до класифікації, запропонованої Світовим банком [2], концесії (Concessions) - модель ДПП, коли приватний сектор бере на себе управління приналежної державі власності (інфраструктурного об'єкта) і значні інвестиційні ризики протягом певного періоду. До даної групи партнерства належать наступні три моделі концесії:

1. «Відновлення (реконструкція), експлуатація й передача» (ROT - Rehabilitate, Operate and Transfer) - приватний інвестор відновлює (реконструює) існуючий об'єкт, потім здійснює його експлуатацію протягом визначеного у договорі строку, приймаючи на себе пов'язані з цим ризики, а в подальшому повертає об'єкт відновлення і експлуатації державі.

2. «Відновлення, оренда й передача» (RLT - Rehabilitate, Lease or Rent and Transfer) - приватний інвестор відновлює (реконструює) існуючий об'єкт, потім орендує або бере його у державного власника в лізинг на визначений у договорі час, приймаючи на себе всі пов'язані з цим ризики, а потім повертає його державі.

3. «Будівництво, відновлення (реконструкція), управління і передача» (BROT - Build, Rehabilitate, Operate and Transfer) - приватна компанія здійснює нове будівництво (реконструкцію) інфраструктурного об'єкта, потім експлуатує його протягом строку дії договору, приймаючи на себе всі пов'язані з цим ризики, а потім повертає його державі.

Згадувані моделі концесії в світі реалізуються за такими двома формами: «*user-pay*», коли гроші концесіонеру платять користувачі певного об'єкта, і «*government-pay*», коли гроші виплачує держава [3].

У першому випадку, концесіонер має змогу отримувати плату від користувачів за надання послуг («*user-pay*»), у другому - концесіонер отримує певну частину плати від держави як відшкодування («*government-pay*»). Зазвичай у першому випадку йдеться про високодохідні активи (порти, аеропорти), які передаються у користування на умовах концесії. Використання таких активів здатне генерувати значні прибутки, а збереження власності за державою одночасно слугує додатковим джерелом отримання коштів до бюджету. У другому випадку реалізуються високо витратні проекти (більшість автомагістралей, заклади охорони здоров'я, сміттєпереробні заводи тощо), які нездатні генерувати достатній обсяг доходу, щоб забезпечити рентабельність діяльності концесіонера. Тому за таких умов передбачається отримання певних платежів від держави. Проте в обох випадках, правильне розуміння сутності концесії закріплює за державою право вибору та найму приватного оператора для проектування, будівництва/реконструкції та експлуатації певних об'єктів інфраструктури без гарантії окупності інвестицій, які ним вкладені. І якщо, у першому випадку оплату за свої послуги концесіонер отримує від споживачів, то у другому - частково від держави. І у цьому разі, як слушно зазначає Л. В. Сероклин, важливо передбачити певні показники ефективності діяльності самого концесіонера, недотримання яких дає змогу не витрачати бюджетні кошти на покриття його збитків. Саме у такому разі найповнішою мірою проявляється зміст та характер концесії порівняно з ДПП [4, с.130-131].

У цілому варто відзначити, що концесійна діяльність має змогу забезпечити не лише залучення капіталу до розвитку економіки, відновлення та модернізацію існуючих державних активів, але й будівництво нових об'єктів, використання яких забезпечуватиме соціально значущі цілі розвитку суспільства за умови збереження власності за державним чи комунальним сектором [5, с. 72].

До прикладу, у 2020 р. було передано в концесію в Україні два морських порти («Ольвію» та «Херсон»). Планувалась і передача порту «Чорноморськ» [3]. Однак в умовах воєнного стану та російської агресії їх функціонування неможливе.

У 2021 році планувалось передати в концесію шість ділянок доріг, безоплатних для водіїв, а також двох платних [6]. Серед причин гальмування концесійної політики в Україні дослідники називають дефіцит бюджету, недосконалий концесійний механізм, недостатній рівень державної підтримки, невідповідність пошукачів вимогам договору

і т.д. [7]. Звичайно, що в умовах сьогодення, оголошення конкурсу або реалізація зазначених проєктів взагалі неможлива.

В країнах Європи різні моделі концесії реалізуються в сфері будівництва автомобільних доріг, залізничних колій, водопостачання, видобування корисних копалин, експлуатацію великих промислових підприємств, надання послуг. Сьогодні, в Україні концесійна політика просувається повільно, а в окремих регіонах взагалі не можлива. Разом з тим, неодмінно прийде час для відновлення нашої держави, тому готуватися до цього ми маємо уже зараз, незважаючи ні на що! В процесі розробки національних програм післявоєнного відновлення України, вкрай важливим є вивчення досвіду інших країн. Аналіз іноземних законодавчих актів, договорів, показників роботи концесійних підприємств допоможе нашій державі пришвидшити темпи власної концесійної політики.

Список використаної літератури:

1. Васильєва Н.В., Васильєва О.І. Державно-приватне партнерство як інструмент розвитку територій. *Публічне урядування: збірник*. № 2 (17). березень 2019. Київ: ДП “Видавничий дім “Персонал”. 2019. С. 35-45.
2. Review of the Public-private partnerships. World Bank. URL: http://ppi.worldbank.org/explore/ppi_exploreCountry.aspx
3. Економічна правда. Півтора року тому запровадив закон про концесію. Що це змінило? *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/04/12/672860/> (дата звернення: 05.12.2023).
4. Сероклин Л. Державне регулювання концесії в національній економіці : Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Київ - Запоріжжя, 2021. 263 с.
5. Биканова А.В. Концесія як спеціальний режим господарювання. *Форум права*. 2010. № 4. С. 69-74.
6. Перспективи концесійних доріг в Україні. *finance.ua*. URL: <https://finance.ua/ua/saving/perspektivy-koncessionnyh-dorog-v-ukraine> (дата звернення: 05.12.2023).
7. Канцур Г. Сучасний стан та особливості будівництва доріг в Україні на умовах концесії. *«Ефективна економіка» - наукове фахове видання з питань економіки*. № 3. 2017. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5488> (дата звернення: 05.12.2023).

*Анастасія ЗАДОРЖНА,
викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ В РОЗРІЗІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Стаття 23 Цивільного кодексу України закріплює загальні положення про відшкодування моральної шкоди визначаючи, що моральна шкода полягає, зокрема, у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи [1].

Верховний суд України у Постанові Пленуму № 4 від 31.03.1995 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» зазнає, що право на відшкодування моральної (немайнової) шкоди є важливою гарантією захисту прав і свобод громадян.

Як роз'яснено у пунктах 3 та 9 вищевказаної Постанови під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. Моральна шкода може полягати, зокрема: у приниженні честі, гідності, престижу або ділової репутації, моральних переживаннях у зв'язку з ушкодженням здоров'я, у порушенні нормальних життєвих зв'язків через неможливість продовження активного громадського життя, порушенні стосунків з оточуючими людьми, при настанні інших негативних наслідків [2].

Як зазначає Верховний Суд в постанові від 01.03.2023 у справі № 496/1691/19 тлумачення статті 23 ЦК України свідчить, що вона є нормою, яка має поширюватися на будь-які цивільно-правові відносини, в яких тій чи іншій особі було завдано моральної шкоди. Це, зокрема, підтверджується тим, що законодавець вживає формулювання «особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав».

Тобто можливість стягнення компенсації моральної шкоди ставиться в залежність не від того, що це передбачено нормою закону або положеннями договору, а від порушення цивільного права особи [3].

Зобов'язання про компенсацію моральної шкоди виникає за таких умов: наявність моральної шкоди; протиправність поведінки особи, яка завдала моральної шкоди; наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою особи яка завдала моральної шкоди та її результатом - моральною шкодою; вина особи, яка завдала моральної шкоди [4].

Практика національних судів України свідчить, що переважно основна увага приділяється компенсації матеріальної шкоди, а справедлива сатисфакція втрат немайнового характеру часто залишається поза увагою і на особу, якій вона завдана, покладається непідйомний тягар доказування.

Як встановлено в статті 23 ЦК України моральна шкода, якщо інше не встановлено законом, відшкодовується грошовими коштами, іншим майном або в інший спосіб [1].

Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення [5].

Гроші виступають еквівалентом моральної шкоди. Грошові кошти, як загальний еквівалент всіх цінностей, в економічному розумінні «трансформують» шкоду в загальнодоступне вираження, а розмір відшкодування «обчислює» шкоду.

Розмір визначеної компенсації повинен, хоча б наближено, бути мірою моральної шкоди та відновлення стану потерпілого. При визначенні компенсації моральної шкоди складність полягає у неможливості її обчислення за допомогою будь-якої грошової шкали чи прирівняння до іншого майнового еквіваленту [4].

Визначаючи розмір відшкодування, суд має керуватися принципами розумності, справедливості та співмірності. Розмір відшкодування моральної шкоди має бути не більшим, ніж достатньо для розумного задоволення потреб потерпілої особи, і не повинен приводити до її безпідставного збагачення [6].

Такі абстрактні поняття, як «розумність, справедливість та співмірність», мають неточний та невизначений характер. Суд на власний розсуд визначає, чи відповідає заявлена сума відшкодування засадам розумності, справедливості та співмірності, що призводить до того, що розмір присудженої компенсації за завдану моральну шкоду у схожих категоріях справ може суттєво відрізнятись.

Так, наприклад, рішенням Дзержинського районного суду м. Кривого Рогу від 23.01.2024 у справі № 210/1195/23 стягнуто з ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» на користь ОСОБА_2 суму моральної шкоди, завданої працівнику внаслідок ушкодження його здоров'я у розмірі 245 000,00грн без урахування утримання податку з доходів фізичних осіб [7].

Рішенням Балтського районного суду Одеської області від 12.01.2023 у справі № 493/761/22 стягнуто із Державного бюджету України на користь ОСОБА_1 447045,15 грн недоплаченої пенсії, 1000 грн у рахунок відшкодування моральної шкоди [8].

Рішенням Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 09.02.2022 у справі № 182/5430/21 стягнуто з Управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України в Дніпропетровській області на користь ОСОБА_2 моральну шкоду в розмірі 150 000 грн з утриманням податку та обов'язкових платежів [9].

На перший погляд як законодавець, так і суди чітко визначають поняття та умови відшкодування моральної шкоди. Однак на практиці судами нечасто виносяться рішення про задоволення позовної вимоги про відшкодування моральної шкоди в розмірах, які б були реальним, співмірним грошовим еквівалентом заподіяної моральної шкоди особі.

Вбачається, що для досягнення задекларованих принципів розумності, справедливості та співмірності розрахунку відшкодування моральної шкоди необхідне запровадження призначення обов'язкового експертного психологічного дослідження.

Навіть за відсутності у психолога процесуального статусу спеціаліста (ст. 74 ЦПК України) чи експерта (ст. 72 ЦПК України) висновок психолога може бути письмовим доказом (ст. 76, ст. 95 ЦПК України), якщо містить дані про обставини, що мають значення для правильного вирішення спору, зокрема стосовно страждань потерпілих. Висновок психолога може слугувати для судді орієнтиром у пізнанні глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, інших обставин, які мають істотне значення, зокрема й можливого грошового еквівалента таких страждань [10].

Список використаної літератури:

1. Цивільний кодекс України: Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV / *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 01.02.2024).
2. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: *Постанова Верховного суду України* від 31.03.1995 № 4 / *Відомості Верховної Ради України*. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text> (дата звернення: 01.02.2024).

3. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 01.03.2023 у справі № 496/1691/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109345574> (дата звернення 01.02.2024).

4. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 05.12.2022 у справі № 214/7462/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108238968> (дата звернення 01.02.2024).

5. Методичні рекомендації «Відшкодування моральної шкоди»: Лист Міністерства юстиції України від 13.05.2004 № 35-13/797 / *Міністерство юстиції України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_797323-04#Text (дата звернення: 01.02.2024).

6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15.12.2020 у справі № 752/17832/14-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95177479> (дата звернення 01.02.2024).

7. Рішення Дзержинського районного суду м. Кривого Рогу від 23.01.2024 у справі № 210/1195/23. *Аналітично-правова система ZakonOnline*. URL: <https://zakononline.com.ua/courtdecisions/show/116662252?from=%22210%2F1195%2F23%22> (дата звернення 01.02.2024).

8. Рішення Балтського районного суду Одеської області від 12.01.2023 у справі № 493/761/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108379469> (дата звернення 01.02.2024).

9. Рішення Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 09.02.2022 у справі № 182/5430/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103072956> (дата звернення 01.02.2024).

10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 09.11.2022 у справі № 372/1652/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109046335> (дата звернення 01.02.2024).

Діана ХУДИНЕЦЬ,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук
Анастасія ЗАДОРОЖНА

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ФОРС МАЖОРНИХ ОБСТАВИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В сучасному суспільстві договірні відносини виступають однією з ключових складових економічної та правової взаємодії між суб'єктами правовідносин. Договір, у свою чергу, встановлює права та обов'язки сторін і є фундаментальним інструментом регулювання відносин. Однак, незважаючи на те, наскільки притаманним є бажання дотримуватися умов угоди, іноді виникають ситуації, коли сторони стикаються з порушенням договірних зобов'язань, особливо зараз, в умовах воєнного стану.

Як вірно зазначає М.С. Буцан, договірні зобов'язання стали найпоширенішими в цивільному обороті, від їх виконання залежить значною мірою стійкість економіки і суспільства в цілому [1], що необхідно для підтримання економіки держави, яка перебуває в стані війни.

Зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та ЦК України, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог - відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться. Про це йдеться в статті 526 ЦК України [2].

Цивільним законодавством передбачено, що у разі порушення зобов'язань настають правові наслідки, зокрема, сплата штрафних санкцій. Проте, стаття 617 ЦК України передбачає підстави звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо сторона договору доведе, що таке порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили (форс-мажору).

Указом Президента України від 24.02.2022 введено воєнний стан [3]. Таке рішення не могло не вплинути на умови та можливість виконання сторонами договорів.

В умовах війни питання застосування форс-мажору має особливу актуальність. В силу повномасштабної збройної агресії російської федерації, спорів з цього питання стало значно більше. Відповідно,

українські суди мають власне усталене бачення форс-мажорних обставин під час війни.

Визначення форс-мажорних обставин міститься в ч. 2 ст. 14¹ Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні». Так, форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами [4].

Ще одним важливим законодавчим запобіжником є ст. 617 ЦКУ, яка визначає обставини непереборної сили, як підставу для звільнення від відповідальності за порушення зобов'язань. Якщо ж сторонам договору не вдасться домовитися щодо звільнення від відповідальності внаслідок дії форс-мажорних обставин, такий спір може бути вирішено судом.

Верховний суд у своїй практиці виокремив наступні елементи форс-мажорних обставин: вони не залежать від волі учасників цивільних (господарських) відносин; мають надзвичайний характер; є невідворотними; унеможливають виконання зобов'язань.

При розгляді справи в суді стороні спору слід підготуватись звертати увагу на такі елементи форс-мажорних обставин, як: непередбачуваність. Тобто обґрунтування того, що під час підписання договору форс-мажорних обставин не було та сторона не могла знати про виникнення таких обставин; невідворотність та незвичність. Тобто обґрунтування того, що обставини мають винятковий характер і не залежать від волі сторін договору; причинно-наслідковий зв'язок між неможливістю виконання договірних зобов'язань та форс-мажорними обставинами. Тут заявник може надавати будь-які докази, які підтверджують технічну неможливість виконання договору у зв'язку з веденням воєнних дій [5].

Для того, щоб краще розуміти позицію судів у таких випадках, варто розглянути висновки, які сформулював Верховний суд у своїх постановках від 16.07.2019 у справі № 917/1053/18 [6] та від 09.11.2021 у справі № 913/20/21 [7]. Так, суд встановив, що форс-мажорні обставини не мають преюдиційного характеру (фактів, установлених в прийнятих раніше судових рішеннях), і при їх виникненні сторона, яка посилається на них як на підставу неможливості належного виконання зобов'язання, повинна довести їх наявність не тільки самих по собі, але і те, що вони були форс-мажорними саме для даного конкретного випадку.

Варто підкреслити те, що така позиція органу правосуддя зовсім не зводить нанівець принцип звільнення від доказування у разі існування загальновідомих фактів, а навпаки - вказує лише на необхідність підтвердження існування форс-мажору по відношенню до конкретного суб'єкта в конкретних умовах.

Отже, українське законодавство визнає форс-мажором ряд надзвичайних та невідворотних ситуацій, серед яких має місце і збройний конфлікт, військові дії, неоголошена війна.

У зв'язку з повномасштабним вторгненням росії в Україну Торгово-промислова палата 28.02.2022 розмістила на своєму офіційному сайті лист, яким засвідчила, що збройна агресія російської федерації є форс-мажорною обставиною в контексті українського законодавства.

Однак, цілком зрозуміло, що такий лист сам по собі не буде правовим виправданням для невиконання взятих на себе зобов'язань. Кожен випадок неможливості належного виконання необхідно аналізувати окремо з визначенням конкретних обставин та вимог договору.

Список використаної літератури:

1. Буцан М. Виконання зобов'язань у сучасному цивільному праві. *Часопис Київського університету права*. Київ, 2020. С. 414–417. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/issue/view/77> (дата звернення: 31.01.2024).

2. Цивільний кодекс України: Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV / *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 31.01.2024).

3. Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 / *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення 12.08.2022).

4. Про торгово-промислові палати в Україні. Закон України від 02.12.1997 № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-вр#Text> (дата звернення 01.02.2024).

5. Постанова Верховного суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 25.01.2022 у справі № 904/3886/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102797678> (дата звернення 01.02.2024).

6. Постанова Верховного суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 16.07.2019 у справі № 917/1053/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83087003> (дата звернення 01.02.2024).

7. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 09.11.2021 у справі № 913/20/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101240273> (дата звернення 01.02.2024).

УДК 347.633-058.854(477)

*Анжела КАЛІНЮК,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
доктор філософії*

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ УТРИМАННЯ ПАСИНКУ, ПАДЧЕРЦІ У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

В сучасній цивілістиці, аліментні зобов'язання мачухи, вітчима, падчерки, пасинка науковці відносять до третьої черги аліментних зобов'язань і розглядають їх як додаткові (субсидіарні) зобов'язання. Зауважимо, що ч. 2 ст. 270 СК України міститься виняток: обов'язок по утриманню мачухи, вітчима може виникнути і тоді, коли є хоча б хтось із зазначених осіб (баба, дід, внуки, брати, сестри), але вони недостатньо матеріально забезпечені. Тобто, стверджує З. В. Ромовська, і ми доєднуємося до такого висновку, падчерка та пасинок стають аліментнозобов'язаними не третьою, а - другою черги [1, с. 388].

Досліджуючи сімейно-правове регулювання відносин щодо надання утримання членам сім'ї, варто наголосити, що право на утримання розглядається у доктрині права у широкому значенні, як юридично гарантована можливість життєзабезпечення одних осіб за рахунок інших, втілена у формі специфічного галузевого суб'єктивного права, наприклад: на відшкодування шкоди, завданої в результаті смерті годувальника; на довічний догляд з утриманням; на аліментування; на одержання пенсій, допомог, компенсацій у праві соціального забезпечення та ін. Саме в цьому значенні, право на утримання дитини є передбачена й гарантована сімейним законодавством можливість дитини одержувати від батьків утримання до досягнення нею повноліття.

В науковій літературі з сімейного права відносини батьків і дітей щодо надання утримання, як правило, прийнято називати аліментними, тому виникає питання щодо співвідношення таких понять, як «аліменти» та «утримання». Втім, варто зазначити, що у сучасній науці щодо понять «утримання дитини», «аліменти на дитину», «аліментне зобов'язання» не існує певної однозначності, а серед науковців точиться суперечка щодо змісту цих понять. З. В. Ромовська, наприклад, визначає, що «аліментне зобов'язання - це не тільки обов'язок однієї сторони. Це насамперед правовідносини, в яких обов'язку однієї сторони кореспондує право іншої. Аліментні зобов'язання можуть бути визначені як правовідносини, в яких одна сторона зобов'язана за наявності умов, передбачених законом, утримувати іншу сторону - члена своєї сім'ї чи родича, а остання може вимагати виконання даного обов'язку» [2, с. 74]. Так, праву дитини на

утримання кореспондує обов'язок батьків утримувати її. Науковці також звертають увагу на те, що законодавець не розрізняє поняття «утримання» та «аліменти» і застосовує їх як синоніми (ст.ст. 75, 78 СК України).

Тому, наразі, в юридичній літературі наголошується на необхідності розмежування таких понять, як «аліменти» і «утримання». Пропонується термін «аліменти» вживати до ситуацій, коли втрачені нормальні сімейні відносини, а у разі, коли зобов'язана за законом особа добровільно бере на себе зобов'язання, доцільно вживати термін «утримання», що є припустимим і у відносинах між вітчимою, мачухою та пасинком, падчеркою.

В юридичній літературі аліменти визначаються, з одного боку, як утримання, яке надається добровільно одним членом сім'ї іншому і яке може здійснюватися як шляхом постачання їжі, забезпечення одягом, доглядом тощо, у натурі й у грошах, а з другого боку, аліменти – це кошти або майно, що надається аліментозобов'язаною особою примусово, на утримання іншої особи. В. П. Мироненко під аліментами визначає зобов'язання, зміст яких становить обов'язок осіб, що пов'язані сімейно-правовими відносинами надавати матеріальне утримання один одному, іншим членам сім'ї або родичам [3, с. 305]. Дещо іншої точки зору притримуються Л. В. Сапейко та В. А. Кройтор зазначаючи, що у сучасному законодавстві України не розмежується поняття «утримання» та «аліменти», і в перше, і в друге вкладається одне й теж розуміння – кошти на утримання певного члена сім'ї, незалежно від того, добровільне це утримання чи на підставі рішення суду [4, с. 10]. Л. В. Афанасьєва розглядає аліменти як матеріальну допомогу, що надається в силу закону подружжю, дітям, родичам, своякам, фактичним вихователям (вихованцям). Ця допомога може надаватись як у добровільному, так і в примусовому порядку [5, с. 5].

В свою чергу, Л. В. Сапейко висловлює припущення, що «підвищення рівня соціального захисту громадян має вплинути на поступове скасування інституту аліментних зобов'язань інших членів сім'ї» [6]. Слушною є позиція і Т. В. Боднар, яка, виходячи із національної традиції побудови сімейних правовідносин нерідних батьків і дітей у повторних шлюбах – виховання і утримання чужих дітей, сімейне законодавство передбачає не лише право на утримання, а й покладає на учасників таких відносин відповідні обов'язки [7, с. 386].

І. В. Жилінкова з цього приводу акцентує увагу на тому, що вітчимою, мачуха можуть набувати свого правового статусу тільки після реєстрації шлюбу з одним з рідних батьків дитини. Проживання однією сім'єю жінки або чоловіка з батьком, матір'ю дитини не призводить до набуття статусу мачухи, вітчима і, відповідно, виникнення аліментного обов'язку [8, с. 812]. З. В. Ромовська свого часу також наголошувала, що учасниками аліментних правовідносин є тільки громадяни і притому ті, які за загальним правилом

є в близькому кровному спорідненні між собою, у відносинах усиновлення, перебувають чи перебували у шлюбі, і лише в окремих виняткових випадках аліментний обов'язок щодо неповнолітніх та непрацездатних членів сім'ї може бути покладено на вітчима, мачуху, пасинків, падчерок та інших осіб [9, с. 10].

Очевидно, законодавець, прописуючи відповідні норми СК України щодо утримання, виходив з того, що дитина та вітчим (мачуха) проживали однією сім'єю, у процесі спільного проживання вітчим (мачуха) робили свій безпосередній внесок у виховання, розвиток дитини, і такі відносини за своєю природою загалом подібні до батьківських. Однак, як вбачається із того ж закону у разі, якщо відсутня хоча б одна з названих вище умов, що утворюють юридичний склад, необхідний для виникнення у пасинка, падчерки суб'єктивного права на утримання, ставити питання стосовно його стягнення, не є необхідним.

Як бачимо, СК України спільному проживанню вітчима, мачухи, пасинка, падчерки надає переважне юридичне значення, при цьому чітко простежується умовна етапність побудови правових відносин вітчима, мачухи і пасинка, падчерки: реєстрація шлюбних відносин між батьком (матір'ю) дитини та вітчимом (мачухою); спільне проживання вітчима (мачухи) та пасинка, падчерки; виникнення взаємних особистих та майнових прав і обов'язків між вітчимом (мачухою) та пасинком (падчеркою).

Список використаної літератури:

1. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України : науково-практичний коментар. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ : Правова єдність, 2009. 432 с.
2. Ромовська З. В. Права та обов'язки батьків і дітей. Львів : Вища школа, 1975. 145 с.
3. Мироненко В. П., Пилипенко С. А. Сімейне право України : підручник. Київ : Правова єдність, 2008. 477 с.
4. Сапейко Л. В., Кройтор В. А. Аліменти дітям та батькам : монографія. Харків : Еспада, 2008. 160 с.
5. Афанасьєва Л. В. Аліментні правовідносини в Україні : автореф. дис. . канд. юрид. наук : 12.00.03. НЮАУ ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2003. 15 с.
6. Сапейко Л. В. Правове регулювання аліментних обов'язків батьків та дітей : дис. канд. юрид. наук : 12.00.03. Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2003. - 187 с.
7. Боднар Т. В. Сімейне право в системі права України. *Приватне право*. 2013. № 1. С. 129-134.
8. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар / за ред. І.В. Жилінкової. Харків : Ксилон. 2008. 855 с.
9. Ромовська З. В. Аліментні зобов'язання : конспект лекцій. Львів : Львів. ун-т, 1973. 59 с.

Анастасія БРЕУС,

здобувач вищої освіти ННІ №2

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Національної академії внутрішніх справ

доктор філософії

Анжела КАЛІНЮК

ЛІКАРСЬКА ПОМИЛКА: МЕДИЧНЕ ЧИ ЮРИДИЧНЕ ПОНЯТТЯ?

Проблема оцінки помилок медиків є гострою як в Україні, так і в державах ЄС. Але там, на відміну від України, навіть клінічні дослідження здійснюються за згоди пацієнтів (роз'яснюються наслідки, обговорюються протипоказання тощо). А в Україні медицина часто виявляється експериментальною. Українські медики, особливо у провінції, підвищують свою кваліфікацію на відповідних курсах – один раз на п'ять років. [1]

Таким чином, традиційна для медиків позиція зрозуміла: медична помилка — це випадковий збіг обставин або наслідок недосконалості медичної науки та техніки. Вона не є результатом халатного, безвідповідального ставлення лікаря до своїх обов'язків, неущта чи злочинної дії. Тобто при такій помилці вина медичного працівника відсутня і взагалі немає складу правопорушення, а тому притягнення до правової (цивільної чи іншої) відповідальності бути не може. З цим підходом не погоджуються юристи та частина науковців медичної спеціалізації. Більшість із них займають категорично звинувачувальну позицію та наполягають на тому, що у таких випадках у діях медичних працівників обов'язково наявна вина. Але й серед них немає єдиної точки зору щодо кваліфікації медичної помилки. В одних випадках помилкою вважають винне діяння медичних працівників, що спричинило заподіяння шкоди здоров'ю пацієнта, а в інших — випадкове невинне заподіяння шкоди. Іноді таку помилку ще розглядають як обставину, що пом'якшує відповідальність лікаря.

У сучасній правовій науці лікарська помилка розглядається як двоєдине поняття: медичне та правове. До лікарських помилок відносять помилкові дії лікаря при встановленні діагнозу або лікуванні хворого, обумовлені станом медичної науки на даному етапі її розвитку, особливими, несприятливими умовами й обставинами надання медичної допомоги або нестачею лікарського досвіду, зроблені при відсутності усвідомлення небезпеки, без передбачення можливості заподіяння шкоди або при впевненості в запобіганні їй.

Отже, головна теза прихильників «юридичного напрямку»: медична помилка — це недбалі, несумлінні, необережні дії та прийоми з надання медичної допомоги (послуг), результатом яких виявилось тілесне ушкодження або смерть пацієнта. Тобто, виходить, що медичні помилки завжди тягнуть за собою цивільно правову відповідальність.

Погляди медиків та юристів майже діаметрально протилежні. На нашу думку, як медичну помилку слід розглядати дії або бездіяльність медичного працівника, які призвели до негативних для здоров'я чи життя пацієнта наслідків та які викликані об'єктивними чи суб'єктивними факторами. Ці дві групи факторів мають бути покладені в основу класифікації медичних помилок. До помилок, викликаних суб'єктивними факторами, відносяться помилки, яких припускаються медичні працівники, що необгрунтовано відступають від встановлених медичних стандартів, діють необережно, самовпевнено чи допускають необгрунтований ризик при недостатності досвіду чи знань. Такі помилки можливі, наприклад, при неуважному обстеженні, неадекватній оцінці клінічних та лабораторних даних, неврахуванні чи переоцінці результатів консультацій інших спеціалістів, а також при недбалому виконанні операцій та інших лікувально профілактичних заходів, догляді та спостереженні за пацієнтом, загальній незадовільній організації різних етапів медичної допомоги в медичному закладі, зокрема при веденні документації, при порушенні деонтологічних та інших вимог щодо інформування пацієнта про стан його здоров'я [2, с. 61].

До помилок, що спричинені об'єктивними факторами, відносяться дії (бездіяльність) медичних працівників, що не порушують встановлені законом та підзаконними актами правила, але заподіяли шкоду здоров'ю пацієнта чи його смерть внаслідок:

недосконалості медичної науки на даному етапі її розвитку;
несприятливих умов або обставин здійснення медичного втручання;

об'єктивних труднощів діагностики деяких захворювань;
атипового розвитку захворювання, індивідуальних аномалій анатомічної будови тіла чи функціонування організму пацієнта;
алергічних реакцій, які неможливо було передбачити при стандартному медичному втручанні (діагностуванні чи лікуванні).

До того ж, в Україні офіційної статистики лікарських помилок немає. Таке явище є поширеним для України навіть більше, ніж для держав ЄС. Це відбувається через те, що в нас відсутня, по суті, система охорони здоров'я. Є тільки її залишки, які не працюють на пацієнта. Тому у нас це явище більш розповсюджене, ніж на заході. З іншого боку, в нас не введені стандарти і протоколи лікування, які є обов'язковими для виконання в західних країнах, і відсутня система обов'язкового медичного страхування, яка стимулює контроль за лікарськими помилками [3]. О. О.

Прасов вважає, що лікарські помилки необхідно розглядати у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні — це є як винні, так і невинні діяння, а у вузькому — лише невинні діяння медичних працівників [4, с. 69]. Потрібно вирізнити поняття «лікарська помилка» та «професійне правопорушення», що включає в себе проступки та злочини, скоєні медичними працівниками. Також варто відмітити, що саме поняття «лікарська помилка» етимологічно включає у себе лише таку категорію медичних працівників, як лікарі. Водночас як допущена вона може бути будь-яким медичним працівником. Тож при застосуванні її у юридичній практиці варто використовувати термін «медична помилка» або «професійна помилка».

Список використаної літератури:

1. Лікарська (медична) помилка: медичне та правове поняття. Адвокатське бюро «Титикало та партнери». *Адвокатське бюро «Титикало та партнери»*. URL: <http://tytykalo.com.ua/presa-pro-nas/likarska-medichna-pomilka-medichne-ta-pravove-ponyattya/> (дата звернення: 02.11.2023).
2. Стеценко С. Г. Хто і коли *відповідатиме за хвороби і передчасне вимирання українців? Ваше здоров'я*. 2007. № 47. С. 60–63.
3. Шерстюк Н. Медичний недогляд. [Електронний ресурс].—Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2282192.html#hash=relatedInfo> Container.
4. Прасов О. О.. *Право на медичну допомогу та його здійснення* : дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Гуманітарний ун-т "Запорізький ін-т держ. та муніципального управління". Запоріжжя, 2007. 196 с.

УДК 349.23:331.312.4.(447)

Анна ЗАСЛАВСЬКА,

здобувач вищої освіти ННІ №2

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Національної академії внутрішніх справ

доктор філософії

Ангела КАЛІНЮК

ПРОСТІЙ І ДИСТАНЦІЙНА РОБОТА: ДО ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ

У час збройної агресії запровадження дистанційної роботи набуло ще більшої значущості, щоб і підтримувати економіку країни, і допомогти роботодавцям та працівникам організувати процес праці. Хоча КЗпП України не містить обмежень щодо використання дистанційної праці з-за

кордону осіб, які працюють у вітчизняних роботодавців, утім у воєнний час з'являються окремі законодавчі акти, які вводять такі обмеження (зокрема, щодо державних службовців, працівників суб'єктів господарювання державного сектора економіки).

Дистанційну роботу «легалізували» 17.03.2020 р. як один із заходів, щоб запобігти COVID-19 (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 17.03.2020 р. № 530-IX) [6]. Однак лише з 27.02.2021 р. законодавець розділив дистанційну та надомну роботу. Цього дня набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу» від 04.02.2021 р. № 1213-IX [7]. Наразі дистанційну і надомну роботу регулюють окремі статті КЗпП України – 601 і 602 [1].

Дистанційна робота – це форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією власника або уповноваженого ним органу, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій (ст. 602 КЗпП України [1]).

Ключовими ознаками дистанційної роботи є:

оформляють письмовим трудовим договором. На час загрози епідемії, пандемії, необхідності самоізолюватися та у разі виникнення загрози збройної агресії, надзвичайної ситуації техногенного, природного чи іншого характеру – достатньо наказу (п. 6-1 ч. 1 ст. 24, ч. 11 ст. 602 КЗпП України [1]).

працівник самостійно визначає робоче місце і відповідає за безпечні та нешкідливі умови праці на ньому (ч. 3 ст. 14 Закону України «Про охорону праці» від 14.10.1992 р. № 2694-XII [2]). Поширена помилка на практиці – зазначати в наказі адресу, за якою працівник працюватиме дистанційно. Працівник самостійно визначає місце роботи та виконує роботу поза робочими приміщеннями чи територією роботодавця (п. 4 розд. I Типової форми трудового договору про дистанційну роботу, затвердженої Наказом № 913 [3]).

працівник розподіляє робочий час на свій розсуд (ч. 5 ст. 602 КЗпП України [1]).

працівник може поєднувати дистанційний формат з роботою на робочому місці у приміщенні чи на території роботодавця (ч. 6 ст. 602 КЗпП України [1]).

працівнику гарантується вільний час для відпочинку – період відключення (ч. 9 ст. 602 КЗпП України [1]).

Відтак, у час збройної агресії запровадження дистанційної роботи набуло ще більшої значущості, щоб і підтримувати економіку країни, і

допомогти роботодавцям та працівникам організувати процес праці. Наразі ми зіткнулися з надскладними умовами життя та праці. Багато громадян України були змушені покинути свої домівки у пошуках безпеки для себе та своїх родин, а тому виїхали закордон. Хоча КЗпП України [1] не містить обмежень у частині використання дистанційної праці з-за кордону осіб, які працюють у вітчизняних роботодавців, утім у воєнний час з'являються окремі законодавчі акти, які вводять такі обмеження. Так, державні службовці та працівники державного органу на період воєнного стану за рішенням керівника можуть працювати дистанційно, але тільки на території України (постанова КМУ «Деякі питання організації роботи державних службовців та працівників державних органів у період воєнного стану» від 12.04.2022 р. № 440 [4]). Чимале занепокоєння викликала постанова КМУ «Деякі питання організації роботи працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки на період воєнного стану» від 26.04.2022 р. № 481 [5], адже передбачила, що працівники суб'єктів господарювання державного сектору економіки за рішенням виконавчого органу або керівника суб'єкта господарювання можуть працювати дистанційно, але на території України. Члени виконавчого органу або керівник суб'єкта господарювання за рішенням суб'єкта управління об'єктами державної власності, загальних зборів акціонерів/учасників господарських товариств, у статутному капіталі яких 50% акцій/часток належать державі, а також наглядових рад суб'єктів господарювання можуть працювати дистанційно на території України.

Відповідно до вимог ст. 34 КЗпП простій – це зупинення роботи, викликане відсутністю організаційних або технічних умов, необхідних для виконання роботи, невідвратною силою або іншими обставинами [1].

Законодавством не встановлено чітких умов (підстав) оголошення простою на конкретному підприємстві. Також не встановлено і жодних обмежень, тому вирішення питання щодо оголошення простою повною мірою залежить від об'єктивних обставин, які склалися на підприємстві, та бажання роботодавця [8].

Обов'язкова умова – наявність обставин, які спричинили повну зупинку роботи підприємства або його структурних підрозділів. Крім того, простій може бути застосовано до окремих працівників з огляду на неможливість виконання ними своїх трудових обов'язків, до прикладу, у зв'язку з втратою/пошкодженням засобів виробництва, з якими вони працювали. При цьому, працівники цього ж структурного підрозділу, які в процесі праці не використовують втрачені/пошкоджені засоби виробництва (або результат роботи працівників, які використовували такі засоби) та не мають інших перешкод для виконання своєї трудової функції, можуть продовжувати роботу [8].

Найчастіше під час воєнного стану причинами (підставами) для запровадження простою є розташування підприємства на тимчасово окупованій території; розташування підприємства в зоні бойових дій; руйнування підприємства повне або часткове внаслідок бойових дій [9].

Роботодавці таких підприємств не можуть забезпечити працівникам нормального робочого процесу та гарантувати відсутність загрози їхньому життю, тому мають повне право запровадити простій.

Щодо інших роботодавців, які територіально розташовані в більш-менш спокійних регіонах країни, то вони повинні працювати й тим самим піднімати економіку країни в такий складний час. Зрозуміло, що це не стосується підприємств, які тим чи іншим чином постраждали від військової агресії й не можуть нормально функціонувати або неможлива робота їх окремих структурних підрозділів.

Разом із тим на законодавчому рівні не встановлено жодних вимог та умов, які б забороняли або обмежували роботодавців у питанні прийняття ними рішення про запровадження простою під час війни. Це вказує на те, що право вирішувати, чи оголошувати простій під час війни чи ні, має кожний роботодавець [9].

З початком війни значна кількість українських громадян, у т. ч. працівники підприємств, переїхали в спокійніші місця на території нашої країни чи виїхали за кордон. Якщо працівник-переселенець (біженець) не розірвав із роботодавцем трудового договору, то трудові відносини тривають. За новим місцем перебування (як на території України, так і за кордоном) працівник може продовжувати працювати дистанційно, якщо дозволяє специфіка його роботи. Також протягом дії воєнного стану трудовий договір з працівником-переселенцем (біженцем) може бути призупинений із його власної ініціативи або ініціативи роботодавця [9].

Якщо роботодавець оголошує простій для всього підприємства або для структурного підрозділу, в якому працює працівник, що евакуювався в інше місце, то цей режим роботи підприємства має поширюватися і на такого працівника. Але важливим є наявність контакту із працівником, оскільки роботодавець має повідомити йому про запровадження простою [9].

Якщо є зв'язок із працівником, що евакуювався (в інше місце на території нашої країни або за кордон), до його відома доводять, з якої дати та на який час (якщо його можна вирахувати або пов'язати з якоюсь подією) на підприємстві або в структурному підрозділі оголошено простій. Це дає кадровій службі підставу проставляти в таблиці обліку робочого часу щодо такого працівника позначку, передбачену для часу простою, — «П» («23») [9].

Якщо із працівником зв'язок втрачено, роботодавець не має можливості ані дізнатись про те, де працівник перебуває, ані повідомити йому про запровадження простою. У такому разі до моменту контакту із

працівником у таблиці обліку використання робочого часу проставляють позначку «І» («30») — інші причини неявок [9].

Ще одна можлива ситуація: бойові дії в населеному пункті не проводяться, підприємство працює, але працівник без попередження роботодавця евакуйовується (в іншу місцевість на території України або за кордон) і при цьому своєї роботи не виконує. Для такого працівника не можна запровадити простій, оскільки він залишив робоче місце за власною ініціативою, а це не є підставою для запровадження простою [9].

Звільняти такого працівника за прогул без поважної причини також не варто, зважаючи на те, що в країні йде війна й люди залишають свої домівки у зв'язку з непередбачуваною небезпечною ситуацією, а це, однозначно, є поважною причиною. З таким працівником можна призупинити дію трудового договору (робоче місце зберігається, але зарплати не нараховують) [9].

Простій і дистанційна робота є актуальними темами для дослідження в умовах воєнного стану, яка вимагає адаптації трудових відносин до нових реалій. Обидві ці ситуації потребують належного правового регулювання та захисту трудових прав працівників. У законодавстві України ці питання не врегульовані на достатньому рівні, що створює проблеми для реалізації та захисту трудових прав працівників. Тому необхідно вивчати досвід інших країн, які вже внесли зміни до свого трудового законодавства з урахуванням сучасних викликів, та розробляти відповідні нормативно-правові акти, які б гарантували гнучкість, ефективність та соціальну справедливість у сфері праці.

Список використаної літератури:

1. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 р. № 322-VIII : станом на 1 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 03.12.2023).

2. Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII : станом на 1 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text> (дата звернення: 03.12.2023).

3. Про затвердження типових форм трудових договорів про надомну та дистанційну роботу : Наказ М-ва розвитку економіки, торгівлі та сіл. госп-ва України від 05.05.2021 р. № 913-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0886-21#Text> (дата звернення: 03.12.2023).

4. Деякі питання організації роботи державних службовців та працівників державних органів у період воєнного стану : Постанова Каб. Міністрів України від 12.04.2022 р. № 440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-2022-п#Text> (дата звернення: 03.12.2023).

5. Деякі питання організації роботи працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки на період воєнного стану : Постанова Каб. Міністрів України від 26.04.2022 р. № 481 : станом на 17 трав. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481-2022-п#Text> (дата звернення: 03.12.2023).

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 17.03.2020 р. № 530-IX : станом на 10 жовт. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-20#Text> (дата звернення: 03.12.2023).

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу : Закон України від 04.02.2021 р. № 1213-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-20#Text> (дата звернення: 03.12.2023).

8. Простій у період воєнного стану: що слід знати? | Блог бухгалтера від М.Е.Дос. *М.Е.Дос – своєчасна звітність та простий обмін документами*. URL: <https://medoc.ua/blog/prostij-u-period-vonnogo-stanu-shho-slid-znati> (дата звернення: 03.12.2023).

9. Простій під час війни: особливості запровадження та оплати. *Сергіївська сільська територіальна громада*. URL: <https://sergiyvskara-rada.gov.ua/servisy/upravlinnia-derzhpratsi/2809-pro-nadannia-dozvolu-na-rozrobku-proiektiv-zemleustroiu-shchodo-vidvedennia-zemelnikh-dilianok-dlia-vedennia-fermerskoho-hospodarstva-18> (дата звернення: 03.12.2023).

УДК 347.2:355.48

Вікторія МУРАТОВА,

здобувач вищої освіти ННІ №2

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Національної академії внутрішніх справ

доктор філософії

Ангела КАЛІНЮК

ДО ПИТАННЯ СТЯГНЕННЯ КОМПЕНСАЦІЇ ЗА ПОШКОДЖЕНЕ (ЗРУЙНОВАНЕ) МАЙНО ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Внаслідок військового вторгнення РФ на територію України значних втрат зазнали фізичні особи, майно яких було зруйновано або пошкоджено під час введення бойових дій з країною-агресором. На

даному етапі це питання потребує чіткого нормативного регулювання з метою визначення механізмів компенсації за нанесення майнової шкоди. Упродовж 2022-2023 було прийнято чимало нормативно-правових актів, що декларують порядок визначення шкоди та збитків, механізм відшкодування збитків, завданих внаслідок військового вторгнення РФ.

21 квітня 2023 р. Кабінет Міністрів України видав Постанову № 381 «Про затвердження Порядку надання компенсації для відновлення окремих категорій об'єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації, з використанням електронної публічної послуги «eВідновлення»», згідно якої громадянин України, який досягнув 18-річного віку та подав засобами Порталу Дія заяву та є власником (співвласником) пошкодженого об'єкта, має право на отримання компенсації за пошкоджене майно внаслідок військового конфлікту з РФ. Згадувана Постанова уряду також визначає, хто не може бути отримувачем компенсації, хто має пріоритетне право на отримання компенсації, за яких умов надається компенсація [1].

Основним нормативним актом, що визначає порядок звернення із заявою про отримання компенсації за знищене майно, черговість розгляду заяв, види компенсації, механізм оцінки втрат та інші нюанси відшкодування матеріальної шкоди, завданої бойовими діями, є Закон України від 23 лютого 2023 року «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України». Відповідно цьому Закону компенсація за знищений об'єкт нерухомого майна надається шляхом:

1) надання грошових коштів шляхом їх перерахування на поточний рахунок отримувача компенсації із спеціальним режимом використання для фінансування будівництва будинку садибного типу, садового або дачного будинку. Такий рахунок відкривається на ім'я отримувача компенсації. Порядок відкриття та ведення таких рахунків визначається Національним банком України;

2) фінансування придбання квартири, іншого житлового приміщення, будинку садибного типу, садового або дачного будинку (у тому числі фінансування придбання такого приміщення/будинку, що буде споруджений у майбутньому, або інвестування/фінансування його будівництва) з використанням житлового сертифіката. Житловий сертифікат використовується отримувачем компенсації для фінансування придбання квартири, іншого житлового приміщення, будинку садибного типу, садового або дачного будинку. Обсяг такого фінансування дорівнює

грошовій сумі, зазначеній у житловому сертифікаті. Розмір компенсації за знищений об'єкт нерухомого майна визначається щодо кожного отримувача компенсації та кожного знищеного об'єкта нерухомого майна окремо, виходячи із загальної площі та вартості 1 квадратного метра площі знищеного об'єкта нерухомого майна. Розмір компенсації за знищений об'єкт нерухомого майна, який перебуває у спільній власності двох та більше отримувачів компенсації, визначається пропорційно до розміру частки, яка належить відповідному співвласнику [2].

З огляду на зазначене, вбачається, що механізм компенсації за пошкодження (зруйнування) майна, визначений лише на рівні національного законодавства. Бажаним же результатом для українців, які втратили своє майно внаслідок бойових дій, була б сплата репарацій країною-окупантом, з яких би і відбулось відшкодування майнової та моральної шкоди. Таким чином виплата компенсації, можливо, покрила би усі реальні збитки. Проте на даному етапі такий хід подій є неможливим по тій причині, що РФ не визнає своєї вини на міжнародному рівні [3].

Таким чином, питання компенсації за пошкоджене (зруйноване) майно внаслідок збройного конфлікту врегульовано законами та підзаконними актами України, що визначають порядок звернення із заявами про відшкодування шкоди з використанням електронної публічної послуги “eВідновлення” та механізм виплати компенсації особам, що втратили майно внаслідок військового вторгнення.

Список використаної літератури:

1. Про затвердження Порядку надання компенсації для відновлення окремих категорій об'єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації, з використанням електронної публічної послуги “eВідновлення” : Постанова Каб. Міністрів України від 21.04.2023 р. № 381 : станом на 16 листоп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381-2023-п#Text> (дата звернення: 03.12.2023).

2. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 23.02.2023 р. № 2923-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text> (дата звернення: 03.12.2023).

3. Валендюк О., Шаповалова О., Гнатенко Н. Відшкодування шкоди, заподіяної збройною агресією російської федерацією: окремі

процесуальні аспекти. *Юридична практика.* 2023. - URL: <https://pravo.ua/vidshkoduvannia-shkody-zavdanoi-zbroinoiu-ahresiiieu-rosiiskii-federatsii-okremi-protseualni-aspekty/>

УДК 340.12:351.84.316.33 «364» (477)

Денис СОКОЛ,

здобувач вищої освіти ННІ №2

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Національної академії внутрішніх справ

доктор філософії

Анжела КАЛІНЮК

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА РЕАЛІЗАЦІЮ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ НЕЗАХИЩЕНИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ

Одним з елементів системи прав людини є соціальні права, які покликані забезпечити задоволення потреб та інтересів людини з метою її всебічного розвитку. Ця поведінка або діяльність насамперед пов'язана з можливістю людини працювати та відпочивати, захищати свої соціально-економічні права, отримувати соціальний захист, мати право на достатній життєвий рівень, отримувати належну медичну допомогу та користуватися страховою медициною тощо. Реалізація соціальних прав і свобод сприяє формуванню соціальної держави, стабілізує суспільне життя.

Слід зауважити, що недосконалий зміст законодавства соціального характеру негативно позначається як на становищі кожної людини, так і суспільства в цілому та загострюється в умовах війни, набуває особливої гостроти для соціально незахищених верств населення. Соціальні права є умовою забезпечення та підтримання позитивних стосунків між громадянами країни та не може бути досягнута в умовах відсутності поваги до прав і свобод людини.

На жаль, останні події в нашій державі не дозволяють повністю розв'язувати наявні соціальні проблеми, а лише породжують нові. Але в цей час люди особливо потребують соціального захисту. Складна ситуація у сфері соціального захисту малозабезпечених верств населення в Україні значною мірою зумовлена проблемами недостатнього фінансування заходів, спрямованих на реалізацію їхніх прав. При цьому всі соціально незахищені верстви населення в Україні, перебувають на межі, а часто за межею бідності. В умовах воєнного стану була запроваджена соціальна допомога та виплати, згідно з постанови Кабінету

Міністрів України від 7 березня 2022 р. №214 “Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану” [1]. Державна соціальна допомога виплачуватиметься протягом дії воєнного стану та одного місяця після його припинення чи скасування, та стосується таких верств населення [2]:

1. допомоги малозабезпеченим сім'ям;
2. допомоги на дітей одиноким матерям;
3. допомоги на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування;
4. допомоги на дітей, хворих на тяжкі хвороби, яким не встановлено інвалідність;
5. щомісячної грошової допомоги особі, яка проживає разом з особою з інвалідністю I чи II групи внаслідок психічного розладу;
6. тимчасової державної допомоги дітям, батьки, яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме;
7. щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг;
8. тимчасової державної соціальної допомоги непрацюючій особі, яка досягла загального пенсійного віку, але не набула права на пенсійну виплату.

9. Характерною рисою будь-якої війни є масштабні руйнування, пошкодження, у тому числі цивільних житлових будинків, та як наслідок, втрати або пошкодження житла значної частини населення. Втім, обсяги руйнувань з 24 лютого 2022 р. на території України є катастрофічними, як і кількість вимушено переміщених осіб. Мільйони осіб залишилися без житла, за даними, наведеними 4 листопада заступником голови парламентського комітету з питань організації державної влади Оленою Шуляк, окупантами було знищено понад 35 млн квадратних метрів житла, більше ніж 800 000 людей залишилися без житла або їхнє житло потребує ремонту [3].

Тож, Постановою Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 № 215 «Про особливості нарахування та виплати грошових допомог, пільг та житлових субсидій на період дії воєнного стану» [4] визначено особливості нарахування та виплати державної допомоги на території адміністративно-територіальних одиниць, у яких органи соціального захисту населення не мають можливості забезпечити підготовку виплатних документів та проведення фінансування.

Під час війни вкотре стає очевидною необхідність дотримання прав людини, зокрема людей з інвалідністю, при реагуванні на надзвичайні виклики. В Україні проживає 2,7 млн осіб з інвалідністю, і це число щодня зростає через війну. Згідно з даними Національної соціальної сервісної служби, в Україні обліковується 4,7 млн. внутрішньо

переміщених осіб, з яких понад 1,225 млн – це люди похилого віку, понад 172 тис – люди з інвалідністю [5].

Для того, щоб краще та швидше реагувати на нові виклики, необхідно розуміти та знати системні проблеми у сфері захисту прав людей з інвалідністю. У зв'язку з даною ситуацією постає ряд завдань перед органами влади, як системно розв'язувати нові проблеми, які постають, а саме для вирішення нагальних проблем осіб з інвалідністю було вжито негайні заходи для забезпечення евакуації таких осіб з районів ведення бойових дій в більш безпечні регіони України, а також прийнято низку рішень Уряду, що дозволили першочерговий виїзд за межі держави дітей та дорослих з інвалідністю у супроводі їх доглядальників.

Врегульовано питання заміни, у тому числі достроково, засобів реабілітації для громадян України, які внаслідок війни були пошкоджені або знищені, а також спрощену процедуру отримання допоміжних засобів реабілітації у разі відсутності документів в осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю та інших окремих категорій населення, які переселилися з районів та у період проведення воєнних (бойових) дій та або районів, що піддавалися бомбардуванням, авіаударам та іншим збройним нападам під час військової агресії Росії проти України [6].

Захисту, підтримки та допомоги потребують і літні люди. Департамент соціального захисту населення, тож обласні військові адміністрації, й на далі продовжують роботу з надання соціальної допомоги в умовах воєнного стану. У територіальних громадах визначено відповідальних осіб по догляду на дому за самотніми людьми похилого віку та особами з інвалідністю. Також, особи похилого віку та особи з інвалідністю отримують допомогу від комунальних надавачів у вигляді гуманітарної допомоги, продуктів харчування, засобів гігієни.

Підсумовуючи усе вище сказане, можна зробити висновок, що система соціального захисту найбільш вразливих верств населення під час дії воєнного стану містить в собі багато структурних елементів та механізмів. Вона покликана аби допомогти тим людям, які зазнали впливу російської агресії, як матеріального, так і психологічного, які держава гарантує їм. На жаль, на цей момент, система соціального захисту потребує негайних змін, та зазнала необхідного їй вдосконалення та пошук нових рішень та підходів, які допоможуть вирішити назрівші соціальні проблеми у зв'язку з агресією росії. Воєнний стан має значний вплив на реалізацію соціальних прав незахищених верств населення. Однак, за допомогою відповідних стратегій та політики, можливо зменшити цей вплив та забезпечити захист та справедливість для цих вразливих груп.

Список використаної літератури:

1. Деякі питання надання державної соціальної допомоги на період введення воєнного стану : Постанова Каб. Міністрів України від

07.03.2022 р. № 214 : станом на 11 лип. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2022-п#Text> (дата звернення: 02.12.2023).

2. Соціальна допомога та виплати в умовах воєнного стану - Юридична Газета. *Юридична газета – онлайн версія*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/socialna-dopomoga-ta-viplati-v-umovah-voennogo-stanu.html> (дата звернення: 02.12.2023).

3. Олена Шуляк: Програма «Відновлення» набирає обертів і надалі до неї зможуть долучитися ті, хто має знищене житло на окупованих територіях. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/243086.html> (дата звернення: 03.12.2023).

4. Про особливості нарахування та виплати грошових допомог, пільг та житлових субсидій на період дії воєнного стану : Постанова Каб. Міністрів України від 07.03.2022 р. № 215 : станом на 15 черв. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/215-2022-п#Text> (дата звернення: 02.12.2023).

5. Як забезпечити права людей з інвалідністю в умовах війни. *UNDP*. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/yak-zabezpechyty-prava-lyudey-z-invalidnistyu-v-umovakh-viyny> (дата звернення: 03.12.2023).

6. Держава підтримує найбільш незахищені категорії населення під час війни. *Міністерство соціальної політики України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/22206.html> (дата звернення: 03.12.2023).

УДК 347.788

Богдан КИРДАН,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Національної академії внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВІЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТВОРІВ

01 грудня 2022 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про авторське право і суміжні права» (далі – Закон), який замінює Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 року та запровадив ряд змін, зокрема у сфері вільного використання творів.

Первинним суб'єктом авторського права є автор твору. Суб'єктами майнових авторських прав можуть бути також інші фізичні або юридичні особи, до яких перейшли майнові права на твір на підставі правочину або закону. Відповідно до Закону автори, а також суб'єкти авторського права

мають право вживати всіх необхідних заходів, з метою захисту авторського права у разі його порушення, невизнання або оспорювання.

Аналізуючи Закон можемо зазначити, що є й випадки коли захист таких прав буде не доречним, оскільки законодавець передбачив випадки вільного використання творів. Так, відповідно до ст. 22 Закону є дві групи випадків, які дають правові підстави для вільного використання творів, а саме:

1) без дозволу суб'єктів авторського права, безоплатно та без зазначення імені автора і джерела запозичення, яка в свою чергу включає:

- відтворення твору у зв'язку з демонструванням, налаштуванням або ремонтом обладнання, перевірку функціонування якого неможливо здійснити без використання творів, за умови що таке відтворення та його обсяг відповідають визначеній меті;

- відтворення твору у вигляді макета, креслення або плану будівлі чи іншої капітальної споруди з метою реконструкції таких будівлі чи іншої капітальної споруди, за умови що таке відтворення та його обсяг відповідають визначеній меті;

- відтворення творів для забезпечення судового, адміністративного, кримінального провадження, нормотворчої діяльності органів законодавчої, виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, вчинення нотаріальних дій, забезпечення громадської безпеки в обсязі, що відповідає поставленій меті;

- публічне виконання музичних творів під час офіційних церемоній, організованих органами державної влади та/або органами місцевого самоврядування, релігійних церемоній, а також поховання в обсязі, що відповідає характеру таких церемоній.

2) без дозволу суб'єктів авторського права і безоплатно, але із зазначенням імені автора і джерела запозичення, яка включає:

- використання цитат, включаючи їх переклад з інших мов, з правомірно опублікованих творів, у тому числі статей з газет і журналів у формі оглядів преси, якщо це зумовлено критичним, полемічним, науковим або інформаційним характером твору (повідомлення), до якого цитати включаються, із семантичним та/або графічним виділенням меж цитати;

- відтворення, у тому числі в електронній (цифровій) формі, інтерактивне надання доступу до правомірно опублікованих статей та інших невеликих за обсягом творів, а також уривків з письмових творів, творів образотворчого мистецтва, фотографічних творів, аудіовізуальних творів як ілюстрацій у виданнях, програмах організацій мовлення, звукозаписих чи відеозаписих для забезпечення та реалізації освітнього процесу або з метою наукових досліджень, якщо такі дії не мають самостійного економічного значення, в обсязі, що відповідає визначеній меті, за умови, що: (обсяг такого використання відповідає визначеній

меті; використання творів здійснюється суб'єктами освітньої або наукової діяльності у місцях, де цими суб'єктами здійснюється освітня або наукова діяльність, або через захищене електронне (цифрове) середовище, до якого забезпечується доступ виключно здобувачам освіти та педагогічним, науково-педагогічним працівникам навчального закладу або працівникам наукової установи);

- репрографічне відтворення творів, що здійснюється суб'єктами освітньої діяльності для навчальних занять правомірно оприлюднених статей та інших невеликих за обсягом творів, а також уривків з письмових творів з ілюстраціями або без них за умови, що: обсяг такого відтворення відповідає меті, визначеній навчальними заняттями, відтворення твору не має систематичного характеру;

- відтворення в електронній (цифровій) формі, інтерактивне надання доступу до правомірно оприлюднених статей та інших невеликих за обсягом творів, а також уривків з письмових творів як ілюстрацій для дистанційного навчання, за умови застосування заходів щодо захисту матеріалів дистанційного навчання від незаконного доступу до них;

- відтворення та розповсюдження у пресі, доведення до загального відома попередньо опублікованих у газетах або журналах статей з поточних економічних, політичних, релігійних та соціальних питань у випадках, коли право на таке відтворення, розповсюдження, доведення до загального відома публіки спеціально не заборонено автором;

- доведення до загального відома публіки творів, побачених або почутих під час перебігу поточних подій з метою висвітлення таких подій, в обсязі, що відповідає інформаційній меті;

- відтворення у каталогах творів, виставлених на доступних публіці виставках, аукціонах, ярмарках або у колекціях для висвітлення зазначених заходів, крім використання таких каталогів з комерційною метою;

- відтворення та доведення до загального відома публіки публічно виголошених промов, звернень, доповідей та інших подібних творів в обсязі, що відповідає визначеній меті;

- використання правомірно оприлюднених літературних, художніх, музичних та інших творів для створення на їх основі:

- попури - складеного твору, який є результатом творчого підбору та розташування коротких уривків інших правомірно оприлюднених музичних чи аудіовізуальних творів без завдання шкоди їх охороні, внаслідок чого виникає цілісний об'єкт, частини якого об'єднані творчим задумом автора цього твору;

- твір у жанрі пародії - твір, що за своїм змістом має комічний, сатиричний характер по відношенню до подій, осіб або до правомірно оприлюдненого твору, його частини, створений у тому числі у результаті

творчої переробки такого твору або його частини, та викликає асоціації з подіями, особами, твором або його частиною;

- твір у жанрі карикатури - твір образотворчого мистецтва, що за своїм змістом має комічний, сатиричний характер або спрямовується на висміювання певних осіб або подій, або може бути творчою переробкою іншого правомірно оприлюдненого твору, у тому числі персонажу твору або імені персонажу твору;

- створення зображень творів архітектури та образотворчого мистецтва, що постійно розташовані у доступних для громадськості місцях, та подальше використання таких об'єктів, за умови що такі дії не мають самостійного економічного значення;

- адаптація аудіовізуальних творів шляхом аудіодискрипції (тифлокоментування);

- відтворення в Державному реєстрі свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір та Державному реєстрі договорів, що стосуються права автора на твір;

- записування твору в цілях короткострокового користування, здійснюваного організацією мовлення власними засобами та для власних програм організацій мовлення, стосовно якого вона одержала право на публічне сповіщення. При цьому організація мовлення зобов'язана знищити такий запис твору протягом 30 календарних днів після його здійснення, якщо більш тривалий строк письмово не погоджено з суб'єктом авторського права чи не встановлено законом. Такий запис може бути збережено в державних архівних установах у зв'язку з його виключно документальним характером;

- виготовлення копій творів, що зроблені із законного джерела з метою пошуку тексту і даних, включених до наукових публікацій або пов'язаних з ними, для дослідницьких цілей. Це положення застосовується за умови, що використання творів не було прямо заборонено суб'єктами авторського права відповідним чином, зокрема за допомогою засобів, придатних для зчитування комп'ютером з цифрового контенту, що є доступним у мережі Інтернет.

Крім того, важливо зазначити, що відповідно до Закону вільне використання твору може бути надано автором або суб'єктом авторського права, що буде засвідчено договором та/або згодою власника.

У Законі також враховані положення міжнародного законодавства, зокрема Бернської конвенції з охорони літературних і художніх творів, щодо вільного використання творів [2, с. 186].

Таким чином, у статті 22 Закон України «Про авторське право і суміжні права» наведено вичерпний перелік випадків вільного використання творів, при цьому таке вільне використання повинно відповідати таким умовам: твір, який використовується, було оприлюднено правомірно, а обмеження не завдаватимуть шкоди іншому

звичайному використанню такого твору і не обмежуватимуть безпідставно законні інтереси відповідних суб'єктів авторського права.

Крім того, вільне використання творів на умовах передбачених законодавством успішно виконує ключову роль у забезпеченні доступу до знань, розвитку освіти та розширеного інформаційного простору, а також сприяє розвитку культури цитування, підтримує вільний обмін ідеями та знаннями, що є місцем для розвитку суспільства.

Список використаної літератури:

1.Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів 1886 року: Закон України «Про приєднання України до Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів» (Паризького акта від 24 липня 1971 року, зміненого 2 жовтня 1979 року) від 31 травня 1995 р. № 189/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995, № 21, ст.155 (із змінами) (дата звернення: 04.12.2023)

2.Кирдан Б. В. Захист прав автора в порядку цивільного судочинства: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. К., 2017. 211 с.

3.Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 № 2811-ІХ. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#doc_info (дата звернення 04.12.2023).

4.Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-ІV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 04.12.2023).

УДК 340.69:347.96

Юрій ЛЕВКІВСЬКИЙ,

аспірант кафедри

цивільно-правових дисциплін

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Національної академії внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент

Богдан КИРДАН

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТА З ПИТАНЬ ПРАВА ДО СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України), який на сьогодні діє в редакції Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» № 2147-VIII від 03.10.2017,

передбачив запровадження у судовий процес нового іншого учасника – експерта з питань права.

Відповідно до ч. 1 ст. 73 ЦПК України як експерт з питань права може залучатися особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права. Вказана законодавча конструкція викликає необхідність додаткового опрацювання поняття «визнаного фахівця».

Так, Старченко О. зазначає, що формулювання вказаної частини статті є досить оціночним, що призводить до різних трактувань та правозастосування на практиці. Так, щодо формулювання «визнаний фахівець у галузі права» варто зазначити, що сьогодні не передбачено чітких критеріїв встановлення рівня визнання експерта в галузі права [3, с. 26].

Щербак С.В., Сергієнко Б.Б. також вважають, що невизначеною залишається юридична конструкція «визнаний фахівець у галузі права», навіть в силу відсутності критеріїв «визнання» особи, як фахівця. Оскільки дана вимога є обов'язковою, то на практиці можливе виникнення проблем щодо визнання компетентності експерта з питань права [6, с. 31].

Ми погоджуємо з вище зазначеними думками науковців та вважаємо, що підставами для визнання експерта з питань права «визнаним фахівцем у галузі права» є його постійна наукова діяльність, яка має своє відображення у опублікованих наукових доробках: публікації у фахових виданнях, в тому числі за кордоном, наявність монографій, навчальних підручників, посібників, електронних посібників, науково-практичних коментарів відповідного законодавства, участь у конференціях, круглих столах, а також наявність науково метричних факторів, а саме індексу цитування.

Проте, варто врахувати, що при врахуванні вище зазначених вимог, відповідно до чинного законодавства не існує однозначної позиції, щодо компетенції визнання таких фахівців. Ми вважаємо, що, так як Міністерство освіти і науки України (далі – МОН) забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах освіти і науки, науково-технічної діяльності, інноваційної діяльності в зазначених сферах, тому цілком логічно надати повноваження для визначення таких критеріїв даному міністерству [1].

Ми погоджуємось з думкою Старченко О., та вважаємо, що у ЦПК не визначено переліку документів, які підтверджують наявність у особи компетенції щодо можливості надавати висновок в галузі права [3, с. 26].

Відповідно до ч. 1 ст. 73 ЦПК України рішення про допуск до участі в справі експерта з питань права та долучення його висновку до матеріалів справи ухвалюється судом.

Експерт з питань права має право знати мету свого виклику до суду, відмовитися від участі у судовому процесі, якщо він не володіє

відповідними знаннями, а також право на оплату послуг та на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду.

Експерт з питань права зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом, відповідати на поставлені судом питання, надавати роз'яснення. За відсутності заперечень учасників справи експерт з питань права може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції.

Експерт з питань права має право знати мету свого виклику до суду, відмовитися від участі у судовому процесі, якщо він не володіє відповідними знаннями, а також право на оплату послуг та на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду.

Аналізуючи судову практику можемо зазначити, що залучення відбувається за умови належної підстави необхідності, так для прикладу ухвалою від 07.05.2018 Тетіївським районним судом Київської області, по справі № 380/151/18, з метою з надання спеціальних знань і роз'яснення колізії норм, яка виникла при регулюванні земельних відносин, ОСОБА_2 заявила клопотання про залучення до участі у справі експерта за питань права: кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 - Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право ОСОБА_3, посилаючись на те, що в ході судового процесу нею виявлено колізію норм, а саме між ст. 120 ЗК України, ст. 377 ЦК України, які встановлюють імперативний обов'язок з визнання права власності на земельну ділянку під відчуженими будівлями або спорудами та п.15 Перехідних положень ЗК України, який встановлює імперативну заборону на відчуження.

Суд, розглянувши матеріали справи, заслухавши пояснення представників сторін, дослідивши письмові докази, прийняв рішення про задоволення такого клопотання, оскільки для з'ясування вищевказаних обставин необхідні спеціальні знання з питань права. [4].

Таким чином, вважаємо що законодавчі зміни в частині залучення до судового процесу експерта з питань права є позитивними кроком, який сприятиме правильному застосуванню судами норм права, які містять прогалини в законодавстві. В той же час, слід зазначити, що питання залучення експерта з питань права, як іншого учасника судового процесу, на сьогодні потребує удосконалення, щодо деталізації законодавчої конструкції передбаченої у ч. 1 ст. 73 ЦПК України, зокрема, в частині «визнаного фахівця у галузі права».

Список використаної літератури:

1. Положення про Міністерство освіти і науки України : постанова Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 р. № 630. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення 05.12.2023).

2. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від

03.10.2017 № 2147-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#n2972> (дата звернення 05.12.2023).

3.Старченко О. Проблемні питання процесуального статусу експерта з питань права. *Підприємство, господарство і право*. 2019. Вип. № 8. С. 26-29. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.8.05>

4.Ухвала Тетіївського районного суду Київської області від 07.05.2018 р. справа № 380/151/18, провадження по справі № 2/380/129/18. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73816508> (дата звернення 05.12.2023).

5.Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#doc_info (дата звернення 05.12.2023).

6.Щербак С.В., Сергієнко Б.Б. Правове становище експерта з питань права в цивільному процесі України. *Правові горизонти*. 2018. Вип. № 13(26). С. 29-32. DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2018.i13.p29>

УДК 343.122:347.426.6:347.513

Дар'я ГОРБАЧЬОВА,
здобувач вищої освіти 312 навчальної групи,
Навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент
Богдан КИРДАН

ВІДШКОДУВАННЯ (КОМПЕНСАЦІЯ) ШКОДИ ФІЗИЧНІЙ ОСОБИ, ЯКА ПОТЕРПІЛА ВІД КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Забезпечення відшкодування шкоди фізичній особі, яка постраждала від кримінального правопорушення, є складним завданням, оскільки це питання охоплює різні галузі права, такі як цивільне, кримінальне та кримінально-процесуальне. Це вимагає раціональності між відповідними нормативно-правовими актами з метою забезпечення максимальної узгодженості та ефективного захисту прав і інтересів осіб, які постраждали.

Права (майнові та немайнові), яким була завдана шкода, внаслідок вчиненого кримінального правопорушення, можуть бути відновлені через використання норм цивільного, цивільно-процесуального, кримінально-процесуального та кримінального законодавства під час реалізації

відновлювальної (компенсаційної) функції права. Цей процес включає застосування юридичних гарантій компенсації збитків, завданих внаслідок кримінального правопорушення.

Згідно п. 10 ст. 56 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) одним із прав потерпілого є право на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди в порядку, передбаченому законом.

Цивільним кодексом України (далі - ЦК України) передбачено відшкодування шкоди, завданої фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 1177 ЦК України).

А отже, спричинення кримінальним правопорушенням шкоди є підставою для виникнення цивільно-правового обов'язку правопорушника відшкодувати потерпілому завдану кримінальним правопорушенням шкоду.

Особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, має право під час кримінального провадження до початку судового розгляду пред'явити цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння (ч.1ст.128 КПК України).

Якщо під час досудового слідства потерпілий не заявив цивільного позову, суд повинен роз'яснити йому право зробити це в судовому засіданні, але до початку судового розгляду.

Якщо особа не пред'явила цивільного позову в кримінальному провадженні, а також особа, цивільний позов якої залишено без розгляду, має право пред'явити його в порядку цивільного судочинства (ч. 7 ст. 128 КПК України).

Особа, якій заподіяно шкоду і яка пред'явила вимогу про її відшкодування, визнається одночасно потерпілим та цивільним позивачем. Їй забезпечуються всі передбачені законом права як потерпілого, так і цивільного позивача [4].

Шкода, завдана кримінальним правопорушенням, може бути відшкодована в ході кримінального провадження. Підозрюваний, обвинувачений, а також за його згодою будь-яка інша фізична чи юридична особа має право на будь-якій стадії кримінального провадження відшкодувати шкоду, завдану потерпілому, територіальній громаді, державі внаслідок кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 127 КПК України).

Або така шкода може бути відшкодована внаслідок судового рішення після розгляду цивільного позову в межах кримінального провадження.

Обов'язок компенсувати завдану кримінальним правопорушенням шкоду фізичній особі може бути покладений не лише на самого порушника закону або особу, яка несе цивільну відповідальність за протиправні дії правопорушника відповідно до закону, але і на державу. Нормами ч. 2 ст. 1177 ЦК України і ч. 3 ст. 127 КПК України встановлено, що шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом. Але і тут є деякі аспекти і таку компенсацію можна поділити на декілька різновидів.

До першого різновиду можна віднести норми ст. 1207 ЦК України, яка визначає обов'язок держави відшкодувати шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю внаслідок кримінального правопорушення, якщо не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, або якщо вона є неплатоспроможною. Умови і порядок такого відшкодування також мають бути встановлені окремим законом. На сьогодні таких законів в Україні не прийнято, що робить майже неможливою реалізацію даних нормативно-правових положень.

До другого різновиду належить, наприклад, ст.19 Закону «Про боротьбу з тероризмом», частина перша якої передбачає, що відшкодування шкоди, заподіяної громадянам терористичним актом, провадиться за рахунок коштів Державного бюджету України відповідно до закону і з наступним стягненням суми цього відшкодування з осіб, якими заподіяно шкоду, в порядку, встановленому законом.

І до третього різновиду можна віднести норму ч. 5 ст. 1176 ЦК України, відповідно до якої передбачено відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду. Варто відзначити, що порядок відшкодування такої шкоди передбачено Законом України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 01.12.1994 № 266/94-ВР.

Аналізуючи судову практику, важливо звернути увагу на правові позиції Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 3 серпня 2023 р., справа № 357/5940/19, відповідно до яких за загальним правилом державу не може бути визнано винною за дії приватних осіб з покладенням на неї обов'язку з відшкодування завданої злочинами шкоди, держава не бере на себе обов'язок відшкодовувати шкоду, заподіяну кримінальним правопорушенням. Однак із загального правила існують винятки, про що законодавець зазначив у нормі ч. 2 ст. 1177 ЦК України, коли держава компенсує потерпілому шкоду, завдану йому кримінальним правопорушенням.

Водночас, за конструкцією ч. 2 ст. 1177 ЦК України держава фактично не взяла на себе зобов'язання з відшкодування шкоди усім потерпілим від усіх правопорушень в Україні.

Системне та лексичне тлумачення приписів ч. 2 ст. 1177 ЦК України з урахуванням міжнародних зобов'язань України у цій сфері, не дає підстав стверджувати, що ця норма сама по собі може бути підставою для застосування безумовної та повної деліктної відповідальності держави за будь-яку шкоду, завдану кримінальним правопорушенням, адже нею передбачено компетенцію законодавця визначити у законі випадки за яких така шкода компенсуватиметься потерпілому за рахунок Державного бюджету України та порядок здійснення такої компенсації [5].

Держава може брати на себе відповідний обов'язок з компенсації шкоди за ч. 2 ст. 1177 ЦК України шляхом прийняття спеціального закону щодо конкретних випадків (за категорією кримінальних правопорушень, їх наслідками, суб'єктом чи за особою потерпілого тощо) з визначенням порядку компенсування шкоди, завданої потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, за рахунок Державного бюджету України.

Неприйняття відповідного закону про порядок компенсації державою шкоди, завданої потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, не унеможливає розгляд справи за позовом потерпілого від кримінального правопорушення (злочину). Тобто потерпіла від злочину особа може захищати порушене право, в тому числі шляхом подання позову про компенсацію шкоди в цивільному судочинстві на підставі ч. 2 ст. 1177 ЦК України, такий позов є ефективним для захисту її прав.

Однак, якщо за результатами розгляду такої справи з'ясується, що обставини завдання шкоди кримінальним правопорушенням, які позивач зазначає на обґрунтування своїх вимог, не віднесено законом до випадків за яких завдана потерпілому шкода компенсується за рахунок Державного бюджету України, то стягнення лише на підставі ч. 2 ст. 1177 ЦК України не вбачається можливим і судам слід виходити з того, що компенсація державою шкоди у такому випадку законом не передбачена [5].

Таким чином, за період незалежності в Україні намагалися врегулювати питання відшкодування (компенсації) шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення шляхом прийняття спеціального закону, проте всі спроби були марними, оскільки такі закони залишались виключно проектами. Зрозуміло, що на сьогодні такі питання вирішуються шляхом використання судової практики, проте вважаємо за доцільне прийняти на законодавчому рівні відповідний закон, який би повністю врегулював вище описані нами проблемні питання відшкодування (компенсації) шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 04.12.2023).
2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 04.12.2023).
3. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> (дата звернення 04.12.2023).
4. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду : Закон України від 01.12.1994 № 266/94-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80#doc_info (дата звернення 04.12.2023).
5. Постанова Верховного Суду від 03.08.2023 р. № 357/5940/19 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113357338> (дата звернення 04.12.2023).

УДК 347.66

*Андрій КЛИЧКОВ,
викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
доктор філософії*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ МІСЦЯ ВІДКРИТТЯ СПАДЩИНИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Природне бажання кожної людини є набувати, накопичувати у свою власність речі, гроші, цінні папери, цифрові речі, майнові права, результати інтелектуальної, творчої діяльності, а також інші матеріальні та нематеріальні блага. Проте, час річ швидкоплинна і природнім бажанням людей є те, щоб їх майно успадкували в повному обсязі спадкоємці. Проте, реалізація такого права, відповідно до Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) передбачає свої деякі особливості, зокрема і щодо місця відкриття спадщини.

Так, відповідно до ст. 1216 ЦК України спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців). При цьому спадкування здійснюється за заповітом або за законом. До складу спадщини входять

усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті.

Відповідно до ст. 1220 ЦК України передбачено, що спадщина відкривається внаслідок смерті особи або оголошення її померлою. При цьому обов'язково варто розуміти, що, окрім наявності за-значених вище факторів, також повинні бути й інші передумови для відкриття спадщини, складники спадкових правовідносин, які безпосередньо разом сприяють виникненню та розвитку спадкового правовідношення, процесу спадкування. Це норма цивільного законодавства, цивільна правосуб'єктність [4, с. 91].

Часом відкриття спадщини є день смерті особи або день, з якого вона оголошується померлою. Підставою для заведення в такому випадку спадкової справи, а в подальшому і для відкриття спадщини є заява спадкоємця (спадкоємців) про прийняття спадщини, яка подається/направляється нотаріусу.

Проте, 30.01.2024 законодавцем, викладено в новій редакції ст. 1221 ЦК України, відповідно до приписів якої передбачено, що місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця. Якщо місце проживання спадкодавця невідоме, місцем відкриття спадщини є місцезнаходження нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна - місцезнаходження основної частини рухомого майна. Якщо спадкодавець мав останнє місце проживання на території іноземної держави, місце відкриття спадщини визначається відповідно до Закону України «Про міжнародне приватне право».

При цьому, згідно пункту 21 Прикінцевих і перехідних положень ЦК України передбачено, що у період дії воєнного стану в Україні, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженим Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 2102-ІХ, та протягом шести місяців з дня його припинення або скасування у випадку, якщо місцем відкриття спадщини є населений пункт, на території якого органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження, територія, на якій ведуться активні бойові дії, або тимчасово окупована Російською Федерацією територія, щодо яких не визначено дату завершення бойових дій або тимчасової окупації, дату відновлення здійснення своїх повноважень органами державної влади у повному обсязі, заява про прийняття спадщини, заява про відмову від прийняття спадщини, заява про відмову від заповідального відказу, вимога кредитора спадкодавця до спадкоємців, заява про охорону спадкового майна, заява про згоду бути виконавцем заповіту після відкриття спадщини, інші заяви щодо спадщини, спільного

майна подружжя (колишнього подружжя) в межах спадкової справи подаються нотаріусу незалежно від місця відкриття спадщини.

У разі якщо місцем відкриття спадщини є населений пункт або територія, зазначені в абзаці першому цього пункту, щодо яких не визначено дату завершення бойових дій або тимчасової окупації, дату відновлення здійснення органами влади своїх повноважень у повному обсязі, а також у разі заведення спадкової справи не за місцем відкриття спадщини до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини», вчинення нотаріальних та інших дій нотаріусом щодо спадщини та спільного майна подружжя (колишнього подружжя) в межах спадкової справи здійснюється за місцем подання першої заяви. Якщо місцем подання першої заяви є населений пункт або територія, зазначені в абзаці першому цього пункту, вчинення нотаріальних та інших дій нотаріусом щодо спадщини та спільного майна подружжя (колишнього подружжя) в межах спадкової справи здійснюється за місцем подання першої заяви про видачу свідоцтва в населеному пункті або на території, що не зазначені в абзаці першому цього пункту.

Положення абзацу першого цього пункту в частині місця подання заяви, що свідчить про волевиявлення щодо спадкового майна, спадкоємців, виконавців заповіту, осіб, заінтересованих в охороні такого майна, або вимоги кредиторів застосовуються також до спадщини, місцем відкриття якої є населений пункт, розташований на тимчасово окупованій території України, протягом усього періоду тимчасової окупації такої території та шести місяців після завершення тимчасової окупації.

Цікавою також є позиція законодавця, відповідно до якої передбачається застосування положень абзаців першого та другого цього пункту до спадщини, яка відкрилася до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини».

Таким чином, законодавці зміни полягають у відновленні тексту ст. 1221 ЦК України до його попередньої редакції, де визначення місця відкриття спадщини здійснюється на підставі останнього місця проживання спадкоємця. При цьому, останніми законодавчими змінами встановлено спеціальні правила оформлення спадщини та права спадкоємців у період дії на території України воєнного стану. Так, для прикладу, якщо смерть спадкодавця настала на тимчасово окупованій території, або в районах, де ведуться активні бойові дії, спадкоємці наділені правом подання заяви про відкриття спадщини до будь-якого нотаріуса на території України.

Проаналізовані законодавчі зміни спрямовані на захист прав спадкоємців в умовах воєнного стану, проте проблемні питання їх

застосування можливо буде встановити лише після нотаріальної та судової практики.

Список використаної літератури:

1. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення 05.02.2024).
2. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення 05.02.2024).
3. Федосеев Д. Час відкриття спадщини за законодавством України. *Університетські наукові записки*. 2020, № 5 (77) С. 89 – 96.
4. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 05.02.2024).

УДК 347.66 «364»

Олександр ГОЛОВКО,
*здобувач вищої освіти 208 навчальної групи
ННІ № 1 Національної академії внутрішніх
справ*

Науковий керівник:

*викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
доктор філософії*

Андрій КЛИЧКОВ

ОСОБЛИВОСТІ РЕЄСТРАЦІЇ СПАДКОВОЇ СПРАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадженням на території України воєнного стану призвело до обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб. Не є винятком і сфера спадкових правовідносин.

Так, прийняття спадщини, на сьогодні, не простий та тривалий процес, який передбачає дотримання законодавства України, зокрема Цивільного кодексу України (далі - ЦК України), Сімейного кодексу України та інших нормативно-правових актів. Відповідно до приписів яких передбачено, що спадкування в Україні може здійснюватись за заповітом чи законом. У випадку відсутності заповіту право на спадкування одержують спадкоємці відповідно до черговості в порядку передбаченому ЦК України.

Проте, враховуючи ведення воєнних дій на деяких територіях України, а також набуття громадянами України статусу внутрішньо-

переміщених осіб, виникли труднощі у процесі здійснення права на спадкування.

Так, до основної проблеми відносять своєчасність подання заяви на спадщину, оскільки у випадку пропуску 6-місячного терміну, необхідно буде здійснювати захист своїх прав в судовому порядку. Крім того, навіть під час судового провадження часто важко підтвердити родинні зв'язки та документи що підтверджують право власності на майно [1].

З метою врегулювання вказаних проблемних питань, законодавець змінив місце відкриття спадщини, а саме: є місце подання першої заяви, що свідчить про волевиявлення щодо спадкового майна, спадкоємців, виконавців заповіту, осіб, заінтересованих в охороні такого майна, або вимоги кредиторів (ч. 1 ст. 1221 ЦК України), тобто передбачається фактична можливість подання такої заяви за місцем фактичного перебування.

Відповідно до ч. 2 ст. 1221 ЦК України передбачено, що на підставі отриманої першої заяви нотаріус заводить спадкову справу, яка підлягає державній реєстрації у Спадковому реєстрі в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. проте, це ініціює реєстрацію спадкової справи, усуваючи ризики пропуску термінів та спрощуючи процедури. Зрозуміло, що нотаріус проводить перевірку наявності інших спадкових справ, угод або заповітів, а потім реєструє спадкову справу.

Важливо відзначити, що в умовах воєнного стану нотаріус може створити спадкову справу, ігноруючи Спадковий реєстр (якщо його використання обмежено). Проте, при відновленні доступу до Спадкового реєстру, нотаріус повинен протягом п'яти робочих днів перевірити наявність раніше створеної спадкової справи, спадкової угоди чи заповіту.

У випадку виявлення раніше зареєстрованої спадкової справи, яка не була внесена до Спадкового реєстру, нотаріус повинен передати цю справу колегам, які раніше розпочали цей процес. У разі, якщо в Спадковому реєстрі не буде знайдено інших відомостей про спадкові справи, нотаріус реєструє створену ним спадкову справу.

Важливо зазначити, що на сьогодні відсутні правові підстави для отримання свідоцтва про спадщину без реєстрації в Спадковому реєстрі, оскільки запровадження таких умов спрямовано на запобігання обману в справах спадщини під час війни та після неї. Усі ці заходи призначені для забезпечення правової ясності та справедливості в умовах військових дій та переселення [1].

Таким чином, запровадження на території України воєнного стану призвело до ускладнення процедури здійснення прав на спадкування, зокрема щодо відкриття спадщини, заведення спадкової справи, одержання інформації із Спадкового реєстру про заведену спадкову справу, а також отримання свідоцтва про право на спадщину.

Для того, щоб уникнути таких проблем з оформлення спадщини, важливо дотримуватись передбачених законодавством України термінів і процедур, оскільки відсутність знань у даній сфері може призвести не тільки до пропуснення передбачених строків, але й до судових процесів, які є затратними та довготривалими.

Список використаної літератури:

1. Отримання спадщини під час воєнного стану: порядок та особливості. URL: <https://rubryka.com/blog/spadshhyna-pid-chas-voennogo-stanu/> (дата звернення 07.12.2023).

2. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 р. № 164 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 07.12.2023).

3. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату : Наказ Міністерства юстиції України від 11.03.2022 № 1118/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0325-22#Text> (дата звернення 07.12.2023).

4. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text> (дата звернення 07.12.2023).

5. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення 07.12.2023).

6. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 07.12.2023).

Софія КОВАЛЬ,

*здобувач вищої освіти 201 навчальної групи
ННІ № 1 Національної академії внутрішніх
справ*

Науковий керівник:

*викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
доктор філософії*

Андрій КЛИЧКОВ

ПРЕВЕНТИВНІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ВІД ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Захист процесуальних прав учасників судового процесу на сьогодні є фундаментальним підґрунтям для забезпечення справедливості, неупередженості та своєчасності розгляду і вирішення цивільних справ. Проте, досить часто відбувається зловживання процесуальними правами, що призводить до недотримання обов'язку добросовісного користування процесуальними правами. У зв'язку з цим, тема зловживання процесуальними правами стає настільки важливою, що вимагає ретельного розгляду, а пошук превентивних заходів, щодо недопущення такого зловживання є актуальним.

Відповідно до статті 44 ЦПК України передбачено, що учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами; зловживання процесуальними правами не допускається. Залежно від конкретних обставин суд може визнати зловживанням процесуальними правами дії, що суперечать завданню цивільного судочинства, зокрема:

1) подання скарги на судові рішення, яке не підлягає оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилася (вичерпана), подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено судом, за відсутності інших підстав або нових обставин, заявлення завідомо безпідставного відводу або вчинення інших аналогічних дій, що спрямовані на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи чи виконання судового рішення;

2) подання декількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав, або подання декількох позовів з аналогічним предметом і з аналогічних підстав, або вчинення інших дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями;

3) подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер;

4) необґрунтоване або штучне об'єднання позовних вимог з метою зміни підсудності справи або завідомо безпідставне залучення особи як відповідача (співвідповідача) з тією самою метою;

5) укладення мирової угоди, спрямованої на шкоду правам третіх осіб, умисне неповідомлення про осіб, які мають бути залучені до участі у справі.

ЦПК України передбачає, що суд зобов'язаний вживати заходів для запобігання зловживанню процесуальними правами. У випадку зловживання процесуальними правами учасником судового процесу суд застосовує до нього заходи, визначені ЦПК України (ч. 4 ст. 44 ЦПК України). Із цього випливає, що ЦПК України виходить із розрізнення превентивних засобів захисту та засобів захисту, що застосовуються під час спроб зловживання процесуальними правами або коли такі зловживання вже сталися [3, с. 136].

Так, Сакара Н. до спеціальних засобів запобігання зловживанню процесуальними правами відносить:

- повернення скарг, заяв, клопотань (ч. 3 ст. 44 ЦПК України);

- залишення скарги, заяви, клопотання без розгляду (ч. 3 ст. 44 ЦПК України);

- штраф (ст. 148 ЦПК України);

- покладення судових витрат незалежно від результатів вирішення спору (ч. 9 ст. 141 ЦПК України);

- постановлення окремої ухвали (ч. 2 ст. 262 ЦПК України) [2].

Луспенник Д. зазнає, що присічними засобами захисту щодо зловживань правом на позов та зловживань окремими процесуальними правами є:

- повернення позовної заяви. Це засіб пов'язаний із одночасною подачею тотожних позовів, що міститься у п. 6 ст. ч. 4 ст. 185 ЦПК України;

- закриття провадження у справі відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 255 ЦПК України, якщо відсутній предмет спору;

- залишення позову без розгляду відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 257 ЦПК України в окремих випадках подачі тотожного позову, що також свідчить про наявність зловживань правом на позов [1].

Слід погодитись з Луспенником Д. щодо вище зазначених засобів, які можуть бути превентивними, оскільки порядок їх застосування передбачений окремими нормами ЦПК України, які не пов'язані з нормами, які стосуються зловживання процесуальними правами.

Крім того, варто врахувати думку Ткачук А.О., яка зазначає, що зловживання процесуальними правами має розглядатися включати засоби захисту, метою яких є попередження, що направлені на неможливість

здійснення процесуальних зловживань, присічні засоби захисту, призначенням яких є зупинення намагань здійснити процесуальні зловживання, та компенсаторні засоби, направлені на гарантування справедливої відповідальності за вчинені зловживання [3, с. 136].

Таким чином, вважаємо, що до превентивних засобів від зловживання процесуальними правами у цивільному судочинстві слід відносити: повернення позовної заяви (п. 6 ст. ч. 4 ст. 185 ЦПК України); закриття провадження у справі, якщо відсутній предмет спору (п. 2 ч. 1 ст. 255 ЦПК України); залишення позову без розгляду (п. 11 ч. 1 ст. 257 ЦПК України).

Також варто зазначити, що виключно суд встановлює наявність чи відсутність зловживання процесуальними правами та можливості чи неможливості застосування до учасників судового процесу вище зазначених превентивних засобів.

Список використаної літератури:

1. Луспенник Д. Засоби запобігання зловживанням процесуальними права у цивільному судочинстві. Судова практика (оцінка) 04.04.2023 р., НІССУ, URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_Zasob_zapobig_zlovginan.pdf (дата звернення 26.01.2024).

2. Сакара Н.Ю. Принцип добросовісності та зловживання процесуальними правами. Новини та полії 23.12.2022. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/Prezent_Princ_dobrosov.pdf (дата звернення 26.01.2024).

3. Ткачук А. О. Зловживання процесуальними правами у цивільному процесу України: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 право за спеціальністю 081 право. Київ, 2020. 216 с.

4. Цивільний-процесуальний кодекс України : Закон України, Кодекс. від 18.03.2004 № 1618-IV. (в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017, ВВР, 2017, № 48, ст.436). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#> (дата звернення 26.01.2024).

*Катерина КУЦИК,
старший викладач кафедри цивільно-правових
дисциплін Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук, доцент*

ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЦИФРОВИХ ПОСЛУГ

Останнім часом спостерігається активне впровадження цифрових технологій у всі сфери суспільного життя, відтак, такі поняття як цифрові послуги, цифрові речі, цифровий контент, віртуальні активи тощо доволі часто зустрічаються у діловому обороті. Варто зауважити, що ще донедавна ці поняття не мали законодавчого закріплення, проте активно застосовувалися учасниками цифрового ринку. Водночас, в порівнянні із країнами Європи, ринок цифрових послуг в Україні розвивається не так динамічно, що, серед усього, пояснюється відсутністю необхідного нормативно-правового регулювання надання споживачам зазначених цифрових послуг.

Після підписання Україною угоди про асоціацію із Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами було розпочато роботу щодо імплементації у національне законодавство існуючих актів інституцій ЄС відповідно до визначених в угоді напрямків. Одним із таких напрямків є створення Єдиного цифрового ринку, який допоможе, зокрема, вирішити проблеми фрагментації торгівлі у межах ЄС шляхом аналізу всіх основних перешкод на шляху розвитку транскордонної електронної комерції, яка є найважливішою складовою транскордонного продажу підприємствами товарів споживачам [1].

Враховуючи, що технологічна еволюція призвела до зростання ринку товарів, які містять цифровий контент чи цифрові послуги або взаємопов'язані з ними, а також у зв'язку зі збільшенням кількості таких пристроїв та швидким зростанням їхньої популярності серед споживачів, з метою забезпечення високого рівня захисту прав споживачів і підвищення правової визначеності щодо норм, які застосовуються до договорів купівлі-продажу таких продуктів Європейським Парламентом і Радою (ЄС) було прийнято Директиву 2019/771 від 20 травня 2019 року про деякі аспекти, що стосуються договорів про продаж товарів (далі – Директива 2019/771). Прийняття низки національних законодавчих актів, що стосуються зазначеної сфери, зокрема: Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав» від 10.08.2023 № 3320-ІХ, Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги» від 10.08.2023 № 3321-ІХ (набрання чинності відбудеться 02.03.2024) та Закону України «Про

віртуальні активи» від 17.02.2022 № 2074-IX (який ще не набрав чинності), у свою чергу, можна вважати вагомим кроком України у зазначеному напрямку.

Серед згаданих нормативно-правових актів слід звернути увагу на Закон України «Про цифровий контент та цифрові послуги» від 10.08.2023 № 3321-IX, який невдовзі набуде чинності. У пояснювальній записці до проєкту цього Закону вказано, що його прийняття направлено на імплементацію у національне законодавство України Директиви № 2019/770 щодо певних аспектів, що стосуються контрактів на постачання цифрового контенту та цифрових послуг та сприятиме ефективному здійсненню та захисту прав споживачів, яким за договором надається цифровий контент та/або цифрова послуга [2]. Окрім того, що зазначений Закон, спрямований, зокрема, на врегулювання цивільно-правових відносин між виконавцем та споживачем з приводу надання цифрової послуги на підставі договору (виокремлюючи критерії відповідності цифрової послуги умовам укладеного договору, встановлюючи правові наслідки ненадання цифрової послуги за договором, визначаючи підстави і правові наслідки відмови від договору, за яким надається цифрова послуга) він, врешті, нормативно закріплює поняття «цифрова послуга».

Варто зауважити, що у цивільному законодавстві України відсутнє визначення поняття «послуга», що зумовило наявність різних підходів до його розуміння серед науковців. Законодавець же у ст. 901 ЦК України визначає тільки поняття договору про надання послуг, відповідно до якого одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором [3]. Узагальнюючи положення наукової доктрини слід вказати, що для кваліфікації послуги головним є предметний критерій: предметом договору про надання послуг є процес надання послуги, що не передбачає досягнення матеріалізованого результату, але не виключає можливість його наявності (якщо внаслідок надання послуги й створюється матеріальний результат, то він є окремим, віддільним від послуги як нематеріального блага, об'єктом цивільних прав, через що відповідний результат не є обігоздатним сам по собі); корисний ефект послуги має ідеальний характер, оскільки є невіддільним від діяльності її виконавця; послуга споживається в основному в момент її надання [4, с. 3].

Водночас, як вже зазначалося вище, поняття «цифрова послуга» тепер законодавчо закріплене. Так, згідно ч. 1 ст. 2 Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги» від 10.08.2023 № 3321-IX «цифрова послуга - послуга, що надає можливість споживачу створювати, обробляти, зберігати та поширювати дані у цифровій формі або

отримувати доступ до таких даних, а також здійснювати будь-які інші дії з даними у цифровій формі, що були створені чи завантажені споживачем або іншими користувачами такої послуги. До цифрових послуг належать, зокрема такі, що дають змогу створювати, обробляти, отримувати доступ або зберігати дані в цифровій формі, включаючи хостинг файлів, обробку текстів або гри, які пропонуються в середовищі хмарних обчислень і соціальних мережах» [5].

Зазначене тлумачення схоже із тим, яке пропонує раніше згадана Директива 2019/771, яка встановлює норми, що стосуються деяких вимог до договорів купівлі-продажу товарів. Відповідно до ст. 2 Директиви 2019/771 «товари» потрібно розуміти, зокрема, як: будь-які матеріальні рухомі предмети, що містять цифровий контент або цифрові послуги, які вбудовані в такі товари або взаємопов'язані з ними у спосіб, за якого відсутність відповідного цифрового контенту чи цифрової послуги перешкоджатиме виконанню товарами своїх функцій («товари з цифровими елементами»). В цьому контексті цифрові послуги, взаємопов'язані з товаром, можуть включати послуги, які дають змогу споживачеві створювати, опрацьовувати або зберігати дані в цифровому форматі чи отримувати доступ до них, (наприклад, програмне забезпечення як послуга, що її пропонують у середовищі хмарних обчислень, безперервне постачання трафіку в навігаційній системі або послуга постійного надання індивідуально адаптованих планів тренувань у смартгодинниках) або послугу, яка дає змогу обмінюватися даними в цифровому форматі, завантаженими або створеними споживачем чи іншими користувачами такої послуги, або здійснювати будь-яку іншу взаємодію з ними [1].

І хоча в обґрунтуванні прийняття Закону «Про цифровий контент та цифрові послуги» від 10.08.2023 № 3321-IX законодавці посилаються на згадану Директиву, все ж слід враховувати наступне.

Директиву 2019/771 застосовують до договорів купівлі-продажу між споживачем та продавцем і не застосовують до договорів про постачання цифрового контенту або цифрових послуг. Однак її застосовують до цифрового контенту або цифрових послуг, що вбудовані в товари або взаємопов'язані з ними у значенні пункту (5)(b) статті 2 і які надають разом із товарами згідно з договором купівлі-продажу, незалежно від того, постачає такий цифровий контент або цифрову послугу продавець чи третя сторона (ст. 3 Директиви) [1].

У тексті ж прийнятого Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги» від 10.08.2023 № 3321-IX, зокрема у ч. 1 вказано, що «Цей Закон регулює відносини між виконавцем та споживачем щодо надання цифрового контенту та/або цифрової послуги», а у ч. 4 ст. 1 Закону вказано, що його дія не поширюється на регулювання відносин, щодо надання цифрового контенту та/або цифрових послуг, що входять

до складу товарів з цифровими елементами або взаємопов'язані з такими товарами і надаються разом з ними за договором купівлі-продажу, незалежно від того, здійснюється надання цифрового контенту та/або цифрової послуги продавцем таких товарів чи третьою особою.

Таким чином, попри те, що визначення поняття цифрової послуги у вже згаданому Законі України практично дублюється із тлумаченням цього поняття, визначеним у Директиві, відносини, регулювання яких здійснюється Законом України «Про цифровий контент та цифрові послуги» від 10.08.2023 № 3321-IX та Директивою 2019/771, не ідентичні.

Список використаної літератури:

1. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/771 від 20 травня 2019 року про деякі аспекти, що стосуються договорів про продаж товарів, про внесення змін до Регламенту (ЄС) 2017/2394 і Директиви 2009/22/ЄС та про скасування Директиви 1999/44/ЄС : Європейський Союз ; Директива, Міжнародний документ від 20.05.2019 № 2019/771. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_026-19#Text (дата звернення : 10.01.2024).

2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги» № 6576 від 31.01.2022. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73687 (дата звернення : 10.01.2024).

3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення : 10.01.2024).

4. Науковий висновок Ю. В. Мица на звернення судді Великої Палати Верховного Суду Ситнік О. М. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/nauk_visn/Nauk_visn_320_5115_17_1.pdf (дата звернення : 10.01.2024).

5. Про цифровий контент та цифрові послуги : Закон України від 10.08.2023 № 3321-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#Text> (дата звернення : 10.01.2024).

Владислава АКШЕНЦЕВА,
*здобувач ступеня вищої освіти 301 навчальної
групи ННІ № 3 Національної академії
внутрішніх справ*

Науковий керівник:
*старший викладач кафедри цивільно-правових
дисциплін Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук, доцент
Катерина КУЦИК*

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ДИТИНИ ЯК УЧАСНИКА ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Згідно ст. 6 Сімейного кодексу України правовий статус дитини надається особі до досягнення нею повноліття [1]. Відповідно, малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років, а неповнолітньою - дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Аналогічні тлумачення знаходимо у ст. ст. 31, 32 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). На наш погляд встановлення таких вікових меж є обґрунтованим, оскільки таким чином законодавець відмежовує правовідносини, в яких неповнолітні особи, враховуючи вік та здатність приймати самостійні вольові, юридично значимі рішення, можуть бути самостійними учасниками, від тих, де участь неповнолітніх осіб хоч і можлива, однак потребує доповнення правосуб'єктністю інших повнолітніх осіб. Тому, зважаючи на постійне розширення цивільних правовідносин, учасниками яких можуть бути діти, а також з метою забезпечення захисту їх законних інтересів важливим як з теоретичної, так і практичної точки зору є системне дослідження та аналіз цивільно-правового статусу згаданих суб'єктів цивільних правовідносин.

Стаття 25 ЦК України вказує, що здатність мати цивільні права та обов'язки і бути учасником цивільних правовідносин мають усі фізичні особи, причому з народження. Втім, можливість реалізації передбачених законодавством прав та обов'язків суб'єкта напряму залежить від індивідуального правового статусу цієї особи.

Дослідженню правового статусу як базової категорії присвячено чисельні наукові праці провідних українських вчених та дослідників у сфері теорії права, наприклад: Завгородня Ю.С., Смородина А., Негода О. Що ж до дослідження саме цивільно-правового статусу дітей, то розробкою цього питання займалися Н. Конончук, Л. Красицька, С. Саблук, О. Синегуб, О. Явор та інші.

Правовий статус дитини як учасника цивільних правовідносин характеризується наявністю таких структурних елементів його

правосуб'єктності: цивільної правоздатності, цивільної дієздатності та деліктоздатності. Цивільна правоздатність (здатність мати цивільні права та обов'язки) дітей виникає з моменту народження та за обсягом не відрізняється від цивільної правоздатності інших учасників цивільних правовідносин. Водночас, цивільна дієздатність (здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання [2]) дітей поділяється законом на часткову та неповну на підставі вікового критерію. Разом із цим, за наявності визначених ЦК України підстав, діти можуть набути повної цивільної дієздатності, чим їх правовий статус буде прирівняно до статусу повнолітніх осіб. Обсяг деліктоздатності (здатності нести цивільно-правову відповідальність за шкоду, заподіяну протиправними діями) дітей також визначений законом із врахуванням віку дитини і її здатності розуміти значення своїх дій.

Варто відзначити ще й деякі особливості цивільно-правового статусу дитини як учасника цивільних правовідносин. Вказуючи на те, що дітям належить ширше коло прав, аніж іншим учасникам цивільних правовідносин, Н. Ортинська виділяє такі групи цивільних прав дитини: «1) як людської істоти (право на життя, право на безпеку, на охорону здоров'я тощо); 2) як дитини (право на утримання, на виховання, на спілкування дитини з батьками, які проживають окремо від неї та інші); 3) специфічні права малолітньої/неповнолітньої особи» (вступати в громадські молодіжні організації, право неповнолітньої особи на зайняття підприємницькою діяльністю тощо) [3, с. 82].

Правові можливості дітей – учасників цивільних правовідносин адаптовані під їх особливий статус. На думку Н. Крестовської, підлаштування прав здійснюється шляхом розширення змісту правової норми на користь дитини, обмеження змісту права з метою захисту дитини, встановлення спеціальних вікових цензів для реалізації прав та встановлення особливих гарантій реалізації прав і свобод [4, с. 22].

Науковцями також звертається увага на динамічність цивільно-правового статусу дитини, оскільки до досягнення нею повноліття її правове становище постійно змінюється: з моменту народження їй належать основоположні, невід'ємні, загальнолюдські права, проте в процесі дорослішання коло належних їй прав розширюється. Аналіз діючого законодавства України дає підстави стверджувати, що нижньої вікової межі залучення дітей до цивільних правовідносин не встановлено, втім, очевидно, що правовий статус дітей віком 5 та 10 років буде різним. В цьому контексті слід взяти до уваги положення ст. 171 Сімейного кодексу України, якою передбачено необхідність врахування думки дитини при вирішенні питань, що стосуються її життя, незалежно від її віку.

Законодавством передбачено особливі гарантії захисту дітей, що є ще однією особливістю їхнього цивільного-правового статусу. Захист дітей, їх прав та інтересів реалізується шляхом здійснення державного контролю спеціальними уповноваженими органами. Необхідність повідомляти органи опіки та піклування про вчинення деяких правочинів, які тією чи іншою мірою стосуються прав та інтересів дітей, отримання відповідного дозволу на їх вчинення, тощо – це все забезпечує додатковий захист і збереження прав та інтересів згаданих учасників цивільних правовідносин.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, діти є повноцінними та рівноправними учасниками цивільних правовідносин, але з певними особливостями їх правового статусу, що полягають у його динамічності; ширшому колі прав, незважаючи на обмежені вікові рамки; наявності особливих умов правового захисту, відсутності абсолютної самостійності та юридичної незалежності (необхідне доповнення цивільно-правового статусу дитини цивільною та іншою правоздатністю, дієздатністю та деліктоздатністю повнолітніх осіб – батьків (усиновителів), опікунів або ж піклувальників).

Список використаної літератури:

1. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#top> (дата звернення : 05.12.2023)
2. Цивільний кодекс України : Закон від 16.01.2003 № 435-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#doc_info (дата звернення : 05.12.2023)
3. Ортинська Н. Правовий статус неповнолітніх : теоретико-правове дослідження : дис. ...канд. юр. наук : 12.00.01. Львів. 2017. 524 с. URL: https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1717/dysertaciynarobotanazdobutt_ynaukovogostupenyadoktorayurydychnyhnaukortynskoyinv.pdf (дата звернення : 05.12.2023)
4. Крестовська Н. Ювенальне право України : генезис та сучасний стан : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.01. Одеса. 2008, 42 с.

Анна ДОВГАЛЬ,
здобувач ступеня вищої освіти 301 навчальної
групи ННІ № 3 Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник:

старший викладач кафедри цивільно-правових
дисциплін Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук, доцент

Катерина КУЦИК

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ У СПАДКОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Здійснення спадкових прав є завжди актуальним як в контексті правозастосування, так і для наукових досліджень, оскільки кожен громадянин за своє життя так чи інакше стає суб'єктом спадкових правовідносин. Стрімкий розвиток інформаційних технологій, безумовно, впливає на різні аспекти життя суспільства, в тому числі і ті, які регулюються спадковим правом. З огляду на викладене слід звернути увагу на цифрові активи (криптовалюти, цифрові права та інші цифрові ресурси) як об'єкти спадкування, електронні заповіти, захист персональних даних та безпеку спадкових документів, автоматизацію управління при вирішенні питань, пов'язаних із спадковими правовідносинами для зменшення адміністративних витрат та недопущення можливих помилок тощо.

Спадкове право – це один з найдавніших інститутів цивільного права. Воно являє собою систему (сукупність) встановлених державою норм, що регулюють відносини, предметом яких є перехід визначених законом цивільних прав та обов'язків фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців) в порядку універсального правонаступництва [1, с. 7]. Предметом спадкового права виступають суспільні відносини, що виникають виключно за наявності такої обов'язкової умови як смерть фізичної особи і наявність у неї майнових прав та обов'язків. За відсутності об'єкта спадкового правонаступництва неможливе і саме правонаступництво. Тобто предметом спадкового права є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з переходом окремих прав та обов'язків померлої особи до її правонаступників [2, с. 20]. Ключовим у теорії спадкового права є поняття спадкування, яке, відповідно до ст. 1216 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), являє собою перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців) [3].

Зважаючи на чималу кількість наукових досліджень у сфері спадкових правовідносин можемо зрозуміти, що дослідженню

проблематики спадкового права було приділено багато уваги науковців. Проте, незважаючи на чіткість та визначеність положень ЦК України щодо, до прикладу, прав та обов'язків спадкоємців, видів та процедури спадкування, законодавством поки не надано вичерпного визначення порядку спадкування цифрових активів. Це створює правовий вакуум, який вимагає розробки нових норм для ефективного управління так званою цифровою спадщиною, оскільки криптовалюти, цифрові права, віртуальні ресурси - усе це стає предметом спадкування. Тому, на нашу думку, зазначена проблематика вимагає глибокого вивчення та розробки нових правових норм для вирішення зазначеного питання.

Також, заслуговує на увагу ідея запровадження та визнання правової сили електронних заповітів. На даний час ч. 1 ст. 1247 ЦК України визначає, що заповіт складається у письмовій формі, із зазначенням місця та часу його складення. Також законодавець встановлює вимогу щодо особистого підписання зазначеного документу особою, яка складає заповіт, а також його посвідчення нотаріусом або іншими посадовими чи службовими особами, визначеними у ст. ст. 1251–1252 Кодексу [3]. Втім, сучасні технології дозволяють створювати та зберігати юридично значущу інформацію у цифровій формі. До прикладу, деякі країни вже впроваджують інновації в свої законодавчі акти, що регулюють спадкові правовідносини. Так, Швейцарія визнає цифрові активи об'єктами спадкування, а США приймають закони, що регулюють електронні заповіти [4]. Актуальність запровадження електронних заповітів, зокрема під час дії воєнного чи надзвичайного стану, обґрунтовується також і вітчизняними науковцями (Кармаза О. [5, с. 140]). Тож усе це свідчить про можливість адаптації спадкового законодавства до викликів цифрової ери та створення дієвих механізмів спадкування.

Іншим ключовим аспектом цифрової трансформації спадкових правовідносин є захист особистої інформації та забезпечення конфіденційності у спадкових справах. За відсутності чітких норм та правил використання та передачі цифрової спадщини можливі порушення прав учасників спадкових правовідносин, а також виникнення суперечностей щодо доступу до цифрових даних спадкоємців. Впровадження електронних систем може полегшити адміністрування спадкових справ, зменшуючи адміністративні витрати та ризики допущення різного роду помилок. Міжнародний досвід показує, що використання сучасних технологій може значно покращити ефективність управління спадковими питаннями.

Отже, враховуючи діючі норми цивільного законодавства України та аналізуючи зарубіжний досвід регулювання спадкових правовідносин, стає очевидним, що сучасне спадкове право потребує удосконалення відповідно до умов та викликів сьогодення. Зважаючи на це, інтеграція

передових практик з міжнародного досвіду може служити ключем до оптимізації норм спадкового права та, в тому числі, його цифрової трансформації, зумовленої потребами сучасних реалій.

Список використаної літератури:

1. Спадкове право : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / за ред. Нестерцової-Собакарь О. Дніпро : 2017. 164 с.
2. Заїка Ю. Становлення і розвиток спадкового права в Україні : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Ю. Заїка. Київ. 2007. 33 с.
3. Цивільний кодекс України : Закон від 16.01.2003 № 435-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#doc_info (дата звернення : 08.12.2023)
4. Спадкування акаунту в Facebook : що відбувається зі сторінкою людини, яка померла? URL : <https://cedem.org.ua/consultations/spadkuvannya-akauntu-facebook/> (дата звернення : 08.12.2023)
5. Кармаза О. Модифікація спадкових прав в умовах дії воєнного стану та євроінтеграційних процесів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. Ч. 1. С. 136–141.

УДК 347.513:347.23(4)

Софія МИХАЛИК,

здобувач ступеня вищої освіти ННІ № 3 НАВС

Науковий керівник:

старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін

Національної академії внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент

Катерина КУЦИК

ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Якщо в Україні відшкодування моральної шкоди у сфері інтелектуальної власності ще не так широко розповсюджене, то європейські країни вже давно використовують таку практику, адже право на відшкодування завданої шкоди має кожен, чиє право було порушено, в тому числі і право на відшкодування шкоди моральної. На нашу думку, цілком обґрунтовано можна стверджувати, що відшкодування моральної шкоди слугує додатковим стимулом, аби запобігти порушенням прав інтелектуальної власності.

У європейському просторі важливою є норма статті 13 (1) Директиви 2004/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 29.04.2004 про захист прав інтелектуальної власності (IPRED), якою передбачено, що при визначенні збитків від порушення прав інтелектуальної власності, судові органи держав-членів «мають враховувати всі відповідні аспекти, такі як негативні економічні наслідки, включаючи втрату прибутку, яку зазнав постраждалий, будь-які неправомірні прибутки, одержані порушником, та відповідним чином, елементи, що не є економічними факторами, такі як моральна шкода, заподіяна правовласникові» [1].

У деяких країнах Європи відшкодування моральної шкоди у сфері інтелектуальної власності доступне лише у випадку навмисних або необережних порушень (Фінляндія). У Греції відшкодування моральної шкоди є єдиною компенсацією, яка реально може бути присуджена у справах, що стосуються захисту товарних знаків. У Словенії моральна шкода за порушення прав інтелектуальної власності може бути відшкодована навіть за відсутності шкоди матеріальної за умови, що була заподіяна особою, яка страждає на психічні розлади [3].

Щодо процесуального порядку розгляду справ про відшкодування моральної шкоди у сфері інтелектуальної власності, то у країнах Європи вони розглядаються по-різному. У більшості країн розгляд цієї категорії справ відбувається в порядку позовного провадження. Хоча, до прикладу, в Нідерландах, Англії та Уельсі призначається окреме (виняткове) провадження. Відшкодування моральної шкоди у сфері інтелектуальної власності досить часто пов'язане із розглядом справ, пов'язаних із захистом репутації фізичних чи юридичних осіб, тож, наприклад, при здійсненні судочинства у Франції її розмір береться до уваги для справедливого встановлення розміру відшкодування. За законодавством Італії наявність моральної шкоди спочатку має бути доведеною і лише потім може бути призначено відшкодування моральної шкоди у розмірі до 50 відсотків від втраченого прибутку особою, чий права інтелектуальної власності були порушені [4, с. 251].

На нашу думку, заслуговують уваги окремі положення законодавства Німеччини (зокрема, Закону «Про авторське право і суміжні права»), яке передбачає обов'язок до початку розгляду справи в суді повідомити порушника і надати йому можливість врегулювати конфлікт шляхом взяття на себе зобов'язання припинити порушення (утримання від порушення), виплачуючи співмірну договірну неустойку. Законодавством також передбачається вимоги до такого повідомлення. Також учасникам спору надається право звернутися до процедури медіації або іншої добровільної позасудової процедури вирішення спорів [5].

На сьогодні одним з дискусійних питань є критерії оцінювання, якими слід керуватися при визначенні розміру відшкодування моральної шкоди у сфері інтелектуальної власності, адже за їх допомогою можна

буде виміряти глибину і тривалість страждань (для фізичних осіб), оцінити втрати немайнового характеру (для юридичних осіб). У Франції, наприклад, при оцінці збитку суди мають враховувати кілька критеріїв, у тому числі: негативні економічні наслідки, понесені власником права інтелектуальної власності (включаючи упушену вигоду), прибуток, отриманий порушником, моральну шкоду, завдану власнику права в результаті порушення. На вимогу правовласника суд може встановити розмір шкоди у вигляді одноразової виплати [6].

Розмір відшкодування моральної шкоди у сфері інтелектуальної власності визначається судом у кожному випадку індивідуально. Суд повинен враховувати конкретні обставини, які, на його думку, мають суттєве значення для розгляду справи, при цьому суворо дотримуватися позиції, що відшкодування має виключно компенсаційний, а не каральний, обтяжуючий або запобіжний характер.

Враховуючи викладене, можемо стверджувати, що незважаючи на динамічність розвитку європейського законодавства, не існує єдиних підходів до порядку розгляду і вирішення справ, пов'язаних із відшкодуванням моральної шкоди у сфері інтелектуальної власності. Законодавство більшості країн Європи хоча, в цілому, відповідає нормам Директиви, все ж передбачає свої процедури визначення розміру заподіяної моральної шкоди за порушення прав інтелектуальної власності. Тому, удосконалюючи національне законодавство у даній сфері необхідно ґрунтовно і уважно підходити до запозичення зарубіжного досвіду, досліджуючи не лише акти законодавства європейських країн, а і їх відповідність нормам законодавства ЄС, беручи при цьому до уваги практику ЄСПЛ.

Список використаної літератури:

1. Директива 2004/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 29.04.2004 про захист прав інтелектуальної власності (IPRED). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2004/48/oj> (дата звернення: 19.01.2024)
2. BradSpitzFrance : new legislation on damages for copyright infringement. URL: <https://copyrightblog.kluweriplaw.com/2014/08/27/france-new-legislation-on-damages-for-copyright-infringement/> (дата звернення: 19.01.2024)
3. Damages in intellectual property rights. URL: <https://euipo.europa.eu/ohimportal/documents/11370/80606/Damages+in+intellectual+property+rights/b0d70979-2af3-48cf-870b-9ed1139d917a> (дата звернення: 19.01.2024)
4. Захист прав інтелектуальної власності: норми міжнародного і національного законодавства та їх правозастосування. Практичний посібник. К.: «K.I.C.», 2007. 448 с.
5. Act on Copyright and Related Rights : Copyright Act of 9 September 1965 (Federal Law Gazette I, p. 1273). URL: <https://www.gesetze->

УДК 347.21

Христина ОЛЕКСИН,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавр

303 навчальної групи ННІ № 3

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

старший викладач кафедри цивільно-правових

дисциплін Національної академії внутрішніх

справ, кандидат юридичних наук, доцент

Катерина КУЦИК

ЦИФРОВІ РЕЧІ ЯК ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Зважаючи на активну діджиталізацію і поступову інтеграцію України до Європейського Союзу (далі – ЄС) в частині імплементації у національне законодавство існуючих актів ЄС відповідно до визначених в Угоді про асоціацію напрямків, правове визначення поняття цифрових речей та їх оборотоздатності стало актуальною темою для дискусій як у науковому середовищі, так і серед практиків. На даний час дослідженню підлягають здебільшого питання щодо нормативного-правового регулювання; забезпечення і створення комплексного підходу до гарантування права власності суб'єктам цифрових речей; чітке окреслення поняття «цифрові речі» і його законодавче обґрунтування; можливість передбаченого вдосконалення права власності на цифрові речі в майбутньому, з рахуванням новітніх технологій та цифрових систем. Прагнучи до світової спільноти, наша країна не стоїть осторонь глобальних тенденцій, цим самим продовжуючи розроблення і вдосконалення власної нормативно-правової бази у зазначеній сфері.

10 серпня 2023 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав» [1]. Запропонованими змінами передбачено доповнення Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) статтею 179-1 «Поняття цифрової речі», а також запропоновано низку змін до інших статей Кодексу, які визначають загальні положення про об'єкти цивільних прав. Зокрема, згадані зміни стосуються ст. 177 ЦК України, яка, тепер, визначає, що об'єктами цивільних прав є речі, гроші, цінні папери, *цифрові речі*, майнові права, роботи та послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні

та нематеріальні блага. Частиною другою цієї статті законодавчо визначено, що об'єкти цивільних прав можуть існувати у матеріальному світі та/або *цифровому середовищі*, що обумовлює форму об'єктів, особливості набуття, здійснення та припинення цивільних прав і обов'язків щодо них [2].

Аналізуючи такі зміни і доповнення в ЦК України, варто з'ясувати, що має на увазі законодавець під розумінням цифрових речей як об'єктів цивільного права: відповідно до ч. 1 ст. 179-1 ЦК України *цифровою річчю* є благо, що створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність.

В цілому, аналізуючи позицію наукової спільноти, можна дійти висновку, що включення цифрових речей до об'єктів цивільних прав є цілком раціональною ідеєю, так як сприяє вдосконаленню та новелізації норм цивільного права, враховуючи діджиталізацію суспільних відносин і цифровізацію майнового обороту. Разом з тим, існують деякі дискусійні питання, пов'язані із законодавчим закріпленням цифрових речей як об'єктів цивільних прав.

До прикладу, деяка неоднозначність міститься у ст. 177 ЦК України, яка закріплює поділ об'єктів цивільних прав на матеріальні і нематеріальні блага. В більшості наукових досліджень, зокрема у праці С. Сліпченка, міститься обґрунтування виокремлення матеріальних і нематеріальних благ з огляду на їх характерні особливості. Так, матеріальне благо означає, що воно має фізичну субстанцію, відноситься до матеріального світу, має властиві форми, розмір та відповідну структуру. Нематеріальне благо являє собою нефізичні притаманні особливості, не належить до предметів матеріального світу, не має властивостей, форми, розміру, структури [3, с. 296]. Постає питання, до яких благ відносити цифрові речі? Втім, аналізуючи пояснювальну записку до проекту Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України, спрямованих на розширення кола об'єктів цивільних прав», з'ясуємо, що обґрунтовуючи доцільність запровадження змін до цивільного законодавства України, зокрема, в частині розширення переліку об'єктів цивільних прав, законотворці віднесли цифрові речі до нематеріальних благ, що існують виключно у цифровій формі та покликані задовольняти ті чи інші інтереси учасників цивільних правовідносин. Сьогодні такими об'єктами визначені віртуальні активи, цифрові контенти, онлайніві облікові записи, гроші та цінні папери, що існують виключно у цифровій формі [4].

Зважаючи на вищевикладене, на нашу думку, варто також розглянути поняття віртуальних активів, закріпленого в Законі України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 № 2074-IX, який, поки, не набрав чинності. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1 цього Закону віртуальним активом є нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та

виражене сукупністю даних в електронній формі [5]. Таке поняття віртуальних активів було сформовано задля оподаткування і відстеження певного роду активів в цифровому аспекті. Визначення поняття цифрового контенту і цифрових послуг міститься в Законі України «Про цифровий контент та цифрові послуги», який набуде чинності навесні 2024 року [6].

Із поняттям цифрової речі, частково, можна пов'язати і авторське право на певні види послуг чи комп'ютерних програм. Так, сфера дії Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 № 2811-IX поширюється і на врегулювання відносин, пов'язаних з використанням товарів, об'єктів суміжних цивільних прав і неоригінальних об'єктів, згенерованих комп'ютерною програмою. У ч. 1 ст. 33 цього Закону визначено, що неоригінальним об'єктом, згенерованим комп'ютерною програмою, є об'єкт, що відрізняється від існуючих подібних об'єктів та утворений у результаті функціонування комп'ютерної програми без безпосередньої участі фізичної особи в утворенні цього об'єкта [7]. У наш час створені та функціонують численні електронні системи, які містять в собі дані про наявне майно, цінні папери, документи, гроші як в національній валюті, так і в іноземній, а також право інтелектуальної власності, що також відноситься до цифрових (нематеріальних речей), а тому залишається актуальною тема захисту об'єктів права інтелектуальної власності, які створені та існують в цифровому середовищі.

Також слід звернути увагу на те, що законодавцем на разі чітко не визначено коло об'єктів, які б відносилися до цифрового контенту і охоронялися законом, та і взагалі законодавством чітко не окреслені межі цифровізації і умови їх збереження.

Підсумовуючи викладене варто зазначити, що законодавче закріплення цифрових речей як об'єктів цивільних прав є безумовно важливим кроком для захисту інтересів фізичних і юридичних осіб в умовах діджиталізації суспільних відносин. Проте, зважаючи на глобальний розвиток різноманітності цифрових об'єктів їх кількість може збільшуватися, що, у свою чергу, потребуватиме оптимізації і визначення на законодавчому рівні правової природи, юридичних засад функціонування правового режиму цих об'єктів, а також розробки ефективних правових механізмів їх майнового обороту

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав : Закон України від 10.08.2023 № 3320-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3320-20#n2> (дата звернення : 01.12.2023)

2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення : 01.12.2023)

3. Сліпченко С. Особисті немайнові правовідносини щодо оборотоздатних об'єктів : монографія. Харків : Діса плюс, 2013. 552 с.

4. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України, спрямованих на розширення кола об'єктів цивільних прав». 2022. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1110892> (дата звернення : 01.12.2023)

5. Про віртуальні активи : Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#top> (дата звернення : 01.12.2023)

6. Про цифровий контент та цифрові послуги : Закон України від 10.08.2023 № 3321-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#Text> (дата звернення : 01.12.2023)

7. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> (дата звернення : 01.12.2023)

УДК 347.9

Юрій ЛИМАР,

*викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ*

ДОТРИМАННЯ ГІДНОСТІ, ЧЕСТІ ТА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ ПОЛІТИЧНИМИ ДІЯЧАМИ У СВОЇЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Свобода слова та політичних дебатів є однією з основ демократичного суспільства. Політичні дебати (франц. *debats* – обмін думками) – спеціально організований публічний обмін думками між політичними опонентами з актуальної теми, покликаний переконати третю сторону, як правило, громадськість. Вільне обговорення суспільно-політичних питань дозволяє формувати громадську думку, шукати оптимальні шляхи розвитку країни.

З метою створення умов відкритості та прозорості політичних систем, підвищенню якості та культури політичних дискусій 12 лютого 2004 року на 872-му засіданні Комітету Міністрів Ради Європи була прийнята Декларація про свободу політичних дебатів в ЗМІ [2].

Однак свобода політичних дебатів не є абсолютною. Вона обмежується правом інших осіб, зокрема політиків, на захист честі,

гідності та ділової репутації. Необхідно знаходити розумний баланс між цими положеннями, не допускаючи зловживань з боку жодної із сторін.

Спробуємо проаналізувати проблеми реалізації Декларації свободи політичних дебатів в ЗМІ в аспекті дотримання особистих немайнових прав політиків. Для цього дослідимо практичні кейси та судові справи.

Метою є пошук оптимального балансу між свободою слова в політиці та захистом гідності і репутації політичних діячів в інформаційному просторі України. Це має сприяти підвищенню якості та культури політичних дискусій в суспільстві.

Чинним законодавством, а саме Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» дається визначення терміну «політично значущі особи» [3].

Законодавець відніс до політично значущих осіб - фізичні особи, які є національними, іноземними публічними діячами та діячами, які виконують публічні функції в міжнародних організаціях (п. 47 ч. 1 ст. 1 вказаного Закону).

До національних політичних діячів законодавець відніс фізичних осіб, які виконують або виконували в Україні визначні публічні функції, згідно з переліком, визначеним у п. 37 ч. 1 ст. 1 Закону.

Варто зауважити, що судовою практикою ЄСПЛ також дано визначення хто є «публічними фігурами», а саме, у рішеннях ЄСПЛ від 24 червня 2004 року у справі «Принцеса фон Ганновер проти Німеччини» та 21 лютого 2002 року «Шюссель проти Австрії» зазначено, що Декларація про свободу політичної дискусії в засобах масової інформації вказує, що публічними фігурами являються ті особи, які займають державну посаду і (або) користуються державними ресурсами, а також всі ті, хто відіграє певну роль в суспільному житті, будь-то в галузі політики, економіки, мистецтва, соціальної сфері, спорті чи в будь-якій іншій галузі [4 та 5].

Верховний Суд, розглядаючи справу про дифамаційний спір за участі публічної особи, при встановленні кола осіб, що можуть відноситися до публічної особи, також посилався рішення ЄСПЛ у справах, що згадані вище (справа № 303/6451/17 від 21 вересня 2020 року; № 757/30984/18-ц від 04 листопада 2020 року та 274/1267/16 від 03 березня 2021 року тощо).

Щодо меж допустимої критики публічних осіб чи не ключовим рішенням у дифамаційних спорах посідає справа «Лінгенс проти Австрії» (*Lingens v. Austria*), де було чітко сформульовано, що межі допустимої критики є ширшими, коли вона стосується власне політика, а не приватної особи. На відміну від останньої, перший неминуче і свідомо відкривається для прискіпливого аналізу кожного свого слова і вчинку як з боку

журналістів, так і громадського загалу і, як наслідок, повинен виявляти до цього більше терпимості [6].

Пункт 2 статті 10 «Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» (надалі – Конвенція) встановлює захист репутації всіх людей, і цей захист поширюється і на політиків також, навіть коли вони не виступають як приватні особи; але в цьому разі вимоги такого захисту мають розглядатися у зв'язку з інтересами відкритого обговорення політичних питань [7].

Тобто, і ЄСПЛ, і національні суди чітко дотримуються позиції, що межі допустимої критики публічних осіб більш ширші, ніж межі допустимої критики пересічних громадян.

Проте чи може це означати, що у разі, коли об'єктом публічних обговорень чи дискусій є публічна особа, то громадяни, в тому числі інші публічні особи, можуть поширювати інформацію будь-якого змісту стосовно таких осіб?

У статті 12 Загальної декларації прав людини закріплено, що ніхто не може зазнавати безпідставного втручання в його особисте та сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його життя, тайну його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань [8].

Як зазначено в Огляді судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справах про захист гідності, честі та ділової репутації особисте життя будь-якої людини, навіть тісно пов'язане з громадським, усе ж у ньому не розчиняється і має свої межі.

Надаючи широкі можливості реалізації свободи слова і поширенню інформації, Конвенція закріпила положення про те, що свобода слова водночас передбачає відповідні обов'язки і відповідальність. Головним обмеженням у регулюванні цього питання виступає право на недоторканність приватного життя. У будь-якій державі особлива увага завжди приділяється приватному життю осіб, які перебувають на публічній службі.

Це означає, що недоторканність приватного життя публічних осіб стосується як політиків, високопосадовців, так і публічних осіб у галузі спорту, мистецтва, культури, науки тощо [9].

Тож де пролягає та межа, яку навіть політики під час критики діяльності своїх колег не можуть переступати?

Завдання, яке має вирішити суд у будь-якому дифамаційному спорі за участі публічної особи - це досягти баланс і вирішити колізію між правом на захист гідності, честі та ділової репутації (ст. 3, 32 Конституції України) та правом на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів та переконань (ст. 34 Конституції України), правом на повагу до

приватного та сімейного життя (ст. 8 Конвенції) та правом на свободу вираження поглядів (ст. 10 Конвенції).

З цього приводу не зайвим буде звернути увагу на рішення ЄСПЛ у справі «Принцеса фон Ганновер проти Німеччини» де було зазначено, що Суд визначив низку відповідних критеріїв, якими повинні керуватися при оцінці та збалансуванні статей 8 і 10 Конвенції, з яких наступні, особливо, стосуються цієї справи: чи зроблено внесок у дебати, що становлять суспільний інтерес; статус відповідної особи; зміст, форма та наслідки відповідної публікації; та тяжкість покарання, накладеного на журналістів або видавців.

В іншій справі ЄСПЛ повторює, що відповідно до ч. 2 ст. 10 Конвенції існує небагато можливостей для обмеження політичних виступів або дебатів з питань, що становлять суспільний інтерес (див., наприклад, Джейлан проти Туреччини [ВП], № 23556/ 94, § 34, ECHR 1999-IV; Wingrove v. № 40454/07, § 96).

В той же час національним законодавством передбачено, у ст. 30 Закону України «Про інформацію», що ніхто не може бути притягнутий до відповідальності за висловлення оціночних суджень. Оціночними судженнями, за винятком наклепу, є висловлювання, які не містять фактичних даних, критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, зокрема з огляду на характер використання мовно-стилістичних засобів (вживання гіпербол, алегорій, сатири) [10].

Частиною 5 ст. 10 Закону України «Про статус народного депутата» передбачено, що народні депутати не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у Верховній Раді України та її органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп [11].

В той же час наклеп – це юридичний термін, який означає поширення свідомо неправдивих вигадок, які ганьблять особу чи групу осіб. Наклеп – це завжди неправдиві факти (з прізвищами, відомостями про особу від конкретної особи чи іншого джерела інформації), а от оціночні судження є лише припущеннями, думками певних осіб.

Можна дійти до висновку, що хоча свобода слова та можливість критики є важливими складовими демократії, вони не можуть бути абсолютними. Зокрема, у політичних дискусіях та дебатах учасники мають право ретельно аналізувати слова та дії один одного, шукати слабкі місця в аргументації чи логіці опонента. Навіть за умов жорсткої полеміки існують певні "червоні лінії", які не можна переступати.

Однією з таких меж є наклеп - поширення свідомо неправдивих, ганебних відомостей про людину з метою підірвати її репутацію. Наклеп завдає значної шкоди честі та гідності людини, тому є несумісним із принципами демократії та верховенства права. Жодні обставини чи

мотиви не можуть виправдати наклеп, незалежно від статусу чи ролі людини у суспільстві.

Отже, наклеп є тією "червоною лінією", за яку не може переступити жодна людина - ні приватна особа, ні публічна фігура, ні політик під час дискусії. Це одна з ключових етичних та правових меж свободи слова, порушення якої є неприпустимим у демократичному суспільстві.

Важливо пам'ятати, що політичні опоненти теж є людьми зі своєю гідністю. Деструктивні особисті випадки лише загострюють протистояння в суспільстві. Натомість варто зосередитися на конструктивних пропозиціях та ідеях.

Отже, свобода критики у політичних дискусіях не є безмежною. Вона закінчується там, де починається порушення гідності, честі чи репутації іншої людини. Головне - дотримуватися балансу, взаємоповаги та етичних норм

Список використаної літератури:

1. Конституція України, *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141;
2. Декларація про свободу політичних дебатів в ЗМІ, прийнята Комітетом Міністрів Ради Європи 12 лютого 2004 р. на 872-му засіданні Комітету Міністрів на рівні постійних представників;
3. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2020, № 25, ст.171;
4. Рішення ЄСПЛ від 24 червня 2004 року у справі «Принцеса фон Ганновер проти Німеччини» (посилання на рішення ЄСПЛ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-126822%22%5D%7D>);
5. Рішення ЄСПЛ від 07 лютого 2012 року у справі «Аксель Шпрінгер АГ проти Німеччини» (посилання на рішення ЄСПЛ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-109034%22%5D%7D>);
6. Рішення ЄСПЛ від 08 липня 1986 року у справі «Лінгенса проти Австрії»;
7. Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17 липня 1997 року;
8. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року;
9. Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справах про захист гідності, честі та ділової репутації / Упоряд.: канд. юрид. наук, доцент Д. Д. Луспенник. – Київ, 2019. – Вип. – 53 с.;

10. Закон України «Про інформацію», Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 48, ст.650;

11. Закон України «Про статус народного депутата України», Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 3, ст. 17.

УДК 347.133:347.412

Вікторія МАЗУР,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Національної академії внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ФРАУДАТОРНОГО ПРАВочИНУ

На сьогодні в цивілістичній науковій літературі все більших обсягів набирають обговорення щодо фраздаторних правочинів, а також розуміння їхньої природи, суті, особливостей, правових наслідків та тлумачення на законодавчому рівні. На даний час судова система виробила певну процедуру прийняття рішень щодо забезпечення виконання вимог кредитора у даній сфері, але вона є недосконалою і потребує певних доопрацювань. Можливо, в майбутньому це призведе до того, що норми, які стосуються фраздаторних правочинів будуть врегульовані на законодавчому рівні.

Хоча й правова конструкція фраздаторності відома ще з римського права [3; с. 132], але поняття є досить новим на теоретичному рівні, так як у цивільному законодавстві конкретна матеріальна норма для розуміння суті фраздаторного правочину не закріплена. Проаналізувавши судову практику [4,5,6] та праці науковців [3,7] впливає, що під фраздаторним можна розуміти правочин, вчинений боржником на шкоду кредитору у період настання зобов'язання із погашення заборгованості, внаслідок якого боржник перестає бути платоспроможним.

У науковій доктрині до ознак фраздаторного правочину відносять: наявність умислу у боржника на вчинення такого правочину, оплатний або безоплатний характер, наявність збитків у боржника чи кредитора, вчинення з метою перешкодження кредитору у задоволенні його інтересів [8].

За загальним правилом, боржники мають виконати покладені на них зобов'язання, а в разі неможливості такого виконання – здійснити добросовісне, своєчасне та справедливе задоволення цивільних прав та інтересів кредитора.

На даний час судова система має певні напрацювання і звертає увагу в судових рішеннях на дії учасників цивільних відносин, які укладають цивільно-правовий договір (тобто, боржник укладає такий

договір, що порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника, є недобросовісним, і відбувається зловживання правом) для уникнення сплати боргу або виконання судового рішення про стягнення коштів, що набрало законної сили.

З аналізу вищевикладеного матеріалу випливають наступні особливості фраздаторних правочинів:

це правочин (дії боржника по відношенню до кредитора з порушенням принципів добросовісності та розумності), і ні як не договір (тому, що відсутня домовленість між боржником та кредитором);

при фраздаторних правочинах відбувається недотримання та порушення основних засад цивільного законодавства, таких як справедливість, добросовісність та розумність (п. 6 ч.1 ст. 3 ЦК України) або ставляться під сумнів як такі;

основна мета – невиконання майбутнього рішення суду, запобігти зверненню стягнення на майно боржника, а також завдання шкоди інтересам та/або майновим правам кредитора;

по відношенню до кредитора боржник вчиняє дії, які безпідставно або сумнівно зменшують розмір його активів;

відчуження майна відбувається боржником поза межами виконавчого провадження;

цивільно-правовий договір (в тому числі й договір дарування) не може використовуватися учасниками цивільних відносин для уникнення сплати боргу або виконання судового рішення (в тому числі, вироку) [4];

при укладанні фраздаторних правочинів наслідком є неплатоспроможність боржника, яка може передувати тому, що судові рішення залишаються невиконаними;

такі правочини можуть бути як оплатними, так і безоплатними;

фраздаторний правочин – один із видів недобросовісних правочинів [3; с. 132], даний правочин не можна відносити до нікчемних, а він може лише бути визнаний судом як недійсний [9, с. 16–17];

через відсутність законодавчого врегулювання дефініції та правових наслідків фраздаторних правочинів, суди розглядають такі справи застосовуючи положення, які стосуються загальних засад цивільного законодавства (справедливість, добросовісність та розумність) та визнають такі правочини недійсними;

щодо відмінностей між фіктивним та фраздаторним правочинами, то фіктивний правочин не має жодної юридичної сили та не створює жодних правових наслідків, а фраздаторний правочин може мати серйозні наслідки для тих, хто був учасником таких відносин.

Поняття фраздаторних правочинів стає більш вживаним та розповсюдженим у науковій літературі, поступово з'являється у практичній діяльності під виглядом недійсного правочину. Викреомлені у

дослідженні особливості фраздаторного правочину дають змогу добросовісним покупцям уберетися від укладення з недобросовісними боржниками договорів, що можуть мати серйозні наслідки. Осередо виділені особливості мають значення і для судової практики в цілому тому, що такий вид правочинів можна потенційно оскаржити у майбутньому та не надати можливості боржникові ухилитися від виконання обов'язків перед кредиторами.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: Основний Закон України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст.141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-41. Ст. 356.
3. Бугрик А. В., Дубіна М. П., Литвин А. С. Фраздаторний правочин: зміст та доцільність законодавчого врегулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 131–134.
4. Постанова Верховного Суду України від 17 липня 2019 року (справа № 299/396/17) [Електронний ресурс]. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/83387355>.
5. Постанова Верховного суду України від 24 липня 2019 року (справа № 405/1820/17). [Електронний ресурс]. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/83387308>.
6. Постанова Верховного суду України від 20 травня 2020 року (справа № 922/1903/18). [Електронний ресурс]. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/89539141>.
7. Ольшевський І.О. Фраздаторний правочин: проблеми визначення поняття та застосування в сучасному цивільному праві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №11. С. 177-182.
8. Хом'як А. Фраздаторний правочин боржника: що це означає та коли його можна визнавати таким? – Огляд ВС. 05.02.2023. [Електронний ресурс]. URL:<http://legalclinic.nlu.edu.ua/2023/02/05/fraudatornyj-pravochyn-borzhnyka-shho-cze-oznachaye-ta-koly-jogo-mozhna-vyznavaty-takym-oglyad-vs/>
9. Беяневич О.Л. Про застосування у справах про банкрутство конструкції фраздаторного правочину. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Вип. № 2. 2021. С. 14–23.

*Валентина МИРОНЕНКО,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент*

ПСИХІЧНА НЕДОТОРКАНИСТЬ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ ЯК СКЛАДОВА ЇЇ ПРАВА НА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНИСТЬ

Ст. 3 Конституції України визначено, що людина, її життя й здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є вищими соціальними цінностями. Тобто, всі інші блага, у тому числі й матеріальні, знаходяться в ієрархії соціальних пріоритетів нижче і є суспільними благами другого порядку. І саме такий підхід до місця й ролі людини та її внутрішнього (духовного) світу в системі соціальних цінностей, наголошують фахівці, відповідає міжнародним стандартам прав людини (Загальній декларації прав людини 1948 р., Європейській конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р., Міжнародному пактові про економічні, соціальні та культурні права 1966 р.), зумовлює необхідність їх повного й усебічного регулювання та охорони на галузевому рівні насамперед нормами цивільного права [1, с. 65].

Одним із найбільш значимих особистих немайнових прав, звичайно, виступає право на життя. Однак, не менше значення для існування фізичної особи, є право на особисту недоторканність, передбачене ст. 289 ЦК України. Цивільно-правовий зміст права людини на особисту недоторканність виражається шляхом проголошення та закріплення в законі самого права; крім того закон, конкретизує всі ті дії, які можуть кваліфікуватися як посягання на особисту недоторканність, хоча при цьому перелік таких дій не може вважатися вичерпним. Право на особисту недоторканність також передбачає можливість фізичної особи розпорядитися щодо передачі після її смерті органів та інших анатомічних матеріалів її тіла науковим, медичним, навчальним установам.

Не можна не погодитися із Д. О. Пилипенко, який право особистої недоторканості небезпідставно називає необхідною, базовою потребою людини для належного співіснування у суспільстві [2, с. 393].

Розглядаючи питання щодо забезпечення права на особисту недоторканність, І. Шульгою називаються такі його характеристики: особисте, тобто природне невідчужуване право, дане людині від народження (поряд з правом на життя, честь і гідність тощо); основне (конституційне), тобто є фундаментальним правом закріпленим Конституцією; загальне, тобто належить кожній людині; негативне, тобто держава не повинна його обмежувати. Авторка наголошує, що, поки людина існує та діє з власної волі, без примусу, вона недоторкана. Але

як тільки вплив на неї здійснюється примусово (проти бажання), недоторканність обмежується (якщо примус правомірний) або порушується (якщо примус неправомірний) та визначає право на свободу та особисту недоторканність – як гарантований державою стан людини, за якого її психологічна цілісність та автономія особистості вільні від примусу [3, с. 43]. О.М. Храмцов визначає право людини на особисту психічну недоторканість як суб'єктивне, особисте, немайнове право людини на забезпечення недоторканості природного протікання психічних (інтелектуальних, вольових та емоційних) процесів від негативних протиправних впливів з боку інших осіб. При цьому науковець пропонує виділяти три види недоторканості: фізичну (життя, здоров'я), моральну (честь та гідність), духовну (можливість на підставі свободи волевиявлення розпоряджатися своїми вчинками, не бути підданим незаконному примусу та вказує, що саме два останніх види створюють психічну недоторканість [4, с. 182]. В іншому дослідженні названий автор зазначає, що психічна недоторканність – це не тільки природне, суб'єктивне немайнове право людини і громадянина, а і фактичний стан захищеності психіки людини від злочинних посягань [5, с. 214].

Подібну точку зору має і Х. В. Майкут, яка переконана, що, право на особисту недоторканність фізичної особи, як її особисте немайнове право, у своїй сутності містить й інші основні складові: право на моральну недоторканність, право на психічну недоторканність [6, с. 245].

Як зазначає Л.В. Красицька, зміст зазначеного особистого немайнового права складає заборона посягання на людину загалом, незалежно від форми впливу, за винятком випадків, прямо передбачених законодавством, або коли можливість посягання випливає із обставин і здійснюється в інтересах самої особи [7, с. 131].

Водночас, як слушно зазначається в правовій доктрині, недоторканність особи полягає в захисті людини не тільки від незаконних та необґрунтованих арештів і затримань, але й взагалі від усіляких неправомірних посягань на її свободу, життя, здоров'я, майно, честь та гідність. Недоторканність особи –це забезпечення усіх виявів свободи за умови її правомірної поведінки [8, с. 173].

Враховуючи наведене, посяганням на фізичну недоторканність вважатиметься здійснення будь-якої поведінки, яка спрямована на заподіяння фізичній особі тілесних ушкоджень, каліцтва або іншого застосування щодо неї фізичної сили, застосування медичних методів діагностики, профілактики, лікування без інформованої згоди фізичної особи, примусове взяття донорської крові, органів та інших анатомічних матеріалів і т.п.

Отже, фізична недоторканність особи забезпечується не лише реалізацією, передбаченого у ст. 289 ЦК України права на особисту недоторканність, але й здійсненням низки інших особистих немайнових

прав, зокрема, права на життя, права на охорону здоров'я, її права на медичну допомогу, права на донорство тощо.

Право на фізичну (тілесну) і психічну недоторканність людини має абсолютний характер. До його змісту входять правомочність людини самостійно користуватися і розпоряджатися своїм тілом, окремими органами і тканинами, правомочність вільно здійснювати вчинки відповідно до своєї свідомості, а також правомочність вимагати, щоб інші суб'єкти утрималися від порушення її права.

Цивільно-правова охорона психічної і тілесної недоторканності людини, її життя та здоров'я не може бути зведена тільки до відшкодування заподіяної шкоди. Сьогодні існує необхідність у наданні людині права вимагати усунення будь-яких обставин, що порушують здорові і безпечні умови її життя. Останнє тісно пов'язане з правом на безпечне для життя і здоров'я середовище, що є предметом вивчення не тільки цивільного, а й екологічного права. Наявність у ЦК зазначеного права відіграє позитивну роль у створенні людині гідних умов життя.

Список використаної літератури:

1. Сокурєнко А.О. Щодо проблем визначення змісту особистих немайнових прав. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3 (9). С. 65-69.

2. Пилипенко Д.О. принцип свободи та особистої недоторканості в кримінально-виконавчому праві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Вип. 70. С. 393-398.

3. Шульга І. Деякі аспекти забезпечення права на свободу та особисту недоторканність. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2021. № 4 (32). С. 43-48.

4. Храмов О.В. Психічна недоторканність як суб'єктивне право людини та об'єкт кримінально-правової охорони. Права людини в Україні: минуле, сьогодні, майбутнє. Харків. Харківський національний університет імені Каразіна. 2020. С. 182-183.

5. Храмов О.В. Психічна недоторканність як об'єкт кримінально-правової охорони. Кримінально-правові та кримінологічні засоби протидії злочинам проти громадської безпеки та публічного порядку. Харків. Харківський національний університет імені Каразіна. 2019. С. 212-214.

6. Майкут Х.В. Право на свободу та право на особисту недоторканність в контексті нормативного забезпечення та прецедентної практики Європейського суду з прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 243-247.

7. Красицька Л.В. Цивільно-правове регулювання особистих немайнових прав громадян : монографія. Донецьк : Донецький інститут внутрішніх справ МВС України, 2002. 164 с.

8. Кожан В.В. Особисті права та свободи людини : загальнотеоретичне дослідження : дис. .... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2016. 229 с.

УДК 347.63:341.231.14:342.726-053.2/5:351.755

Юлія ВАСЮТА,

ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Валентина МИРОНЕНКО

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПОРЯДКУ ВИЇЗДУ ДІТЕЙ ЗА КОРДОН В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини (п. 8 ст. 7 Сімейного кодексу України (далі – СК України)) [8]. В окремих законодавчих положеннях визначено правові норми, які зобов'язують враховувати інтереси дитини не лише батьків, а й органи опіки і піклування, суд. Передусім контроль батьків за пересуванням дитини є істотно необхідним за умови залишення дитиною території країни, де вона проживає, адже це може спричинити появу загроз для її життя та здоров'я. Також зауважимо, що категорія справ щодо виїзду дитини за кордон, на противагу іншим категоріям сімейних справ, спрямована на оперативний захист інтересів дитини, уникаючи будь-яких затримок, які можуть негативно відобразитися на формуванні цих інтересів (наприклад, конфлікт між батьками дитини).

Насамперед, слід розглянути актуальні питання, які постають на етапі виїзду дитини за кордон в умовах дії воєнного стану. З моменту введення воєнного стану в Україні, Кабінет Міністрів України вніс зміни до Правил перетинання державного кордону громадянами України, а відтак, сформувалася спрощена процедура виїзду дітей за кордон. Відповідно до абз. 13 п. 2-3 Правил передбачено виїзд за межі України дітей, які не досягли 16-річного віку, в супроводі одного з батьків, баби, діда, повнолітніх брата, сестри, мачухи, вітчима або інших осіб, уповноважених одним з батьків письмовою заявою, завіреною органом опіки та піклування, здійснюється без нотаріально посвідченої згоди другого з батьків та за наявності паспорта громадянина України або свідоцтва про народження дитини (за відсутності паспорта громадянина

України)/документів, що містять відомості про особу, на підставі яких Державна прикордонна служба України дозволить перетин державного кордону. Окрім того, в разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану рішення щодо надання дозволу на виїзд за межі України особі чоловічої статі, яка супроводжує дитину, яка не досягла 16-річного віку, приймається з урахуванням приналежності супроводжувача особи до переліку категорій осіб, які звільнені від військової служби та мобілізації, за наявності підтверджуючих документів. Також після прибуття вищезазначених категорій дітей за межі України особи, що супроводжують дитину, зобов'язані протягом одного робочого дня звернутися до консульської установи України в країні перебування для постановки дитини на тимчасовий консульський облік. Проте, нині для виїзду в супроводі одного з батьків, баби, діда, повнолітнього брата, сестри, мачухи, вітчима достатньо наявності документів, які підтверджують сімейні зв'язки супроводжувача особи з дитиною (свідоцтво про народження, свідоцтво про шлюб тощо), а нотаріально посвідчена згода одного з батьків на виїзд дитини за кордон потрібна у разі виїзду дитини в супроводі особи, яка не є одним із її батьків, бабою, дідом, братом, сестрою, мачухою або вітчимою [6]. Так, прослідковується неоднозначність щодо балансування між принципами сімейно-правових відносин. З одного боку, необхідність забезпечення найкращих інтересів дитини, з урахуванням дії воєнного стану (згідно з положеннями Європейської конвенції про здійснення прав дітей [3]), а з іншого, – рівність прав батьків щодо особистого спілкування та виховання дитини (ст. 141 СК України [8]). Так, в умовах дії воєнного стану дитина може перетнути кордон за наступних випадків: 1) у супроводі одного з батьків без нотаріальної згоди іншого; 2) в супроводі дідуся чи бабусі, повнолітніх сестри чи брата, вітчима/мачухи за наявності документа, що підтверджує родинні зв'язки.

Одним із ключових моментів внесення змін до Правил є те, що надано право одному з батьків безперешкодно перетинати кордон з дитиною без згоди на це другого з батьків, а тому з батьків, хто заперечує – залишено право бути позивачем у справах про заборону виїзду дитини за кордон без його згоди. В умовах сьогодення відбулася заміна «пасивного» способу захисту батьківських прав того з батьків, хто проживає окремо від дитини, на «активний». Відтак, до моменту запровадження воєнного стану суди в порядку спрощеного позовного провадження розглядали справи про надання дозволу на виїзд дитини за кордон без згоди одного з батьків, позивачем в яких був той з батьків, хто мав намір безперешкодно перетнути кордон, однак, з моменту запровадження в Україні воєнного стану, той з батьків, хто заперечує проти виїзду дитини за кордон, має право пред'явити позов про заборону виїзду дитини за межі України та доказати в загальному позовному

провадженні наявності ризику викрадення (незаконного переміщення) дитини [5].

Окрім того, різні категорії випадків вищезокресленого дослідження зумовлюють наявність різних документів для виїзду дітей за кордон. Наприклад, за даними Держприкордонслужби, діти можуть виїжджати на оздоровлення та відпочинок лише за згодою Національної соціальної сервісної служби України [4]. Втім, нотаріальне засвідчення документів не потрібне. Для виїзду необхідні наступні документи: паспорт громадянина України для виїзду за кордон дитини або свідоцтво про народження дитини, згода Нацсоцслужби на виїзд групи дітей, список групи дітей та осіб, які їх супроводжують за кордон, погодження службою у справах дітей згоди представників кожної дитини на її виїзд та заяви батьків на виїзд дитини за кордон, завіреної службою у справах дітей [2, с. 161].

Також виокремлено особливості в порядку перетину кордону дитиною, хворою на тяжкі захворювання, якій не встановлено інвалідність. Її може супроводжувати один із батьків, усиновлювачів (у т. ч. чоловіки у віці від 18 до 60 років), а також баба, дід, повнолітній брат, сестра, мачуха, вітчим або інша особа, уповноважена одним із батьків. У цьому випадку нотаріально посвідченої згоди іншого з батьків не потрібно, однак, встановлено перелік наступних документів: довідка за формою № 080-3/о, що має бути підписана головою та членами лікарсько-консультативної комісії, а у разі виїзду із одним із батьків, усиновлювачів, баби, діда, повнолітнього брата, сестри, мачухи чи вітчима, необхідні документи, що підтверджують сімейні зв'язки такої особи із дитиною. У випадках, коли дитина з інвалідністю перетинає кордон, нотаріальна згода теж не потрібна, а супроводжувати її може один із членів сім'ї, опікун, піклувальник, один із прийомних батьків, батьків-вихователів (у т. ч. чоловіки у віці від 18 до 60 років). Допускається супровід таких дітей бабою, дідом, повнолітнім братом, сестрою, мачухою, вітчимом або іншою особою, уповноваженою одним із батьків. Відповідно до ЗУ «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» [7], додатковим документом, що пред'являється, є посвідчення, яке засвідчує призначення соціальної допомоги («дитина з інвалідністю»).

Окремою категорією є діти-сироти. Для їхнього виїзду варто теж розмежовувати окремі випадки. Так, діти-сироти або діти, позбавлені батьківського піклування у віці до 16-ти років, якщо вони влаштовані на виховання та спільне проживання до прийомної сім'ї, можуть виїхати лише у супроводі прийомних батьків або одного з них, або за пред'явлення оригіналу договору про влаштування дитини до прийомної сім'ї чи його нотаріально засвідченої копії. А от діти, які влаштовані на виховання та спільне проживання до дитячого будинку сімейного типу,

можуть виїхати лише за умови супроводу батьків-вихователів або одного з них, чи за наявності оригіналу або нотаріально засвідченої копії договору про управління діяльністю дитячого будинку сімейного типу [2, с. 161-162].

Слід зазначити, що одним із проблемних питань під час дії воєнного стану стало порушення права дітей бути із сім'єю. Адже існують випадки, коли діти евакуювались без супроводу батьків чи інших законних представників, без документів. І з часом діти втрачали зв'язок з батьками, не поодинокими випадками були ситуації, коли діти з України виїжджали за кордон без батьків – у супроводі родичів чи малознайомих людей. У країнах ЄС законодавство вимагає призначати опікуна таким дітям, визнаючи їх як «діти без супроводу». Коли дитина знаходиться за кордоном вона опиняється під тимчасовим захистом країни, але може бути залишеною без права вибору законного представника [1, с. 7].

Таким чином, процес виїзду дітей за кордон в умовах дії воєнного стану має спрощений характер (зокрема, це стосується не обов'язкової наявності нотаріальної згоди), однак, у свою чергу, має індивідуальний підхід до окремих категорій дітей. На периферії досліджень залишається низка дискусійних питань, зокрема щодо виїзду дитини за кордон у випадках, коли місце перебування її батьків невідоме та перетин кордону під час евакуації без супроводу, що потребують врегулювання на державному законодавчому рівні.

Список використаної літератури:

1. Бондарчук Ю.П, Єщенко М.Г. Реалізація прав дітей внутрішньо переміщених осіб в умовах війни. *Науковий журнал Південноукраїнський правничий часопис* 1'2023. С. 3-11. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.1.1>.

2. Гринько Р.В., Ігнат'єв А.М., Мота А.Ф., Петrenchенко С.А. Законодавство, що визначає порядок перетинання кордону дітьми у воєнний час. *Право і суспільство*. № 6 (2022). С. 159-163. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.6.24>.

3. Європейська конвенція про здійснення прав дітей: міжнародний документ від 25 січ. 1996 р. № 994_135. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text.

4. Перетинання державного кордону під час правового режиму воєнного стану. Питання-відповідь. Державна прикордонна служба України: офіційний веб-сайт. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/peretinannya-derzhavnogo-kordonu-pid-chas-pravovogo-rezhimu-vonnogo-stanu-pitannya-vidpovid/>.

5. Постанова Верховного Суду від 12 черв. 2023 р. у справі № 748/1575/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111486899/>.

6. Правила перетинання державного кордону громадянами України: постанова Кабінету Міністрів України від 27 січ. 1995 р. № 57. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-%D0%BF#Text>.

7. Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю: Закон України № 2109-III від 16 листоп. 2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14#Text>.

8. Сімейний кодекс України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

УДК 347 96/: 47.627.24 (477)

Інна ВЛАСЕНКО,

*аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ*

Науковий керівник:

*завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

Валентина МИРОНЕНКО

ПЕРСПЕКТИВИ ВРЕГУЛЮВАННЯ НОТАРІАЛЬНОГО ПОРЯДКУ РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Розірвання шлюбу стало однією з соціальних проблем сучасного світу. З кожним роком кількість розлучень як в Україні, так і в країнах Європейського Союзу збільшується.

Розірвання шлюбу згідно з законодавством України може здійснюватися органами реєстрації актів цивільного стану (адміністративний порядок) або судом. Зокрема, процедура розірвання шлюбу в судовому порядку обов'язково застосовується, якщо в подружжя є спільні неповнолітні діти або якщо між подружжям, в якого не має дітей, відсутня згода на розірвання шлюбу. Сама ж процедура є складною і переважно довготривалою. Разом з цим, законодавство України не містить чіткого механізму розірвання шлюбу, який би сприяв захисту прав та законних інтересів дітей у разі розірвання шлюбу подружжям.

Вказану проблему, на нашу думку, частково можливо вирішити шляхом запровадження процедури розірвання шлюбу в нотаріальному порядку, яка матиме вплив на скорочення строків розгляду справ про розірвання шлюбу, розвантаження судових органів та сприятиме захисту прав та законних інтересів дітей.

Розірвання шлюбу, як зазначає К.М. Глиняна, є важливим процесом у житті багатьох людей, тому правильне вирішення та достатній рівень

правового регулювання цих відносин сприятиме задоволенню і забезпеченню суб'єктивних прав та інтересів чоловіка й дружини [1].

На даний час нормотворцями вже зроблено перші практичні кроки щодо запровадження розірвання шлюбу в нотаріальному порядку. Так, 15 лютого 2022 року Верховною Радою України прийнято за основу проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення регулювання нотаріальної діяльності» (№ 5644 від 10.06.2021 р.) [2].

Вказаним законопроектом пропонується надання відповідних додаткових повноважень щодо розірвання шлюбу нотаріусам, що на даний час є виключним правом держави.

Варто відмітити, що у разі прийняття законопроекту у зазначеній редакції, нотаріуси матимуть право здійснювати відповідні реєстраційні дії як стосовно подружжя, яке не має дітей, так і відносно подружжя, у якого є діти, однак за умови, що між чоловіком та дружиною відсутній спір щодо умов здійснення виховання дитини.

Проектом передбачено, «Шлюб між подружжям, яке має дітей, розривається органом державної реєстрації актів цивільного стану, нотаріусом виключно за наявності нотаріально посвідченого договору про визначення місця проживання дітей з урахуванням вимог статті 160 Сімейного кодексу України, участі у забезпеченні створення умов для їх життя, яку братиме той з батьків, хто буде проживати окремо, умов здійснення ним права на особисте виховання, утримання дітей, розмір аліментів та додаткових витрат на дитину.

Таким чином, законодавець хоч і надає право нотаріусу розірвання шлюбу між подружжям, у якого є діти, однак передбачає, що вказаному повинно передувати укладення подружжям та нотаріальне посвідчення договору стосовно забезпечення прав та інтересів спільних дітей подружжя.

За таких умов суд розглядатиме справи про розірвання шлюбу лише у випадку надходження позовної заяви про розірвання шлюбу від одного з подружжя.

Вважаємо, законодавче закріплення такої процедури матиме позитивний вплив на скорочення строків розгляду справ про розлучення, розвантаження судових органів, врегулювання та захист прав та інтересів дітей подружжя до розірвання шлюбу подружжям.

Нотаріальний порядок розірвання шлюбу є характерним для багатьох розвинутих демократичних країн та успішно застосовується на практиці.

Так, в Литві відповідну процедуру запроваджено ще з 2011 року. Нотаріус має право зареєструвати розірвання шлюбу, навіть якщо подружжя виховує дітей. У такому випадку подружжя повинно укласти угоду, яка визначатиме з ким із батьків залишається проживати дитина

після розірвання шлюбу, порядок сплати аліментів та розподіл майна. Подружжя подає заяву нотаріусу, яку протягом 30 днів можна забрати, якщо вони передумують припинити подружні відносини. Після спливу вказаного терміну нотаріус оформляє розірвання шлюбу. [3].

Як зазначає Р.О. Гаврік, аналогічні положення з 2014 року введено до законодавства Естонії. Однак подружжю, яке має дітей, надано право укласти угоду щодо здійснення батьківських прав щодо дитини, а не покладено обов'язок це зробити [4].

Вказаний порядок з 2017 року застосовується і у Франції. Раніше за законодавством Франції розірвати шлюб було можливо лише в судовому порядку. Процедура дещо відрізняється від Латвії і Естонії. Адвокати (юристи) обох сторін спільно здійснюють підготовку угоди про розірвання шлюбу. Подружжю надається 15 днів після укладення угоди для прийняття остаточного рішення. Після спливу вказаного строку, подружжя повинно з'явитися до нотаріуса, який перевіряє документи, строки і складає відповідний протокол. При цьому розірвання шлюбу нотаріусом можливо лише у випадку, якщо між сторонами немає суперечок і розбіжностей. У разі їх наявності, розірвання шлюбу можливо, як і було раніше, в судовому порядку [4].

Нотаріуси Іспанії отримали вказані повноваження з 15 липня 2015 року. Якщо подружня пара збирається оформити розлучення в нотаріуса, то це рішення має бути взаємним та без майнових суперечок. Розірвати шлюб у нотаріальному порядку мають пари, в яких не має дітей та з моменту реєстрації шлюбу пройшло не менше трьох місяців [5].

Оскільки, розірвання шлюбу є способом захисту прав подружжя, то не можливо не погодитися з думкою Р.О. Гаврік, що за умови прийняття законопроекту № 5644, можемо говорити про отримання можливості застосовувати новий спосіб захисту прав подружжя як розірвання шлюбу нотаріусом [4].

Внаслідок військової агресії росії, яка спричинила кризу в усіх сферах життя українського народу, робота із прийняття законопроекту № 5644 тимчасово зупинена.

Переконані, що запозичення досвіду іноземних держав та запровадження третього порядку розірвання шлюбу – за участі нотаріусів є важливим для України, оскільки це необхідний крок до модернізації інституту розірвання шлюбу, що відповідає європейським принципам.

Прийняття вказаного законопроекту, в умовах євроінтеграційних процесів сприятиме імплементації національного законодавства до міжнародних норм, договорів та законодавства Європейського Союзу.

Список використаної літератури:

1. Глиняна К.М. Правове регулювання розлучення за сімейним законодавством України: автореф. дис. ... к.ю.н. : 12.00.03. Одеса, 2006.

2. Проект закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення регулювання нотаріальної діяльності № 5644 від 10.06.2021 р. Законопроекти. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1pf3511=72191 (дата звернення 22.01.2024 р.).

3. Цивільний закон Латвійської Республіки. URL: https://www.inlatplus.lv/wp-content/uploads/2019/11/Цивільний_закон-закон.pdf

4. Гаврік Р.О. Вчинення окремих юридичних дій нотаріусом в системі способів захисту сімейних прав та інтересів. *Право та державне управління*. 2022. № 2. С. 66-72.

5. Реєстрація шлюбів та розлучень через нотаріуса в країнах Європейського союзу. URL: <https://bit.ly/3U8PDg9> (дата звернення 22.01.2024).

УДК 347. 63 (4)

Олена ГОРБУНОВА,
*аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ*

Науковий керівник:
*завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

Валентина МИРОНЕНКО

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ПОХОДЖЕННЯ ДИТИНИ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СІМЕЙНОМУ ПРАВІ

В юридичній літературі звертається увага на те, що поширення норм про права людини на регулювання сімейних відносин загалом притаманне сучасному європейському праву. Так, розглядаючи питання адаптації сімейного права України до стандартів європейського правового простору, О. А. Явор указує: «Однією з головних тенденцій нині західні вчені називають усе більше розгортання дії норм у галузі прав людини на регулювання відносин у сім'ї. Це великою мірою пов'язано із загальним зростанням значення стандартів у галузі прав людини та їх усвідомленням загалом у політиці й праві. Варто визнати: права людини посідають безпрецедентне місце в політичному і правовому дискурсі сьогодення. Концепція сім'ї та сімейного права не могла залишитися поза такими загальними тенденціями. Зміни у регулюванні сімейних відносин, які відбуваються на сучасному етапі розвитку, підкреслюють посилення загального принципу поваги до людини, до її потреб і бажань, поряд із

повагою до таких груп, як «сім'я» або навіть «суспільство» загалом [1, с. 134].

Варто зауважити, що в ряді європейських країн, деяких країнах пострадянського простору, в тому числі і в Україні, ключовим, довгий час при визначенні походження дитини, виступав саме юридичний аспект, тобто визнавалися лише законнароджені діти. І лише в кінці 70-х років XIX століття у Європі, а пізніше і в інших країнах, розпочався процес, за якого діти, народжені в шлюбі та діти позашлюбні прирівнювалися у правах, і на перший план почав виходити природно-біологічний аспект.

Реформа концепції родинності, ініційована в Європі, по суті призвела до поширення в усьому світі такого принципу встановлення родинності, як необхідність наявності генетичного та біологічного зв'язку, тобто кровної родинності. При цьому, і на це необхідно звернути увагу, кровна родинність в законодавстві, переважала над рештою сімейно-правових цінностей, таких як благополуччя, згода в сім'ї, стабільність сімейних відносин тощо.

Зрозуміло, що найбільш бажаною є ситуація, за якої юридичні висновки щодо батьківства, материнства відповідають дійсності – чоловік та жінка, які зачали і народили дитину, стають її батьками та природними опікунами.

Разом з тим закон, а тим більше реальне життя, доволі давно визнає наявність ситуацій, в яких генетична, правова та соціальна родинність не співпадає. Це, наприклад, має місце при застосуванні допоміжних репродуктивних технологій, створенні замінюючої сім'ї (прийомної сім'ї), утворенні дитячого будинку сімейного типу, усиновленні, і зрештою – введенні в оману чоловіка, коли зареєстрований батько таким з біологічної точки зору не є. В цьому сенсі слід підтримати деяких зарубіжних фахівців, які наголошують, що принцип «біологічної правди» як базовий принцип визначення походження дитини, уже не відповідає дійсності. Новітні технології, вказують автори, дозволяють дітям з'явитися на світ і за відсутності генетичного зв'язку з батьками (донорство), а також іноді в результаті договірних відносин між особами (сурогатне материнство). Крім того, нині в багатьох країнах все більш популярним стає так звана «соціальна родинність», яка прирівнюється до кровного споріднення. Як бачимо, наслідком розвитку медичної галузі, поняття «батьківства» набуло нового виміру, раніше закону невідомого.

Вважаємо за потрібне вести мову про виділення окремих критеріїв нової європейської концепції родинності стосовно батьків і дітей. Безумовно, в числі першого критерію слід визначити – генетичний зв'язок. Другий критерій – волевиявлення осіб, спрямоване на здійснення дій щодо зачаття та народження дитини; далі йдуть – законність застосування допоміжних репродуктивних технологій; критерій

найкращих інтересів дитини та можливість встановлення батьківства, материнства щодо мертвонародженої дитини.

Закономірним і правильним є явище, коли ті чи інші правовідносини регулюються нормами національного права. Не винятком у цьому відношенні є європейські країни, де питання щодо встановлення походження дитини регламентовано цивільним, сімейним законодавством, законодавством про охорону здоров'я, а в ряді країн – спеціальними федеральними законами. Важливість чіткого визначення джерел правового регулювання окреслених відносин полягає, насамперед у тому, що походження дітей, встановлене у визначеному законом порядку, є підставою виникнення прав та обов'язків батьків та дітей. Особливого значення має це питання також і тому, що законодавство окремих країн містить серйозні розбіжності у становищі шлюбних та позашлюбних дітей. Слід вказати, що на теперішній час наявність експертизи ДНК дозволяє практично на 100 % гарантувати генетичний зв'язок дитини з матір'ю. Разом з тим сучасне законодавство країн ЄС не вимагає, щоб чоловік і жінка, які претендують на реєстрацію в якості батьків дитини, мали би в своєму розпорядженні неспростовні речові докази. Визнані ще з часів римського права презумпції батьківства та материнства ефективно працюють і по сьогоднішній день.

Так, наприклад за законодавством Німеччини, матір'ю дитини є жінка, яка її народила (§ 1591). Це законне визначення не може бути змінено угодою сторін. Батьком дитини визнається чоловік, який на момент народження був чоловіком матері; або чоловік, який визнав своє батьківство; або чоловік, чие батьківство визнано судовими органами. При цьому батьківство, може бути оспорено чоловіком, якого визнано батьком; чоловіком, який не заперечує можливості свого батьківства; матір'ю дитини; самою дитиною чи державними органами (§ 1600 I НЦУ).

Відповідно до ст. 311-25 Цивільного кодексу Франції, походження дитини від матері встановлюється її вказівкою в свідоцтво про народження дитини. Батьком дитини, зачатої чи народженої в шлюбі, вважається чоловік. Дитина, народжена до 180-го дня шлюбу, є законною і вважається такою з моменту зачаття, оспорювання батьківства припустимо, як правило, протягом шести місяців з моменту народження дитини (ст. ст. 314, 316).

В Італії походження дитини встановлюється у відповідності з його національним законом на момент народження. У Австрії умови шлюбного походження дитини і його оспорювання визначаються відповідно до особистого закону, який подружжя мало на момент народження дитини або, якщо шлюб було розірвано, на момент розірвання шлюбу. Якщо особистий закон подружжя є різним, то визначальним буде той закон,

який найбільш сприятливий для визначення походження, народженої у шлюбі.

Таким чином, в більшості випадків, європейське сімейне право, правові норми якого застосовуються при встановленні батьківства, материнства – це право особистого закону подружжя на момент народження дитини, що розуміється як закон громадянства або як закон доміцилія¹.

Список використаної літератури:

1. Явор О.А. Адаптація сімейного права України до стандартів європейського правового простору: значення для теорії юридичних фактів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2015. Випуск 4. Т. 1. С. 133-136.

УДК 340.62(045)

Мирослава СКРИНИК,

*аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ*

Науковий керівник:

*завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент*

Валентина МИРОНЕНКО

ПРОБЛЕМА КВАЛІФІКАЦІЇ «ЛІКАРСЬКОЇ ПОМИЛКИ» У ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ З ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ЗДОРОВ'Ю ЧИ ЖИТТЮ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

Проблематика відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю особи у результаті лікарської помилки належить до категорії дискусійних, що обумовлюється як різноманіттям наукових поглядів, так не однозначною судовою практикою.

Найбільшою, як на наш погляд, є проблема тлумачення поняття «лікарської помилки», адже в чинному національному законодавстві такий термін ніде не легалізовано. На цю обставину у своїх наукових доробках звертає увагу значна кількість науковців, прямо вказуючи, що як такого законодавчо закріпленого поняття «лікарська помилка» не існує. Отже, термін «лікарська помилка» законодавству невідомий, але юристи, як правило, його застосовують у всіх випадках настання несприятливих наслідків для пацієнта – чи зумовлені вони реальними дефектами надання

---

¹ Місце постійного (або переважного) перебування громадянина

медичної допомоги, чи порушеннями з боку пацієнта, чи виникли раптово (є казусом) [1].

Закономірно виникає питання: що ж має місце насправді - лікарська помилка чи все ж таки неякісна медична допомога? І чи є взагалі підстави тлумачити ці поняття як синонімічні?

З практичного боку, особливістю медичної діяльності є те, що не всі медичні маніпуляції, діагностики і, зрештою, лікування призводять до позитивних результатів. Деякі з них, при помилкових діях медичних працівників, закінчуються інвалідністю пацієнта або навіть його смертю. Тому, кожен випадок таких помилкових дій медичного персоналу, не повинен залишатися без реагування, оскільки пацієнти, при зверненні за допомогою, повинні бути впевнені в цивільно-правовому захисті своїх законних прав, що в сучасній законодавчій практиці супроводжується деякими труднощами.

В силу відсутності у нормативно-правових актах поняття «лікарська помилка», деякі автори вважають її не правовою категорією. Крім того, такий стан речей сприяє поширенню хибної думки про безкарність медичного персоналу за професійні помилки.

І дійсно, в спеціальній літературі чітко простежується тенденція того, що, одні дослідники, серед яких переважають юристи, під поняттям «лікарська помилка» розуміють недобросовісні та необережні дії чи прийоми з надання медичної допомоги, внаслідок яких було завдано шкоди здоров'ю пацієнта чи навіть настала його смерть. Інші ж науковці і практики, серед яких переважають лікарі - продовжують відстоювати позицію, що лікарська помилка - це добросовісний заблуд лікаря, що виключає кримінальну відповідальність.

Наразі, в інформаційному просторі набули поширення випадки, коли ЗМІ оприлюднюють наслідки так званих лікарських помилок, які часто ґрунтуються на даних, отриманих від родичів пацієнтів чи з матеріалів діяльності органів досудового розслідування.

За даними багатьох правозахисних організацій більшість звернень, що надходять до них, пов'язані зі скаргами на дії лікарів, які спричинили тяжкі наслідки. Проте через корпоративну солідарність такі випадки дуже важко розслідувати чи доводити в суді, а прокуратура неохоче розслідує заяви про вчинення таких злочинів. Тому й наявні лише одиничні приклади покарання за шкоду, завдану неналежним медичним обслуговуванням [2].

Як бачимо, у медичному середовищі превалює думка, що лікарська помилка не є правовою проблемою, це - медична або навіть організаційно-методична проблема.

Розглядаючи проблему визначення поняття лікарської помилки, А. А. Герц вказує наступне: у світі немає єдиного загальноприйнятого визначення медичної помилки; юридично, їх (медичні помилки) диференціюють від елементарного неуміння (відсутність знань, безграмотність), недбалості до злочину; у медицині, хоча й рідко, проте

має місце чинник випадковості, його важко прогнозувати і він може зумовити непередбачувані наслідки; проблему медичних помилок не можна зводити тільки до питань діагностики й лікування [3, с. 298].

Варто звернути увагу на те, що серед правників немає єдиної думки і про природу лікарської помилки. До слова, термін «лікарська помилка» ввів у науковий обіг видатний вітчизняний хірург М. І. Пирогов, визначивши її, як хибні висновки й дії лікаря під час установлення діагнозу захворювання, визначення тактики й методики його лікування [4, с. 37].

Як уже зазначалось, у законі пряме визначення поняття «лікарська помилка» - відсутнє. Натомість, у ст. 80 Основ законодавства України про охорону здоров'я, зазначається, що особи, винні у порушенні законодавства про охорону здоров'я, несуть адміністративну, цивільну або кримінальну відповідальність. Це означає, що в межах профільного законодавства – це єдина норма, яка за своїм змістом є бланкетною.

Без перебільшення можна стверджувати, що лікарські помилки – проблема міждержавного рівня. Так, згідно зі звітом Інституту медицини відділу охорони здоров'я Національної Академії США, лише за рік медичні помилки призводять до 44–98 тис. випадків смерті пацієнтів у лікарнях США, яким можна було б запобігти. Ці приголомшливі цифри є свідченням тієї фізичної та емоційної (моральної) шкоди, яка завдається пацієнтам внаслідок таких помилок [5, с. 11].

В країнах-членах Європейського Союзу статистична інформація щодо наслідків медичних помилок та побічних явищ, пов'язаних з охороною здоров'я, також є невтішною. 8-12% госпіталізованих пацієнтів від загальної кількості зазнають на собі наслідки завданої шкоди у результаті лікарської помилки, а у лікарнях Європи щороку від наслідків медичних промахів страждає близько 15 млн. осіб. Тобто кожен десятий пацієнт в Європі стикається з тим, що лікування завдає шкоди його здоров'ю і життю.

На підтвердження цього, комісар Європейського Союзу з питань охорони здоров'я Андрула Васіліу зазначила: «Лікарські помилки - це справжній виклик для європейської системи охорони здоров'я» [6]. Потрібно відзначити, що у Великобританії щорічно частка лікарських помилок становить 5%, від чого, власне, і помирає 70 тисяч осіб, тоді як у Німеччині жертвами медичних помилок кожен рік стають майже 100 тисяч пацієнтів, тоді як лікування закінчується з даної причини 25 тисячами летальних випадків.

Аналіз інформаційного масиву медичних помилок всіх лікарських спеціальностей переконливо засвідчує, що 25% лікарських помилок від їх загального числа у світовому аспекті припадає на хірургію; 15% - на стоматологію; 15% - на гінекологію; 15% - при пологах, особливо після кесаревого розтину; 10% - на загальну терапію; 5% - на педіатрію; 5% - на травматологію; 5% - на офтальмологію; 3% - на анестезіологію та 2% - на надання швидкої медичної допомоги [7].

Отже, маємо констатувати, що проблема належного визначення медичних помилок була та й є актуальною у багатьох країнах світу і сьогодні. У зарубіжних країнах моніторинг помилок медичних працівників здійснюється не тільки державними установами, а й громадськими та правозахисними організаціями. Доволі позитивної результативності у цьому досягнуто у Великій Британії, де активна робота таких громадських організацій, як Рух із захисту жертв медичних помилок (Action for Victims of Medical Accidents – AVMA), сприяла навіть внесенню до законодавства змін щодо діяльності системи охорони здоров'я та суду стосовно розгляду позовів пацієнтів. Ще у 1999 році у Великій Британії були введені в дію Правила судочинства у справах про медичні помилки, які визначають не тільки особливий порядок розглядуваної категорії справ, але і сертифікацію адвокатів, що можуть надавати юридичну допомогу у справах за позовами пацієнтів до медичних закладів [8, с. 65].

У Франції, у разі виникнення конфлікту між пацієнтом і лікарем через лікарську помилку, спір вирішується Радою з питань етики медичного закладу, яка працює згідно з принципами Кодексу медичної етики (Le Code de Deontologie Medicale) [Conseil National de l'Ordre des Médecins] та Кодексу охорони здоров'я (Code de la sante publique) [Sous-section 1:], а права та обов'язки користувачів медичних послуг регулюються Законом про права пацієнтів і якість системи охорони здоров'я (LOI relative aux droits des malades et a la qualite du systeme desante). Таким чином, у Франції до відповідальності медичні працівники притягаються за умови неналежного надання медичної допомоги, тобто - за наявності вини. Якщо вини довести неможливо або вона відсутня, а здоров'ю пацієнта завдано шкоди - остання відшкодовується з фонду національної солідарності. В Японії лікарська помилка, результатом якої настали тяжкі наслідки для здоров'я пацієнта, кваліфікується як злочин, і, відповідно, лікар, який її припустився, притягується до кримінальної відповідальності [9, с. 95].

Таким чином, наявні нормативні прогалини, правозастосовчі колізії в судовій практиці свідчать про проблеми та необхідність застосування комплексного підходу до їх вирішення у сфері тлумачення лікарської помилки і як наслідок – особливостей відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю особи у результаті такої помилки.

Список використаної літератури:

1. Kushnir V., Korobtsova N. To issue of civil liability in the sphere of medical services. *Young scientist*. 2019. Vol. 11, no. 75. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-11-75-10> (date of access: 30.04.2023).
2. Право на охорону здоров'я – Українська Гельсінська спілка з прав людини. *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. URL:

<https://www.helsinki.org.ua/articles/pravo-na-ohoronu-zdorov-ya/> (дата звернення: 03.05.2023)

3. Герц А. «Медична помилка» як юридична категорія. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2015. № 61. С. 296–300.

4. Мостовенко О.В. Поняття, ознаки та класифікація лікарських помилок. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 10. С. 37–40.

5. Chong S.-A. When doctors make mistakes. *Caesbook ASIA*. 2014. Vol. 22. Issue 2. P. 10–11.

6. Medical errors – not only patients’ problem. *PubMed Central (PMC)*. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3400923/> (date of access: 06.05.2023).

7. *Language selection. European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/health/ph_information/documents/eb_64_en.pdf (дата звернення: 06.05.2023).

8. Глуховський В. В. Огляд міжнародного досвіду щодо реалізації прав громадян і пацієнтів на якісну медичну допомогу: Велика Британія. *Головний лікар*. 2002. № 8. С. 64–66.

9. Оніщенко О. В., Єрзаулова В. В. Медична помилка: правовий аспект. *Юридичний вісник*. 2013. № 2(27). С. 92–96.

УДК 341.43:347.63

Анна КАРА, Тетяна КОЗИНА,
здобувачі вищої освіти ННІ № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, професор
Валентина МИРОНЕНКО

ДЕПОРТАЦІЯ ДІТЕЙ З УКРАЇНИ: ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

24 лютого 2022 року розпочалася повномасштабна військова агресія російської федерації проти України. Вже з початку березня стали надходити повідомлення про примусовий вивіз громадян України з територій, які були окуповані до 24 лютого 2022 року. Пізніше з'явилися повідомлення про їх депортацію в російську федерацію та республіку білорусь. Вивезення відбувалося з районів активних бойових дій і з прифронтових населених пунктів Київської, Чернігівської, Харківської, Сумської, Запорізької, Донецької, Луганської, Херсонської областей, які перебували під контролем російських військових.

Однією з найактуальніших проблем є вивезення українських дітей на територію російської федерації, зокрема тих, які мають відповідний правовий статус. Депортовані діти можуть бути умовно розділені на кілька груп: перша - діти, які були евакуйовані на територію російської федерації разом із своїми законними представниками (батьками, близькими родичами, опікунами і т. д.); друга - діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, і які мали відповідний статус перед початком повномасштабного вторгнення; третя група - діти з інвалідністю, які мають законних представників і, станом на 24 лютого 2022 року, перебували в закладах цілодобового нагляду; четверта - діти-сироти та ті, кого було позбавлено батьківського піклування через дії російської федерації: батьки таких дітей були вбиті, не пройшли "фільтраційні табори" або були розлучені з дітьми через відсутність документів, що підтверджують батьківство.

Безумовно - примусове переміщення та депортація дітей є порушенням положень Конвенції ООН про права дитини, зокрема статей 8 та 21, якими встановлено обов'язки держав поважати право кожної дитини на збереження індивідуальності, включаючи громадянство, ім'я та сімейні зв'язки. Держави мають утримуватися від протизаконного втручання в ці аспекти життя дитини.

Крім того, Конвенція визначає обов'язок держави забезпечувати, щоб усиновлення дитини відбувалося тільки за умови компетентної згоди відповідних органів влади. Ці органи повинні враховувати статус дитини щодо батьків, родичів і опікунів. Отже, дії, спрямовані на примусове переміщення чи депортацію дітей, які порушують ці принципи, є такими, що не відповідають міжнародним стандартам прав дитини.

Міжнародне гуманітарне право встановлює особливий захист для дітей, і держава-окупант має взяти на себе відповідальність за забезпечення цього захисту. Згідно зі ст. 50 Конвенції про захист цивільного населення під час війни, держава-окупант забороняє змінювати громадянський статус дітей або включати їх до списків підконтрольних їй формувань або організацій. Вона також зобов'язана здійснити всі необхідні заходи для полегшення процедури встановлення особи для дітей та реєстрації їхніх сімейних зв'язків. Ст. 78 Додаткового протоколу визначає заборону переміщення дітей до іноземних держав, за винятком ситуацій, пов'язаних із невідкладними медичними причинами. Важливим аспектом є те, що таке переміщення повинно бути тимчасовим.

У разі евакуації дітей держава має вжити найбільш можливих зусиль для встановлення родичів або опікунів та отримання їхньої письмової згоди. У випадку, якщо родичі або опікуни не можуть бути знайдені, вимагається письмова згода на евакуацію від осіб, які несуть відповідальність за опіку над дітьми згідно з законом.

Враховуючи необхідність тимчасовості евакуації, держава, що проводить цю дію, повинна докласти всі можливі зусилля для спрощення подальшого повернення дітей до їхніх сімей. Загалом, переміщення дітей допускається лише за участі держави громадянства дитини. З метою полегшення цього повернення необхідно надавати вичерпну інформаційну картку на кожну дитину, яка була евакуйована, до Центрального довідкового агентства Міжнародного комітету Червоного Хреста. Зауважимо, що росія не виконує жодної з цих умов.

Важливо враховувати, що стаття 78 Додаткового протоколу I забороняє переміщення дітей, які не є громадянами держави, що здійснює таке переміщення, без законної підстави. Таке переміщення також вважається порушенням, якщо дозвіл отримано шляхом використання примусу над особами, що несуть відповідальність за дітей. Звернення до бажань чи згоди самих дітей у цьому контексті не є визначальним, оскільки, у зв'язку зі своїм статусом, діти не можуть надавати таку згоду.

Переміщення дітей, здійснюване російською федерацією, порушує всі вимоги, визначені міжнародним гуманітарним правом, оскільки відсутня законна підстава для такої евакуації. Крім того, росія не виконує вимог щодо отримання необхідних дозволів від відповідальних осіб та повідомлення держави громадянства про необхідну інформацію про дітей для їхнього подальшого повернення. Такі дії можуть бути кваліфіковані як злочин депортації та примусового переміщення.

До того ж, маємо всі підстави стверджувати, що дії рф мають всі ознаками геноциду згідно зі статтею 6 і (е) Римського статуту. Основні елементи цього злочину включають: примусове переміщення однієї або більше осіб; особи, що підлягають переміщенню, належать до конкретної національної, етнічної, расової чи релігійної групи; мета полягає в повному чи частковому знищенні такої національної, етнічної, расової чи релігійної групи; особи були передані з однієї групи в іншу; особи, які підлягають переміщенню не досягли 18 років; такі дії вчинені в контексті вираженої практики подібних заходів, спрямованих на знищення такої групи, або самі по собі становлять таке знищення.

З урахуванням того, що українських дітей віддають на усиновлення російським громадянам, включаючи випадки, коли у дітей є родичі в Україні, і процедура усиновлення громадянами росії є спрощеною, російська влада намагається нав'язати російське громадянство дітям. Крім того, проводяться заходи "перевиховання", спрямовані на імпозицію російської мови та культури, з метою остаточного відокремлення таких дітей, знищення їхнього зв'язку з групою та обмеження можливості повернення в Україну. Такі дії також ставлять за мету припинити відтворення цілого покоління представників української національної групи та перетворення дітей на ворогів власної нації.

У світлі кричущих порушень прав українських дітей через їхню незаконну депортацію з окупованих територій України, Україні надзвичайно важлива підтримка від міжнародних правозахисних організацій, адже саме час всім разом вжити необхідні заходи для припинення цих порушень, а також для повернення українських громадян на їх Батьківщину з подальшим притягненням винних осіб до юридичної відповідальності.

Список використаної літератури:

1. Депортація громадян України з території ведення активних бойових дій з тимчасово окупованої території України на територію Російської Федерації та Республіки Білорусь. Аналітичний звіт. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2023/01/deportation_ukr.pdf.
2. Діти війни. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/about-us/>
3. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
4. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

УДК 347.921.3

***Андрій ПЕТРОВСЬКИЙ,**
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВОВИЙ СТАТУС ТРЕТІХ ОСІБ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Статтею 3 Конституції України визначено головний принцип державної політики в галузі забезпечення прав людини і громадянина. Відповідно до ст. 21 Основного Закону України права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними [1]. Одним із фундаментальних прав людини є право на судовий захист і на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, яке з-поміж інших гарантованих Конституцією України прав є складовою конституційно-правового статусу як сукупності правосуб'єктності людини, її прав, свобод і обов'язків та і їх гарантій.

Реалізацію цивільних прав та обов'язків забезпечує цивільний процес, яким регулюється вирішення цивільних спорів. З-поміж учасників цивільних процесуальних відносин окрему групу становлять особи, які беруть участь у розгляді справи. Залежно від виду провадження цивільного судочинства виокремлюють специфічних суб'єктів, котрі

беруть участь лише у конкретному виді провадження. Одним з важливих аспектів цивільного процесу є правовий статус третіх осіб, які не є безпосередніми учасниками справи, проте з огляду на свої права чи обов'язки мають певний інтерес у її вирішенні.

У вітчизняному цивільному процесі правовий статус цих осіб регулюється як Цивільним процесуальним кодексом (далі – ЦПК) України [2], так і іншими нормативно-правовими актами. Треті особи як суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин вступають у справу, провадження в якій вже відкрито, з метою захисту особистих суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів. Вступ і участь цих осіб у справу вважаються важливими процесуальними діями. Зокрема, у справах позовного провадження учасниками справи є сторони й треті особи, а також представники сторін і третіх осіб; у справах окремого провадження учасниками справи є заявники, інші заінтересовані особи. У справах можуть також брати участь органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (ст. 42 ЦПК України).

Отже, треті особи – це особи, які мають певну матеріально-правову (у разі, якщо винесене судове рішення може порушити матеріальні права третьої особи або стати підставою для сторони вимагати від неї відшкодування збитків [3, с. 206]) і процесуально-юридичну (прагнення особи, яка бере участь у справі, досягти певного процесуального результату у формі судового рішення) заінтересованість у справі.

На відміну від матеріально-правового, процесуально-юридичний інтерес – це функціональна ознака особи, яка бере участь у справі, що виражається у її прагненні досягти певного процесуального результату у формі відповідного судового рішення, що відповідає функціональній призначенню участі цього суб'єкта у розгляді та вирішенні цивільної справи [4, с. 34]. Варто зазначити, що процесуально-юридичною заінтересованістю наділені особи, які беруть участь у справах позовного провадження.

Своєю чергою, у разі якщо суд, вирішуючи питання про відкриття провадження у справі або готуючи справу до розгляду, встановить, що рішення суду може вплинути на права та обов'язки осіб, які не є стороною у справі, такі особи залучаються до участі у справі як треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору. Їхні процесуальні права та обов'язки встановлюються ст. 43 ЦПК України. Таким чином, вступ у справу третьої особи не тягне за собою розгляду справи спочатку, тобто на таких осіб не поширюються права, передбачені ст. 49 цього Кодексу [2].

Зі змісту наведених норм вбачається, що третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, має перебувати з однією із сторін у матеріальних правовідносинах, які в результаті прийняття судом рішення у справі зазнають певних змін. Своєю чергою, підставою для

вступу (залучення) в судовий процес третьої особи є її заінтересованість у результатах вирішення спору – ймовірність виникнення в майбутньому в неї права на позов або пред'явлення до неї позовних вимог зі сторони позивача чи відповідача. Водночас предмет спору повинен перебувати за межами цих правовідносин, інакше така особа може мати самостійні вимоги на предмет спору. Для таких третіх осіб неможливий спір про право з протилежною стороною у зазначеному процесі. Якщо такий спір допускається, то ця особа повинна мати становище співвідповідача у справі, а не третьої особи [5].

Важливо, що не можна покладати на третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, будь-які матеріально-правові обов'язки, а також встановлювати чи захищати їхні права, тобто виносити рішення або ухвалу суду про права чи обов'язки цих третіх осіб [6].

Очевидно, що суд не має права покладати будь-які матеріально-правові обов'язки, а також встановлювати обов'язки чи захищати права осіб, залучених до участі у справі як треті особи, які не заявляють самостійних вимог, процесуальний статус яких не змінювався протягом усього часу розгляду справи [5].

Відтак, недоцільно на третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, покладати будь-які матеріально-правові обов'язки, встановлювати чи захищати їхні права, а так само виносити рішення чи ухвалу суду про права чи обов'язки таких осіб.

З урахуванням вищевикладеного можемо дійти висновку, що треті особи – це особи, які не є безпосередніми учасниками судової справи, проте мають певний інтерес у її вирішенні, тому що у разі прийняття судового рішення їхні права чи обов'язки можуть бути порушені. Такі особи можуть бути особами, на яких покладено зобов'язання виконати рішення суду, або особами, чий права порушуються у разі прийняття неправильного рішення.

Залежно від прояву матеріально-правової заінтересованості третіх осіб поділено на два види: треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору; треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору. Якщо суд, вирішуючи питання про відкриття провадження у справі або готуючи справу до розгляду, встановить, що рішення суду може вплинути на права та обов'язки осіб, які не є стороною у справі, такі особи залучаються до участі у справі як треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору.

Правовий статус третіх осіб у цивільному процесі України гарантує реалізацію їхніх прав та інтересів в судовому порядку і забезпечення справедливості та рівності усіх перед законом. Треті особи мають право бути повідомлені про судові дії, які стосуються їхніх інтересів, а також долучитися до судового процесу через представника, відстоювати свої права, наводити свої аргументи й надавати свої докази.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.08.2023).
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV. Редакція від 15 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 10.11.2023).
3. Рябченко Ю. Ю. Особливості участі третіх осіб у справах про захист прав споживачів. *Право і Безпека*. 2011. № 4. С. 206–210.
4. Цивільний процес: навч. посіб. / за ред. Ю. В. Білоусова. К.: Прецедент, 2005. 293 с.
5. Морозов Є. О. Статус третьої особи без самостійних вимог в судовому процесі. *Поради юриста: інформаційно-правовий портал*. 18 берез. 2023 р. URL: <https://porady.org.ua/status-tretoi-osoby-bez-samostiynukh-vymoh-v-sudovomu-protsesi>
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 25 червня 2019 р. у справі № 910/17792/17. *Zakon Online/ Право знати*. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/83000777>

УДК: 347.9

Євген БОЛЮБАШ,

*здобувач наукового ступеня доктора філософії
кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ*

Науковий керівник:

*доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент*

Андрій ПЕТРОВСЬКИЙ

ОСОБЛИВОСТІ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ НАРОДЖЕННЯ АБО СМЕРТІ ОСОБИ

Національна правова система побудована за принципом верховенства права і взаємної відповідальності держави та особи. Особливого значення набуває захист прав людини й впровадження європейських правових стандартів у нормотворчу і правозастосовну практику. Не є винятком і сфера цивільного судочинства, де зачіпаються права, свободи та законні інтереси людини.

Статтею 15 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України передбачено право кожної особи на своїх захист цивільних прав та інтересів у разі їх порушення, невизнання або оспорювання; ч. 1 ст. 16 – також право особи

звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу [1].

Стаття 2 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України визначає, що завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений і своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [2].

У порядку цивільного судочинства розглядається ціла низка справ, зокрема серед них вирізняються справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення. Встановлення таких фактів здійснюється в порядку окремого провадження, особливістю якого є його спрямування на з'ясування необхідних фактів за відсутності правового спору. Характеризуючи окреме провадження як самостійну підгалузь цивільного процесуального права, варто вказати на те, що воно має певну специфіку засобів правового регулювання й особливу процедуру розгляду справ. Отже, виникнення справ окремого провадження пов'язане з потребою підтвердження певного юридичного факту, що має значення для охорони прав, свобод та інтересів особи.

Справи про встановлення таких фактів чинним цивільним процесуальним законодавством (ст. 315 ЦПК України) віднесено до юрисдикції суду. До таких справ віднесено і справи про: 1) народження особи в певний час у разі неможливості реєстрації органом державної реєстрації актів цивільного стану факту народження; 2) смерть особи в певний час у разі неможливості реєстрації органом державної реєстрації актів цивільного стану факту смерті. Розгляд таких справ здійснюється в порядку окремого провадження.

Інститут окремого провадження у справах про встановлення фактів народження або смерті є об'єктом особливої юридичної природи, що зумовлює специфіку провадження у цих цивільних справах. Недостатньо розробленими залишається низка питань щодо окремого провадження у справах про встановлення фактів народження або смерті, що потребує подальшого наукового дослідження.

Окреме провадження серед інших інститутів цивільного процесуального права привертає особливу увагу, а об'єднання справ у спеціальний вид цивільного судочинства пов'язано з їх особливою юридичною природою, а також специфікою суб'єктного складу [3, с. 46].

Відтак, особлива юридична природа та специфіка суб'єктного складу сприяє об'єднанню таких справ у спеціальний вид цивільного судочинства. Окремому провадженню у справах про встановлення факту народження або смерті особи притаманні свої процесуальні особливості, без встановлення сутності яких неможливо здійснити класифікацію відповідних фактів.

Варто зауважити, що кожна справа про встановлення факту народження або смерті, що розглядається в порядку окремого провадження, є індивідуальною, тому потребує урахування певної специфіки процесуального характеру. Встановивши відповідний факт, можливо дійти висновку, чи дійсно цей факт є юридичним і чи тягне він певні правові наслідки. У справах про встановлення факту народження або смерті метою встановлення відповідних фактів є необхідність їх подальшої державної реєстрації задля отримання свідоцтва про народження (смерть) відповідно до чинного законодавства України.

Наразі побутує думка, що неможливо виокремити ту сукупність властивостей, якими будуть наділені всі справи, що розглядаються в порядку окремого провадження.

Правова природа справ про встановлення факту народження або смерті, що розглядається в порядку окремого провадження, у теорії процесуального права визначається по-різному. Так, на переконання одних учених, у справах окремого провадження відсутній спір про право, на думку інших, мета процесуальної діяльності суду спрямована на захист охоронюваних законом правових інтересів громадян і організацій, третя група науковців акцентують увагу на предметі окремого провадження, тобто встановленні саме юридичного факту.

Окреме провадження як підгалузь цивільного процесуального права характеризується: а) необхідною наявністю своєї загальної частини; б) автономністю предмета правового регулювання; в) окремою деталізацією процесуальних правових відносин, які мають своє закріплення в процесуальних нормах права; г) наявністю дій, родинних процесуальних інститутів; д) особливістю виконання судових рішень [4, с. 46].

Ознаками окремого провадження є: а) відсутність спору про право; б) відсутність сторін з протилежними інтересами; в) особливості прояву дії окремих принципів цивільного процесу (диспозитивності, змагальності, одноособовості та колегіальності розгляду цивільної справи, процесуальної рівності та ін.) [5, с. 10].

Найчастіше заінтересовані особи звертаються до суду за встановленням юридичних фактів, коли відсутні необхідні правостановлювальні документи і судові рішення є єдиним засобом захисту їхніх інтересів для подальшої реалізації суб'єктивних прав. Від наявності чи відсутності юридичних фактів залежить виникнення, зміна або припинення особистих чи майнових прав громадян [6, с. 3].

Отже, встановлення юридичних фактів в порядку окремого провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи, сприяє реалізації конституційних прав громадян, зокрема права кожної особи бути зареєстрованою, права на посвідчення статусу особи (народження, смерть) та на громадянство. Не маючи змоги скористатись

адміністративним порядком реєстрації народження чи смерті, особа втрачає можливість реалізувати низку своїх громадянських і цивільних прав, а саме права на спадкування, на соціальні виплати, на громадянство та інших.

З процесуальної точки зору, кожна справа про встановлення факту народження або смерті особи, що розглядається в порядку окремого провадження, характеризується своєю самостійністю.

Сьогодні ця категорія справ набула особливої актуальності у зв'язку з необхідністю встановлення таких фактів в умовах воєнного стану та негативні наслідки, спричинені військовою агресією з боку російської федерації проти України. Варто зазначити, що документи, що підтверджують факт народження або смерті, видані окупаційними органами та/або особами, є дійсним і додається до заяви про державну реєстрацію відповідного акта цивільного стану за межами тимчасово окупованої території України.

Отже, для встановлення факту народження/смерті на тимчасово окупованих територіях громадянам потрібно подати заяву (в порядку окремого провадження) про встановлення факту народження чи смерті на тимчасово окупованій території, яка має відповідати вимогам ЦПК України та містити відомості про: а) факт, який заявник просить встановити (народження чи смерть) та мету його встановлення; б) причини неможливості одержання або відновлення документів, що посвідчують цей факт; в) докази, що підтверджують факт; г) докази, що підтверджують обставини, викладені заявником.

Рішення суду про встановлення факту, який підлягає реєстрації в органах державної реєстрації актів цивільного стану або нотаріальному посвідченню, зокрема факту народження або смерті особи, не замінює собою документів, що видаються цими органами, а є тільки підставою для одержання зазначених документів. Тобто після отримання рішення суду можна звертатися до органу державної реєстрації актів цивільного стану за отриманням відповідного свідоцтва.

Підсумовуючи викладене вище, доходимо висновку, що окреме провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи спрямоване на встановлення обставин, від яких у конкретної особи може виникнути, змінитися або припинитися певне суб'єктивне право, тобто власне сам юридичний факт. Під час розгляду справ про встановлення факту народження або смерті особи у порядку окремого провадження не виникає спору, немає сторін з протилежними інтересами, адже йдеться про реалізацію особою права, яке їй належить. Власне через відсутність сторони з протилежними інтересами у таких справах не йдеться про матеріальну заінтересованість. Тобто відбувається як правове регулювання суспільних відносин з метою встановлення суб'єктивних прав та обов'язків учасників правовідносин, так і їх захист.

Список використаної літератури:

1. Цивільний кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV (редакція від 10 черв. 2023 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV (редакція від 18 черв. 2023 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
3. Чурпіта Г. В. Деякі аспекти суб'єктного складу справ окремого провадження, що виникають із сімейних правовідносин. *Юридична наука*. 2011. № 6. С. 46–52.
4. Ясинок М. М. Окреме провадження як підгалузь цивільного процесуального права України. *Господарсько-правове, цивільно-правове та фінансово-правове забезпечення розвитку економіки України*: зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (Донецьк, 26 листоп. 2010 р.). Донецьк, 2010. С. 45–46.
5. Маркова О. О., Садикова Я. М. Окреме провадження у цивільному процесі України: навч. посіб. Суми, 2014. 194 с.
6. Фурса С. Я. Провадження в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, у порядку цивільного судочинства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес, сімейне право, міжнародне приватне право». К., 1997. 23 с.

УДК 347.919

Ярослав ВОРОНІЖСЬКИЙ,

*здобувач наукового ступеня доктора філософії
кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ*

Науковий керівник:

*доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент*

Андрій ПЕТРОВСЬКИЙ

ДОДЕРЖАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В СПРАВАХ ПРО ВИЗНАННЯ НЕОБГРУНТОВАНИМИ АКТИВІВ ТА СТЯГНЕННЯ В ДОХІД ДЕРЖАВИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РОЗВИТКУ

Актуальним питанням, що порушується у судовій практиці є можливість втручання у право на повагу до приватного і сімейного життя, до житла і кореспонденції, передбаченого ст. 8 Європейської конвенції з прав людини [1] у справах про визнання необгрунтованими активів та стягнення в дохід держави (далі – ВНА).

Так в ухвалі Апеляційної палати ВАКС визначено, що витребування інформації від операторів телекомунікаційних послуг щодо

з'єднань уповноваженої особи та членів його сім'ї є непропорційним втручанням в їх особисте і сімейне життя так і, можливо, третіх осіб, оскільки відсутні достовірні відомості щодо приналежності переліку телефонних номерів [2].

Натомість ухвалою суду від 26.07.2023 у справі № 991/4164/23 витребувано відповідні відомості від операторів телекомунікаційних послуг щодо з'єднань уповноваженої особи, дарувальника та позикодавця, який нібито позичив кошти дарувальнику, що подарував їх уповноваженій особі [3].

Водночас втручання у право на повагу до приватності у разі ініціювання процедури ВНА в розумінні ЄСПЛ у п. 362 рішення у справі «Джоджай (Xhoxhaj) проти Албанії» не є порушенням прав людини, такі перевірки лише «забезпечують суспільну упевненість у [...] добросовісності [посадової особи]» [4].

У справі № 991/2175/23 АП ВАКСУ дійшла висновку, що характер доказів часто передбачають розкриття інформації про сімейні, дружні та інші тісні відносини, стиль життя, витрати та інші обставини особистого характеру, тобто втручання у приватне життя відповідачів та інших осіб (родичів, близьких, друзів тощо) [5].

Враховуючи аналіз наших попередніх праць, втручання у право на приватність навіть третіх осіб є пропорційним у межах з'ясування прозорості статків уповноважених осіб. Крім цього, стягнення всього активу, що лише частково набуто за неправомірні доходи, може призвести до порушення принципу пропорційності шляхом фактичного застосування покарання до особи (що не відповідатиме тяжкості порушення) та, як наслідок, невідповідності застосування цього механізму дотриманню прав особи [6].

У Стратегії повернення активів на 2023 — 2025 роки, затвердженій Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01 серпня 2023 р. № 670-р., вказано на необхідності вивчення питання щодо конфіскації активів без винесення вироку в межах кримінального провадження, по суті впровадження цивільно-правових механізмів стягнення активів, пов'язаних з іншими кримінальними правопорушенням та на інших осіб [7].

У цьому розрізі важливо розглянути питання розповсюдження механізму визнання необґрунтованими активів на суб'єктів інших кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 109-114-2, п. п. 6, 12 ч. 2 ст. 115 КК України, ч. 2 ст. 129 (за умови вчинення членом організованої групи), ст. 143, ст. 145, 147, 149, 150 (за умови вчинення членом організованої групи), 150-1, 158-3, 159-1, 160, 176, 177, 185-192, 198, 199-210, 213-233, 240-240-1, 246, 248, 249, 255, 258-5, 262, 263-1, 278-279, 289, 298, 300-315, 317-324, 330-333, 343-355, 359, 361-363-1, 364-369-3, 376-1, 377-379, 388, 396-400, 410, 436-447 КК України [8], а також осіб, пов'язаних з такими суб'єктами, у разі здійснення суб'єктами безпосереднього або опосередкованого контролю за активами осіб, що їх набули.

У подальшому підлягає дослідження можливість стягнення необґрунтованих активів із зазначених осіб навіть за умови набуття необґрунтованого активу до ймовірного вчинення кримінального правопорушення.

Основою для застосування цього механізму має стати неможливість доведення за стандартом «поза розумним сумнівом» вчинення кримінального правопорушення конкретним суб'єктом або за умови наявності однієї з умов закриття кримінального провадження, визначених у пунктах 3, 4, 5, 8, 10 частини першої статті 284 КПК: не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати; помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого; стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу; після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219 КПК України [9].

Водночас наявність у прокурора можливості довести зв'язок необґрунтованих активів з вчиненням кримінального правопорушення за стандартом «переваги доказів» дозволяє державі дослідити необґрунтовані активи суб'єктів вказаних кримінальних правопорушень і пов'язаних з ними осіб, набуті до ймовірного вчинення кримінального правопорушення.

Отже, особа, погоджуючись прийняти участь у кримінальній діяльності, буде усвідомлювати, що таким чином стає суб'єктом механізму цивільної конфіскації і може бути позбавлена не лише необґрунтованих активів, отриманих від участі у цій діяльності, а й активів, що не можуть бути пояснені законними доходами.

Зазначений механізм має стати одним з ефективних заходів протидії злочинності, спрямованих на позбавлення осіб, що приймають участь у протиправній діяльності незаконних доходів та має застосовуватись за цивільно-процесуальними стандартами.

Список використаної літератури:

1. Ухвала від 13.09.2022 Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду у справі № 991/366/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106217486>.

2. Ухвала від 26 липня 2023 року Вищого антикорупційного суду про закриття про закриття підготовчого провадження та призначення справи до судового розгляду по суті у справі № 991/4164/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112505193>.

3. Judgement case of Xhoxhaj v. Albania, від 09.02.2021, заява № 15227/19. – URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-208053%22%5D%7D>}}.

4. Постанова від 23.08.2023 Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду у справі № 991/2175/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113065042>.

5. Вороніжський Я.В. Удосконалення інституту визнання необґрунтованими активів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022 № 9. с. 128-134. URL: http://lsej.org.ua/9_2022/30.pdf.

6. Про схвалення Стратегії повернення активів на 2023 — 2025 роки: Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01 серпня 2023 р. № 670-р. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-skhvalennia-strategii-povernennia-aktyviv-na-2023-2025-s670-10823>.

7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № **2341-III**. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3649> (дата звернення 15.09.2022).

8. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № **4651-VI**. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2541>.

9. Європейська конвенція з прав людини: Закон про ратифікацію № 995_004. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

УДК 347.9

Анна КУЛІКОВА,

здобувач ступеня вищої освіти магістр

за спеціальністю «Право»

навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Національної академії внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

Андрій ПЕТРОВСЬКИЙ

ПРОБЛЕМАТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Розвиток суспільних відносин в умовах пандемії та воєнного стану зумовлює трансформацію усіх сфер життя. Актуальності набула тематика диджиталізації доступу до правосуддя з метою спрощення організації певних судових процедур. Поширеним питанням є впровадження механізмів регулювання судових процедур за допомогою дистанційних засобів зв'язку та відео конференцій.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» регламентує неприпустимість припинення повноважень органів державної влади, інших державних органів в умовах воєнного стану, повноваження судів не можуть бути припинені. Також, стаття 26 закріплює, що скорочення чи

прискорення будь-яких форм судочинства забороняється, а у разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, може бути змінена територіальна підсудність судових справ, тобто змінено місцезнаходження судів [1].

У березні 2022 року Рада суддів України (РСУ) оприлюднила рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану, зокрема: а) відкладати розгляд справи (за винятком невідкладних судових розглядів) та знімати їх з розгляду, оскільки велика кількість учасників судових процесів не завжди мають змогу подати заяву про відкладення розгляду справи чи не можуть прибути в суд у зв'язку з небезпекою для життя; б) справи, які не є невідкладними, розглядати лише за наявності письмової згоди на це усіх учасників судового провадження; в) роз'яснювати громадянам можливість відкладення розгляду справ у зв'язку із воєнними діями та можливість розгляду справ в режимі відео конференції; для цього учасники справи мають заявити про участь в судовому засіданні в режимі відео конференції [2].

Відповідно до ч. 1 ст. 212 Цивільного процесуального кодексу України учасники справи мають право брати участь у судовому засіданні в режимі відео конференції поза межами приміщення суду за умови наявності у суді відповідної технічної можливості, про яку суд зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі, крім випадків, коли явка цього учасника справи в судове засідання визнана судом обов'язковою [3]. Більш того, згідно з п. 45 Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, затвердженого Рішенням Вищої ради правосуддя від 17 серпня 2021 року, передусім така підсистема як відео конференцзв'язок забезпечує учасникам справи можливість брати участь у судовому засіданні в режимі відео конференції поза межами приміщення суду за допомогою свого Електронного кабінету та власних технічних засобів; у приміщенні іншого суду – за допомогою технічних засобів суду; в установі попереднього ув'язнення, установі виконання покарань або медичному закладі – за допомогою технічних засобів, наявних у відповідній установі [4].

Значний вплив на розвиток електронного судочинства здійснив Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг». Він регламентує обов'язок використання електронних документів та електронного документообігу у судовій системі та усіх органах держави; забезпечує безпеку та зручність у використанні, захист від неправомірного доступу та зловживання тощо. Статтею 8 закріплено, що електронний документ є допустимим доказом [5]. Отож, відображається певна мобільність в реалізації процесуальних прав та обов'язків, що є важливим для сучасного цифрового суспільства.

Щодо процесу реалізації дистанційних судових засідань у режимі відео конференції, то він реалізовується завдяки підсистемі Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи онлайн-трансляцій судових засідань [6]. На нашу думку, така можливість значно спрощує доступ до правосуддя та впливає на швидкість реалізації процесуальних прав та обов'язків.

Проте, важливо вказувати й на недоліки такої процедури розгляду справи в судах загальної юрисдикції, про яку неодноразово в останніх наукових дослідженнях зазначали вітчизняні науковці. Зокрема, відповідно до позиції таких вітчизняних науковців як К. Дорогозюк та І. Русанова, перед тим як перейти повністю на режим дистанційного судочинства, працівники суду та учасники справи мають розуміти та вміти користуватись таким ресурсом, як «Електронний суд», впровадження якого передбачено у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи», прийнятого від 27 квітня 2021 року [7, с. 36; 7, с. 46]. На проблему якості та справедливості правосуддя у ході дистанційного розгляду справи говорить А. Кошман, вказуючи на те, що негативний аспект виникає у ході оцінювання дистанційного правосуддя самими суддями через їхню невпевненість у результатах комунікації та спостереженні, які мають місце під час змістовного судового розгляду показів свідків [8, с. 73–74]. На нашу думку, така позиція є досить слушною, тому що суспільство, зокрема й судді мають бути адаптованими до дистанційного розгляду справи, а учасники судового процесу мати серйозне ставлення до дистанційного процесу та навички користування «Електронним судом».

Щодо справедливості судового розгляду у контексті уникнення невідного положення для учасників справи розкривають у своїх напрацюваннях і І. Татулич з Л. Остафійчуком. Так, науковці вказують на такі проблемні моменти як: відсутність чіткого кола суб'єктів, які можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відео конференції поза межами зали суду у статті 212 ЦПК України; відсутній чіткий перелік випадків, за яких суд може відмовити особі взяти участь в судовому засіданні в такому режимі; неврегульованість питання подання доказів у суді особою, що бере участь у розгляді цивільної справи в режимі відео конференції за межами приміщення відповідного суду; технічні критерії відео зв'язку під час судового засідання (якість зображення та звуку, проблеми з інтернетом тощо) [9, с. 113–114].

Підсумовуючи вище зазначене, пропонуємо законодавцю звернути увагу на створення комплексних механізмів регулювання електронного судочинства враховуючи усі аспекти недоліків, а також міжнародний досвід. Вважаємо за доцільним впровадити спеціальні просвітницькі

заходи щодо покращення знань та навичок учасників судового процесу та працівників суду.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 01.12.2023)
2. Рада суддів України Рішення №23 від 05 серпня 2022 року.
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 01.12.2023)
4. Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, затверджене Рішенням Вищої ради правосуддя від 17 серпня 2021 року № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/%20%20v1845910-21#Text> (дата звернення: 02.12.2023)
5. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 травня 2003 року № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (дата звернення: 02.12.2023)
6. Судова влада України «Онлайн трансляції судових засідань». URL: <https://court.gov.ua/affairs/online/> (дата звернення: 02.12.2023)
7. Дорогозюк К. Б. Проблеми здійснення дистанційного розгляду цивільних справ в умовах воєнного стану. Цивільне судочинство та виконавче провадження в умовах воєнного стану : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. ім. Ю. С. Червоного (Одеса, 16 грудня 2022 р.) : Фенікс, 2022. С. 33–37.
8. Кошман А. В. Перспективи застосування дистанційного правосуддя після пандемії COVID-19. Наукові записки НаУКМА. Випуск № 9–10. 2022. С. 71–76.
9. Татулич І. Ю., Остафійчук Л. А. До питання участі у судовому засіданні в режимі відео конференції. Юридичний науковий електронний журнал. Випуск № 3. 2022. С. 111–115.

УДК: 305:351.74 (477)

Наталія ПОЛИШКО,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Національної академії внутрішніх справ,

доктор філософії

ДОТРИМАННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ПРИ ПРОХОДЖЕННЯ ЖІНКАМИ СЛУЖБИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

У зв'язку з розбудовою в Україні демократичної правової та соціальної держави закон вимагає однаково рівного ставлення до всіх прошарків населення, не розмежовуючи його за будь-якими ознаками, зокрема статевими. Питання місця жінки в сучасному суспільстві є досить актуальним, що насамперед пов'язано з роллю, яку вона відіграє в родинних відносинах, на роботі, навчанні, службі тощо. Суперечності виникають саме через вказівку жінці на її роль у суспільстві лише як жінки-матері, жінки-дружини, вважається що жінка економічно несаможиттєва і залежить від чоловіка. Нездатність жінки реалізувати свої потреби самостійно шляхом професійного розвитку справді робить її економічно вразливою та залежною. Причиною неспроможності самореалізації жінки також можна вважати несприйняття її як такої, яка здатна задовольнити потреби, висунуті суспільством, наприклад, у певному напрямку суспільної діяльності (політика, де керівну роль займає чоловік; правоохоронні органи тощо) [1]

У зв'язку зі збройним конфліктом на Сході нашої держави, жіноча частина суспільства за власним бажанням активно залучається до несення служби у військових підрозділах. Жінки на рівні з чоловіками виконують бойові завдання на передовій, проходять службу та працюють у всіх видах і родах війська ЗСУ.

Але українські правоохоронні органи лише вийшли на шлях подолання гендерної проблеми. Залучення осіб жіночої статі до проходження служби в органах Національної поліції України є закономірним процесом у становленні гендерних відносин.

Сьогодні жінки в підрозділах Національної поліції України призначаються на посади патрульних в патрульній поліції, дільничних офіцерів поліції, інспекторів (старших інспекторів), слідчих тощо. Так само жінки-поліцейські успішно несуть службу нарівні з чоловіками в оперативних підрозділах, займають керівні посади різного рівня, приймають участь у воєнних діях (на сході та півдні України) та в різних миротворчих місіях.

Найбільш масштабною за останні роки стала реформа такого структурного підрозділу Національної поліції України, як патрульна поліція. Також наявність жінок серед працівників патрульної поліції

позитивно впливає на морально- психологічний клімат підрозділу. Присутність представниць жіночої статі у чоловічому колективі не тільки підвищує внутрішню культуру працівників, але й сприяє нейтралізації нервових зривів і стресів, що виникають у процесі роботи [2, с. 52]. Погоджуючись із такими висновками, варто також підкреслити, що позитивний вплив жінок-поліцейських, як при виконанні службових обов'язків, так і при побудові взаємин в колективі, спостерігається і в інших поліцейських підрозділах.

Обираючи службу в лавах Національної поліції України, жінки усвідомлюють, як складність, так і специфіку їх майбутньої професії. Однак, все ж таки, в силу статі, фізичного розвитку, жінки є більш вразливими, порівняно з чоловіками, і зіштовхуються з рядом проблем, які вочевидь, можуть бути вирішеними. Нажаль, у професійній діяльності жінок-поліцейських можуть виникати проблеми пов'язані із суміщенням особистісних, сімейно-побутових і професійних обов'язків, відсутністю необхідних умов у місцях виконання службових обов'язків, які впливають на репродуктивне здоров'я жінок та їх морально-психологічний стан та наявність фактів несправедливого розподілу службових обов'язків та оцінки їхнього вкладу в результати службової діяльності.

На сучасному етапі можливості вирішення таких проблем сприяло, як міжнародне, так і національне законодавство у сфері прав жінок та гендерної рівності. Міжнародне регулювання, спрямоване на забезпечення гендерної рівності, відіграє роль основних стандартів, до яких нині прагнуть держави в своїй діяльності, і під якими прийнято розуміти конкретні міжнародно-правові приписи у сфері забезпечення гендерної рівності.

В числі міжнародних документів необхідно виділити: Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок; Резолюцію Ради Безпеки ООН № 1325 «Жінки, мир, безпека»; Європейську Конвенцію про захист прав людини та основних свобод; Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та ряд інших.

На національному рівні забезпечення міжнародних стандартів прав людини та гендерної рівності відбулося шляхом прийняття низки законодавчих актів, серед яких в першу чергу необхідно назвати Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»; Закони України «Про засади запобігання та протидію дискримінації в Україні» та «Про запобігання та протидію домашньому насильству» тощо.

На думку європейських поліцейських, служба жінки в поліції є результативною. Жінки більш комунікабельні під час урегулювання сімейних конфліктів, робота жінок-поліцейських не замінна в роботі з жертвами насильницьких дій, з підлітками-правопорушниками. Жінки

набагато краще складають іспити й засвоюють матеріал у ході навчання. Поліцейських-жінок не залучають до проведення окремих спецоперацій (з агресивними демонстрантами, під час звільнення заручників, у роботи в спецпідрозділах), але головним чином у підготовці жінки-поліцейські та чоловіки проходять однаковий курс навчання, і до оцінювання їхніх знань, навичок та якостей використовуються однакові критерії [3, с. 132]

Список використаної літератури:

1. Гаркуша А.Г. Гендерний паритет: жінка в Національній поліції України. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування* 2019 № 1. Теорія та історія державного управління. 2019. http://el-zbirn-du.at.ua/2019_1/4.pdf

2. Дунаєва А.Ю. Роль жінок-поліцейських в діяльності патрульної поліції. *Національна поліція України: проблеми становлення та розвитку: зб. Матеріалів науково-практичної конференції* (м. Харків, 10 грудня 2015 р.). ХНУВС. Харків. 2015. С. 51-53.

3. Політова А. С. Права жінок-поліцейських та політика гендерної рівності: досвід інших країн у вітчизняному контексті // *Національна поліція Донеччини: проблеми становлення та стратегія розвитку - 2016 : Всеукр. наук.-практ. конф. (Маріуполь, 21 жовтня 2016 р.) : тези доповідей. ДВНЗ «ПДТУ», Головне упр. Нац. поліції в Донецькій області, Донецькій юридичний ін-т. Маріуполь, 2016. С. 132–134.*

УДК 347.53

Роман ПОЛІЩУК,

здобувач ступеня вищої освіти магістр

за спеціальністю «Право» ННІ ЗДН

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Національної академії внутрішніх справ,

доктор філософії

Наталія ПОЛІШКО

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЗАПОДІЯНОЇ ГРОМАДЯНАМ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ

Цивілізованість і демократичність кожної держави визначається в першу чергу рівнем її конкретної турботи про потреби найбільш знедолених громадян. На жаль, соціально незахищених людей, тих хто перебуває в злиднях, в Україні зараз більшість. Вони гідні не милостині, у виді злиденних зарплат, пенсій і мізерних допомог. За свою працю, втрачене здоров'я на трудових і ратних фронтах вони чекають від своєї

держави більш гуманного ставлення до себе і своїх дітей, дружин, нормальних умов життя, елементарної певності в завтрашньому дні.

Досліджуючи інститут компенсації шкоди, не можна не зупинитися на проблемах, що виникли в результаті важливих військових подій і екологічних вибухів останніх років, особливо, коли це стосується статусу і соціального захисту громадян, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, і теперішнього - постраждалих в наслідок воєнної агресії рф.

Чи можлива компенсація майнової і моральної шкоди, завданої громадянам військовими діями росії, на кому лежить обов'язок її компенсації, кому подавати позови, чи вимагаються докази неправомірності військових дій і т. д. Для ясності необхідно звернутися до тлумачення діючого законодавства, Конституції України і до міжнародних норм. Стосовно компенсації шкоди (майнової і моральної), завданої військовими діями, мова повинна йти про цивільні правовідносини, а не адміністративні, не будь-якими галузевими правами необхідно керуватися в даному випадку, а нормами цивільного законодавства.

Уперше в Європі з часів Другої світової війни російська агресія проти України стала безпрецедентним порушенням основ міжнародного правопорядку та принципів міжнародного права. Агресором здійснюються численні порушення прав українців, наявні неймовірні втрати, яких зазнає внаслідок цього економіка України. Немоżliво примиритися зі стражданнями мирних українців, яких вони зазнають внаслідок поранень, смертей своїх рідних, втрати житла та взагалі всього самого необхідного [3].

Під час воєнних дій завдаються збитки не лише життю та здоров'ю, майну фізичних осіб, а й територіальним громадам, яким належить право власності на рухоме і нерухоме майно, землю, природні ресурси тощо. Державні підприємства, бізнес теж потерпають від агресії з боку російської федерації.

На жаль, чіткого механізму правової оцінки дій країни-агресора та її представників до цього часу остаточно не вироблено, як і зрозумілих та ефективних шляхів відшкодування шкоди. Частина витрат на себе прийняла держава, але вона не здатна повністю покрити заподіяну шкоду. Крім того, не всі види шкоди (моральна шкода, упущена вигода тощо) передбачають виплату матеріальної компенсації.

Питання відшкодування збитків може вирішуватись Україною та міжнародною спільнотою лише разом та комплексно у правовому політичному та економічному аспектах. Одне з головних питань – забезпечення реального відшкодування збитків [2].

Відшкодуванню підлягає шкода, заподіяна внаслідок: заподіяння шкоди життю та здоров'ю людини; пошкодження чи знищення майна під

час бойових дій; втрати або вилучення майна збройними формуваннями, що перебувають під контролем країни-агресора; втрати майна особою, яка була змушена залишити місце проживання через бойові дії чи окупацію.

Фізичні особи подають позови, пов'язані з відшкодуванням: майнової шкоди, заподіяної внаслідок збройної агресії; моральної шкоди внаслідок заподіяння шкоди життю та здоров'ю; моральної шкоди, заподіяної агресією рф.

Відшкодування шкоди фізичним та юридичним особам, завданої внаслідок агресії рф, є однією з найактуальніших тем сьогодення. Питання відшкодування шкоди фізичним особам дещо врегульовано на законодавчому рівні, оскільки 22 травня набув чинності Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України» [1].

Даний Закон визначає порядок звернення із заявою про отримання компенсації за знищене майно, черговість розгляду заяв, види компенсації, механізм оцінки втрат, порядок ухвалення рішення про надання коштів. Що стосується юридичних осіб, то їм стягувати шкоду, завдану нічим не виправданою агресією рф, доводиться у судових інстанціях. Починаючи з 2014-го та за роки від початку повномасштабного вторгнення, в господарських судах вже сформовано відносно сталу практику щодо відшкодування шкоди, завданої країною-терористом, але, попри подібність на подібність та однотипність таких справ, при їх розгляді все ще виникають проблемні моменти [1].

Необхідно врахувати обсяг шкоди, що компенсується (майнової і моральної). Загальний принцип в цивільному праві - це повне відшкодування. Повне відшкодування означає компенсацію реальної шкоди і неодержаних доходів, сюди можуть входити і компенсації втраченого заробітку, і призупинена пенсія, і втрата житла і будь-якого іншого майна. В кожному конкретному випадку шкода повинна оцінюватися судом, виходячи з тих збитків, що були завдані громадянину. Крім того, жодних перешкод для компенсації і моральної шкоди не існує. При визначенні розміру суми компенсації моральної шкоди повинні враховуватися всі обставини: що конкретно шкода була завдана, що людина при цьому перенесла страждання. В одних випадках повинна йти мова про втрату життя (зокрема, годувальників), здоров'я і т. д., про страждання, викликані навіть тим, що вони знаходилися в дуже небезпечній ситуації, під бомбардуванням, дуже багато пережили. Всі ці обставини повинні враховуватися судом при вирішенні питання про суму, що повинна буде надаватися у відшкодування моральної шкоди.

Список використаної літератури:

1. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України. Закон України від 23 лютого 2023 року №2923-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text>

2. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Постанова КМ України від 20.03.2022. № 326. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>

3. Вирішення позовів про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок агресії рф, у рамках цивільного судочинства відшкодування шкоди, заподіяної збройною агресією російської федерації: окремі процесуальні аспекти <https://pravo.ua/vidshkoduvannia-shkody-zavdanoi-zbroinoiu-ahresiiei-rosiiskii-federatsii-okremi-protsesualni-aspekty/>

УДК 342.565.2 (477)

Данило ЗЕЛІНСЬКИЙ,

здобувач ступеня вищої освіти магістр

за спеціальністю «Право» ННІ ЗДН

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Національної академії внутрішніх справ,

доктор філософії

Наталія ПОЛІШКО

УПОВНОВАЖЕНИЙ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЙОГО РОЛЬ В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ

Забезпечення дотримання прав людини є визначальним напрямком розбудови демократичної держави. У міжнародній практиці визначальну роль в національній системі захисту прав людини, впроваджені верховенства права та у забезпеченні належної поведінки органів державної влади відіграє інститут Омбудсмена, який є одним з елементів парламентського контролю за діяльністю виконавчої влади.

Статус, функції та компетенція Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини закріплені у конституційному Законі України

"Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини", ухваленому Верховною Радою України 23 грудня 1997 р.

У ході розробки цього закону було враховано позитивний досвід інституту омбудсмана (Уповноваженого з прав людини) європейських країн. Віднині цей інститут являє собою універсальний інструмент виявлення і сприяння усуненню порушень прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Уповноважений з прав людини є невід'ємним елементом конституційної системи захисту прав і свобод людини і громадянина, яка включає в себе, в першу чергу, систему судів України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та міжнародні судові та інші органи, членом або учасницею яких є Україна.

Відповідно до ч. 2 ст. 55 КУ, кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, так як саме на нього покладений контроль за додержанням конституційних прав та свобод людини і громадянина (ст. 101 КУ) [1].

Конституцією України та Цивільним процесуальним кодексом України гарантовано право кожної особи звернутися до суду за захистом своїх прав, свобод та законних інтересів у встановленому законом порядку. Кожен громадянин має право зробити це особисто, а в окремих випадках – через свого представника. Таким представником може виступити Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

Згідно Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», а саме у статті 13 сказано, що Уповноважений Верховної Ради України з прав людини має право з метою захисту прав і свобод людини і громадянина особисто або через свого представника в установленому законом порядку:

- звертатися до суду про захист прав і свобод осіб, які через фізичний стан, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права і свободи; брати участь у судовому розгляді справ, провадження в яких відкрито за його позовами (заявами, клопотаннями (поданнями));

- вступати у справи, провадження в яких відкрито за позовами (заявами, клопотаннями (поданнями) інших осіб, на будь-якій стадії їх судового розгляду;

ініціювати незалежно від його участі у судовому провадженні перегляд судових рішень [2].

Ч. 2 ст. 56 ЦПКУ визначає такі повноваження Уповноваженого ВРУ:

- особисто або через свого представника звертатися до суду з позовом (заявою);

- брати участь у розгляді справ за його позовними заявами

(заявами);

- на будь якій стадії розгляду вступати у справу, провадження в якій відкрито за позовами (заявами) інших осіб;

- має право подавати апеляційну, касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими чи виключними обставинами, у тому числі у справі, провадження в якій відкрито за позовом (заявою) іншої особи [3].

Звернувшись до суду із заявою, Уповноважений ВРУ набуває обсяг процесуальних прав та обов'язків особи, в інтересах якої він діє, за винятком права укладати мирову угоду та деякими іншими винятками, визначеними законодавством.

Ст. 57 ЦПК України встановлює, що органи та інші особи, які відповідно до статті 56 Цивільного процесуального кодексу України звернулися до суду в інтересах інших осіб, мають процесуальні права та обов'язки особи, в інтересах якої вони діють, за винятком права укладати мирову угоду [4]. Процесуальні права Уповноваженого обмежені лише Законом «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини».

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини з метою вирішення питання щодо наявності підстав для ініціювання перегляду судових рішень у справі, розглянутій без їхньої участі, вступу у справу за позовом (заявою) іншої особи мають право ознайомлюватися з матеріалами справи в суді та отримувати з них копії.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини відіграє важливу роль у становленні України як Європейської держави. Він має достатньо інструментів аби захищати основоположні права та свободи громадян та забезпечити реалізацію права громадян на рівний, справедливий та чесний суд тим самим він має можливість захистити принцип верховенства, права що є основоположним принципом права для країн ЄС та інших цивілізованих країн світу.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. / Верховна Рада України - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>

3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV (в редакції Закону № 2147-УІН від 03.10.2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

4. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 840 с.

*Оксана РАКУЛ,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, доцент*

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО НОТАРІАТУ: ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Певного значення для покращення нотаріальної діяльності, в т. ч. і у сфері посвідчення правочинів, предметом яких є нерухоме майно, має запровадження так званого Е-нотаріату. З точки зору А. Лили-Барської, (2021), на сьогодні в нотаріальній діяльності досить активно використовуються можливості електронних технологій, зокрема для здійснення професійної діяльності нотаріуси мають доступ до Єдиного реєстру нотаріусів, Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів, Державного реєстру обтяжень рухомого майна, Спадкового реєстру, Єдиного реєстру довіреностей, Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, Державного реєстру актів цивільного стану громадян, Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань [1]. Ми солідарні також із З. Журавльовою, яка зазначає, що цифровізація нотаріальної діяльності – давно назріла потреба, оскільки способи організації нотаріальної діяльності, що наразі не відповідають вимогам сучасності, використання неперевіреної, а часом неактуальної інформації ставлять під сумнів законність документів, які оформляються нотаріусом, тим самим не забезпечують захист прав і законних інтересів осіб, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій [2]. Більшість науковців переконані в тому, що запровадження Е-нотаріату є необхідним в інформатизованому суспільстві та просторі. Так, приміром І. Іліопол, називає наступні переваги запровадження електронного нотаріату, як: наближення українського нотаріату до європейських стандартів; забезпечення взаємодії з державними інформаційними системами та мережами; автоматизація нотаріальних процесів, зокрема ведення обліку, формування звітності, пошук і використання необхідної інформації тощо; поліпшення захищеності та якості вчинюваних нотаріальних дій; переведення Реєстру нотаріальних дій в електронну форму, що спростить роботу нотаріусів, забезпечить облік і реєстрацію вчинених нотаріальних дій, а також захист і зберігання нотаріальних відомостей; подання електронних документів для вчинення нотаріальних дій; засвідчення нотаріусом достовірності електронної копії паперового документа або паперової копії електронного документа чи виписок із них; забезпечення доступності нотаріальних дій [3].

Варто зазначити, що електронна форма нотаріальної діяльності запроваджена в багатьох зарубіжних країнах. Корисним слід назвати досвід Литовської Республіки, де задля подальшого розвитку професії нотаріуса та розширення його компетенції, підвищення довіри до інституту нотаріату, створена та її функціонує електронна система «eNotaras» (забезпечується за рахунок Нотаріальної палати Литви (членських внесків нотаріусів, розмір яких становить 4 відсотки від доходу (валового) нотаріуса). Із запровадженням електронної системи, нотаріуси Литви не ведуть реєстр вчинених нотаріальних дій в паперовому вигляді (реєстр автоматично формується в електронній формі системою eNotaras). Електронна інформаційна система eNotaras, поміж іншим, надає можливість здійснювати взаємодію з електронними реєстрами Литви, у тому числі з реєстром населення (демографічний реєстр), реєстром недієздатних осіб, податковим реєстром, реєстрами нерухомості, реєстром іпотек, реєстром арештів, реєстром застав, реєстром договорів, реєстрами юридичних осіб, акціонерів та учасників, реєстром бенефіціарів юридичних осіб, реєстром довіреностей, реєстром заповітів, спадкових справ, реєстром шлюбних договорів та поділу майна тощо.

Інформаційна система eNotaras містить в собі: електронний реєстр нотаріальних дій; базу клієнтів, яка формується з використанням відомостей реєстру населення (відомості про прізвище, ім'я, соціальний номер, дату народження, громадянство, відомості про паспорт та місце проживання). Крім цього дана інформаційна система надає можливість: формування справи клієнта (в якій міститься інформація щодо усіх вчинених для особи нотаріальних дій в межах нотаріального бюро); внутрішнього обміну документами між нотаріусами та працівниками нотаріального бюро, замовлення послуг, формування рахунків для оплати вчинених нотаріальних та інших дій (поштових, за користування реєстрами, у тому числі реєстрами інших країн, тощо); замовляти нотаріальні дії, що вчиняються в офісах або дистанційно (віддалено); отримувати інформацію про хід вчинення нотаріальних дій, отримувати та надсилати повідомлення нотаріусам, замовляти передачу спадкових справ з одного нотаріального бюро до іншого та знаходити всі нотаріальні дії (послуги), що вчиняються (надаються) нотаріусами. Тестування електронної системи eNotaras відбувалося з 2019 року. З січня 2021 року використовується усіма нотаріусами Литви. З 01.07.2021 року по 01.12.2022 року дистанційно вчинено 9438 нотаріальних дій. За статистичними даними у вересні 2022 року вчинено 1136 нотаріальних дій дистанційно, у жовтні 2022 року – 1387, у листопаді 2022 року – 1302 [4].

В інших європейських країнах так само успішно реалізовано запровадження електронного формату нотаріальної діяльності. Так, у Франції діє система Minitel, яка надає доступ до комп'ютерів із базами

даних та включає в себе безпечну базу даних, обмін даними між базами, а також безпечне з'єднання. Електронний архів автентичних нотаріальних актів існує у формі зашифрованих файлових документів. Строк зберігання таких документів становить 75 років. На 2019 р. у Франції 85% всіх нотаріальних актів існують та зберігаються у цифровому форматі. В Німеччині нотаріуси використовують електронні картки підпису (кваліфікований електронний підпис), які випускаються Федеральною нотаріальною палатою, причому не лише для нотаріусів, а й для адвокатів та інших суб'єктів. В Італії нотаріуси працюють із компанією «Нотартель» – це ІТ-компанія для нотаріусів, яка була створена у 1997 р. Національною радою нотаріусів Італії з метою комп'ютеризації процесів оформлення нотаріальних документів, документообігу, а також доступу до інформації, необхідної нотаріусам при вчиненні нотаріальних дій, користування нею [5].

Отже, в більшості європейських країн, Е-нотаріат розглядається як єдина інформаційно-телекомунікаційна система, призначена для збору, накопичення, обробки, зберігання, захисту та використання відомостей щодо нотаріальної діяльності та забезпечення всіх видів інформаційної взаємодії (обміну).

Список використаної літератури:

1. Лила-Барська А.В. Цифровізація нотаріальної діяльності в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 230-231.
2. Журавльова З. Адміністративно-правове регулювання функціонування електронного нотаріату. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С. 148-151.
3. Іліопол І.М. Електронний нотаріат: переваги та ризики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 86-88.
4. Звіт про робочу поїздку представників Нотаріальної палати України щодо участі у конференції «Латинському нотаріату в Литві – 30 років»(м. Вільнюс, 3 грудня 2022 року). URL: <https://npu.ua/wp-content/uploads/2023/02/zvit-lytva.pdf>.
5. Бернацька І. Нотаріат Італії – огляд, доступ до професії, технології, відчуження нерухомості та Національна рада нотаріусів. *МЕН*. 2014. № 6 (78). С. 86–93.

Віка СМІРНОВА,

*старший викладач кафедри цивільно-правових
дисциплін Національної академії внутрішніх
справ, доктор філософії*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІНСТИТУТУ ВИТРАТ НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Право на доступ до суду – це право людини, що передбачає безперешкодне звернення до суду за захистом своїх прав. Право кожного на судовий захист є одним із фундаментальних прав людини, гарантованим Конституцією України (ст. 55). Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав (ст. 59) [1]. Правова допомога різна за змістом, обсягом і формами й передбачає консультації, роз'яснення, складення позовів і звернень, довідок, заяв, скарг, здійснення представництва, зокрема в судах та інших державних органах, захист від обвинувачення тощо. Вибір форми та суб'єкта надання такої допомоги залежить від волі особи, яка бажає її отримати [2].

Як відомо, основною ознакою правової держави є захист цивільних прав, що покладено законом на різні органи державної влади та громадські організації. Судові належить важлива роль в здійсненні захисту цивільних прав. Розгляд і вирішення судами цивільних справ складає особливий вид державної діяльності – правосуддя у цивільних справах. Держава витрачає грошові кошти на здійснення вказаної діяльності, що виділяються з Державного бюджету України. До них відносяться витрати, пов'язані з розглядом справи, зокрема витрати на професійну правничу допомогу. Також існують інші витрати, пов'язані, зокрема, з фінансовою підтримкою технічного забезпечення у сфері вдосконалення законодавства, підвищення кваліфікації суддів та працівників апарату. Певна їх частина, у передбачених законом випадках, покладається на осіб, які беруть участь у справі.

Однією з основних засад цивільного судочинства є відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення. Судові витрати впливають на можливість реалізації особою права на звернення до суду та отримання судового захисту. Відшкодування витрат, понесених на професійну правничу допомогу, дозволяє учасникам судового процесу отримувати кваліфіковану юридичну допомогу без шкоди своєму матеріальному становищу.

Сутність і зміст витрат на професійну правничу допомогу в цивільному судочинстві досліджували такі вчені, як О. Антонюк, С. Бичкова, Ю. Білоусов, С. Богля, М. Бородін, Є. Васьковський, І. Гелецька,

В. Заборовський, Л. Зуєва, В. Кройтор, В. Комаров, В. Личко, В. Манзюк, Л. Островська, К. Пашенко, Н. Сакара, Д. Сірош, В. Скиба, Г. Тріпільський, О. Угриновська, С. Устюшенко, Р. Ханік-Посполітак, Г. Чурпіта, К. Шмотін, Ю. Шрамко та ін.

Інститут витрат на професійну правничу допомогу в цивільному судочинстві має велике значення для теорії цивільного процесуального права України, судової практики та фінансової діяльності держави. Викладені вище положення і визначили вибір теми цього дослідження.

Правова (професійна правнича) допомога в цивільному судочинстві може надаватися учасникам справи за плату або безоплатно. Витрати на професійну правничу допомогу становлять найбільшу питому вагу серед витрат, пов'язаних із розглядом справи. Відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» безоплатна правова допомога (первинна та вторинна) – правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел (ст. 1). Правова (правнича) допомога – надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення [3]. Відтак, для особи, яка звертається за судовим захистом, у разі розгляду справи на її користь важливою є можливість компенсації понесених нею витрат на професійну правничу допомогу.

Цивільним процесуальним кодексом України закріплено принцип відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення (ст. 2) [4]. Також ЦПК України окреслено правила розподілу судових витрат за результатами розгляду справи, зокрема й витрат на професійну правничу допомогу. Своєю чергою, судовою практикою застосування цих норм встановлено наявність різних підходів до визначення обґрунтованості розміру витрат на професійну правничу допомогу. Витрати на професійну правничу допомогу відповідно до ЦПК України належать до витрат, пов'язаних з розглядом справи (ст. 133), і ототожнюються з витратами на оплату послуг адвоката (ст. 137). Витрати, пов'язані з правничою допомогою адвоката, несуть сторони, окрім випадків надання правничої допомоги за рахунок держави (ст. 137 ЦПК України) [4]. На здійснення вказаної діяльності грошові кошти виділяються з Державного бюджету України.

З огляду на те, що фінансування безоплатної правової допомоги не регулюється цивільним процесуальним законодавством, витрати держави на професійну правничу допомогу в цивільному судочинстві не включаються до судових витрат. Витрати на професійну правничу допомогу складаються з гонорару адвоката і витрат адвоката, понесених у зв'язку з виконанням ним професійних обов'язків (ст. 137 ЦПК України). Так, розмір гонорару адвоката залежить від складності справи, його кваліфікації й досвіду, фінансового стану клієнта тощо. Розмір цих витрат співвідноситься зі: а) складністю справи та наданими адвокатом

послугами; б) часом, витраченим ним на надання таких послуг; в) обсягом цих послуг; г) ціною позову та/або значенням справи для сторони. У разі недотримання вказаних вимог, суд може зменшити розмір витрат на правничу допомогу, які підлягають розподілу між сторонами.

Процесуальними нормами встановлено, що розмір судових витрат, які сторона сплатила або має сплатити у зв'язку з розглядом справи, встановлюється судом на підставі поданих сторонами доказів. Окремо наявна норма щодо визначення розміру витрат на професійну правничу допомогу – з метою розподілу судових витрат учасник справи подає детальний наданих послуг, виконаних адвокатом, та здійснених ним витрат, необхідних для надання правничої допомоги [5]. За результатами розгляду справи витрати на правничу допомогу адвоката підлягають розподілу між сторонами разом з іншими судовими витратами [6]. До судових витрат в цивільному судочинстві відносяться лише ті витрати на професійну правничу допомогу, які несуть сторони та треті особи, котрі заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору [7, с. 98–100].

Витрати на професійну правничу допомогу як плата за надані послуги, мають бути прописані у договорі про надання правової допомоги. Зауважимо, що від ціни позову залежить розмір плати за професійну правничу допомогу. Однак розмір ціни позову не завжди вказує на складність справи та обсяг наданих адвокатом послуг.

Отже, склад і розмір витрат на професійну правничу допомогу входить до предмета доказування у справі, тобто суду мають бути надані договір про надання правової допомоги, акт приймання-передачі наданих послуг, платіжні документи про оплату цих послуг та їх розрахунок, що оформлені у встановленому законом порядку. У разі якщо ж таких документів бракує, суд може відмовити у стягненні витрат стороні, на користь якої ухвалено судове рішення. Тобто стороні, яка намагається стягнути витрати на професійну правничу допомогу, потрібно передусім якомога детальніше описати надані послуги й надати суду максимально можливий обсяг доказів, що реально підтверджує заявлений розмір витрат на адвоката [5]. Очевидно, що ухвалення судом рішення на користь особи, яка скористалася послугами адвоката, є підтвердженням правильною обраною адвокатом стратегії та вдало побудованою правовою позицією [8].

Окрім того, з наданням професійної правничої допомоги пов'язана технічна робота помічника адвоката, яка також підлягає оплаті. Звичайно, час роботи помічника адвоката дешевший за час роботи адвоката, тому чим більше роботи виконує помічник, тим меншими будуть витрати на професійну правничу допомогу. Постановами Верховного Суду [9–10] доведено, що витрати на надану професійну правничу допомогу у разі підтвердження обсягу наданих послуг і виконаних робіт та їх вартості підлягають розподілу за результатами розгляду справи незалежно від того, чи їх уже фактично сплачено стороною/третьою особою чи тільки має бути сплачено.

Розмір витрат сторони на професійну правничу допомогу визначається умовами укладеного з адвокатом договору, тому суд не може зменшити розмір витрат на свій розсуд. Суд вправі зменшити розмір компенсації таких витрат шляхом встановлення грошової суми, що підлягає стягненню з іншої сторони на користь учасника справи, який виграє справу та поніс судові витрати на її розгляд [11, с. 185–189].

З урахуванням вищевикладеного, можемо дійти висновку, що правничу допомогу – це надана державою кожній особі можливість одержати правничу допомогу у визначених обсязі й формах. Правничу допомогу в цивільному судочинстві може надаватися учасникам справи безоплатно або ж за плату. У процесуальному аспекті витрати на професійну правничу допомогу віднесені законом до витрат, пов'язаних з розглядом справи. Судовими витратами в цивільному судочинстві є лише ті витрати на професійну правничу допомогу, які несуть сторони та треті особи, котрі заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору. Витрати на професійну правничу допомогу як плата за надані послуги, мають бути прописані у договорі про надання правової допомоги.

Справедлива компенсація витрат на професійну правничу допомогу є гарантією забезпечення права особи на кваліфіковану правову допомогу та сприяє реалізації права на судовий захист.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Редакція від 01 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Рішення Конституційного суду України від 30 січня 2003 року у справі № 1-12/2003. *Офіційний вісник України*. 2003. № 6. Ст. 245.
3. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02 черв. 2011 р. № 3460-VI. Редакція від 03 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV. Редакція від 18 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
5. Сінцов А. Актуальний погляд Верховного Суду на відшкодування витрат на професійну правничу допомогу. 26 січ. 2022 р. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitics/209003_aktualniy-poglyad-verkhovnogo-sudu-na-vdshkoduvannya-vitrat-na-profesynu-pravnichu-dopomogu
6. Додаткова Постанова Верховного Суду від 18 лют. 2022 р. у справі № 925/1545/20. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/103938014>
7. Устюшенко С. Е. Витрати на правову допомогу у цивільному судочинстві. *Інформаційні технології у судочинстві*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., яка проводиться в рамках тижня цивільного процесу (Одеса, 18 квіт. 2017 р.) /за заг. ред. д.ю.н., проф. Голубевої Н. Ю. Одеса: Фенікс, 2017. С. 98–100.

8. Устюшенко С. Е. Судові витрати в цивільному процесі України: дис. доктора філософії: спец. 081 – Право. Одеса, 2021. 206 с.

9. Постанова від 10 листоп. 2021 р. № 329/766/18. *Верховний Суд. Касаційний цивільний суд.* URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/101309341?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03&_ga=2.22063419.1269874008.1697905355-650248564.1629137449#_gl=1*19vrdb*_gcl_au*MTQzNjIIMTY4LjE2OTYyNDk5ODQ.

10. Постанова від 01 верес. 2021 р. № 178/1522/18. *Верховний Суд. Касаційний цивільний суд.* URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/99342168?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03&_ga=2.22063419.1269874008.1697905355-650248564.1629137449#_gl=1*19vrdb*_gcl_au*MTQzNjIIMTY4LjE2OTYyNDk5ODQ.

11. Устюшенко С. Е. Співмірність витрат на професійну правничу допомогу в цивільному процесі. *Новели цивільного процесуального законодавства: представництво*: матер. Міжнар. наук.-практ. конфер. до 150-ї річниці з дня відкриття першої судової палати у м. Одеса (Одеса, 16 трав. 2019 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф. Н. Ю. Голубевої. Одеса: Фенікс, 2019. С. 185–189.

УДК 342.726-053.2

Леся ШАПОВАЛ,

*доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент*

ЩОДО ПОРУШЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ НА ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ

У всіх фізичних осіб є певні спільні риси, але кожна з них має щось унікальне, що відрізняє її від інших та надає їй індивідуальності.

Відповідно до ч.1 ст.300 ЦК України фізична особа має право на індивідуальність. Окрім того, норма ч.2 ст. 300 ЦК України закріплює право фізичної особи на збереження своєї національної, культурної, релігійної, мовної самобутності [1]. Поняття «індивідуальність», як одне з фундаментальних прав фізичної особи, в ст.300 ЦК України не розкривається, проте воно міститься у юридичній літературі.

Звернемо увагу на те, що являє собою право дитини на індивідуальність.

Під поняттям «індивідуальність» в доктрині розуміється особисте немайнове благо фізичної особи, яке являє собою сукупність психічних

властивостей, характерних рис і досвіду кожної особистості, що відрізняють її від інших індивідуумів.

Г. М. Гак, І. С. Кон, В. П. Тугарінов розуміють під індивідуальністю одиничність, неповторність, унікальність людини при її порівнянні з іншими людьми. І. І. Резвицький же стверджує, що зведення її тільки до неповторності, унікальності значно збіднює науковий аналіз феномена. У той же час не можна заперечувати, що індивідуальність формується не тільки під впливом генетично зумовлених властивостей, а й соціального буття фізичної особи [2]. С. Л. Рубінштейн писав, що людина є індивідуальність в силу наявності у неї особливих, одиничних, неповторних властивостей [3, с. 3].

До складу індивідуальності входить цілий комплекс особливостей фізичної особи, які пов'язані з її національною, культурною, релігійною, мовною та іншою унікальністю. Ці особливості можуть виявлятися у: а) зовнішньому вигляді; б) голосі та мові; в) манері поведінки; г) рівні інтелекту, культури та освіти; д) інших характерних рисах, які відзначають фізичну особу серед інших.

Право дитини на індивідуальність - це важливий аспект прав дитини, який гарантує їй можливість розвивати свою унікальну особистість, виражати свої думки, переконання, інтереси і власну ідентичність. Це право визнає, що кожна дитина унікальна, і має право на власний розвиток та самовираження. Ось декілька аспектів, які роз'яснюють, як розуміти це право:

- *самовизначення*. Діти мають право розвивати свою індивідуальність, обирати свої інтереси, хобі, стиль життя, та інше. Необхідно дати їм можливість виражати свої погляди та вибирати, що для них важливо;

- *свобода виразу*. Діти мають право вільно виражати свої думки та переконання. Це означає, що їм необхідно надавати можливість говорити про свої почуття, думки і бажання;

- *захист від дискримінації*. Діти мають право на індивідуальність, незалежно від своєї раси, статі, релігії, національності, інвалідності, тощо. Вони повинні бути захищені від будь-якої форми дискримінації або обмеження через ці характеристики;

- *освіта і розвиток*. Діти мають право на доступ до якісної освіти, яка сприяє їхньому розвитку та розкриттю потенціалу. Це включає можливість вибирати предмети, діяльності та шлях освіти відповідно до їхніх інтересів та здібностей;

- *захист від насильства і зловживань*. Діти мають право на захист від будь-якого виду фізичного, психологічного чи емоційного насильства, а також від будь-яких форм зловживань, які можуть обмежувати їхню індивідуальність;

- *участь в прийнятті рішень*. Діти мають право брати участь в рішеннях, які стосуються їхнього життя, освіти та інших аспектів. Вони

повинні бути вислуханими і розглядати питання в контексті рішень, що їх стосуються.

Отже, узагальнено, право на індивідуальність передбачає розгляд дітей як активних суб'єктів з власними правами та ідентичністю, що повинно враховуватися у всіх аспектах їхнього життя. Забезпечення цього права є ключовим для досягнення їхнього гармонійного розвитку та благополуччя. Однак після того, як 24 лютого 2022 року Російська Федерація розпочала повномасштабний збройний напад на Україну, головною темою в умовах воєнного конфлікту стали проблеми, пов'язані з долею дітей: смерть та каліцтво дітей, депортація, викрадення та незаконне утримання, захист тих, хто постраждав внаслідок війни і залишився без батьківського піклування, а також соціальний захист прав дітей, сиріт, тих, хто втратив батьківське піклування та опинився в складних життєвих умовах.

Влада РФ на тимчасово окупованих територіях активно та наполегливо нав'язує свої стандарти, знищує українську ідентичність, змінює свідомість дітей і молоді, активно підбурює їх проти України та формує позитивне ставлення до дій держави агресора та російської армії, знищує доступ до рідної мови й історії. Змушує дітей брати участь у дитячих рухах типу «Юна-армія» [2].

Окрім вбивств, катувань, звалтувань, калічень, росіяни незаконно привозять українських дітей до РФ, де швидко змінюють громадянство, щоб віддати на усиновлення, а деяких навіть при живих батьках чи родичах в Україні, таким чином крадучи майбутнє України та право дітей на індивідуальність.

Українських дітей переміщують на непідконтрольні Україні території та на територію РФ. Складність чіткого трактування таких випадків полягає в тому, що Країна-агресор не надає жодних даних безпосередньо чи через міжнародні організації чи треті країни про долю таких дітей [3].

Таким чином, РФ грубо порушуючи право наших дітей на свою індивідуальність, насильно вивозить їх з України, передає у російські сім'ї на перевиховання, створює умови всиновлення наших дітей за російським законодавством. І з часом, діти України, які знаходяться на території РФ втраять свою ідентичність через те, що вони будуть повністю інтегровані в російське суспільство.

Тому, захист прав дітей, а зокрема захист права на індивідуальність дитини під час воєнних дій - це надзвичайно важливе завдання, яке повинні виконувати органи державної влади України. До заходів, які можуть бути вжиті для цього належать: 1) *міжнародні зусилля*. Україна може взаємодіяти з міжнародними організаціями, такими як ООН, для забезпечення міжнародного підтримання у питаннях захисту прав дітей під час війни; 2) *евакуація*. Забезпечити евакуацію дітей з зон бойових дій і їх розташування в безпечних місцях, де їм надають необхідну медичну допомогу та психологічну підтримку; 3) *освіта*. Забезпечити можливість

навчання для дітей в безпечних умовах, навіть під час війни, щоб зберегти їхні шанси на майбутнє; 4) *інформаційна робота*. Проводити інформаційну роботу серед дітей та їх батьків щодо безпеки та правил поведінки в умовах воєнного стану; 5) *захист від насильства*. Запровадити заходи для захисту дітей від фізичного, психологічного та сексуального насильства; 6) *моніторинг та звітність*. Проводити моніторинг ситуації щодо захисту прав дітей і публікувати звіти про виконання заходів.

Ці заходи мають на меті забезпечити безпеку, добробут та захист прав дітей на індивідуальність в умовах війни.

Список використаної літератури:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 05.12.2023).

2. Отич Д. Сутність виконавської індивідуальності педагога-музиканта. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/30463/Otych%20D.pdf?sequence=1> (дата звернення 05.12.2023)

3. Папуча М.В., Шилова Г.П. Індивідуальність як проблема загальної психології: навчальний посібник / М. В. Папуча, Г. П. Ши-лова. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2015. 99 с.

УДК 342.734-054.73 (477)

Дарина БУТЕНКО,

здобувач вищої освіти 2-го курсу ННІ № 2

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Національної академії внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

Леся ШАПОВАЛ

ПРАВО НА ТИМЧАСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТЛОМ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

Право на тимчасове забезпечення житлом в разі воєнних дій є важливим аспектом захисту людей, які перебувають у зоні конфлікту. Це право передбачає, що учасники війни, цивільне населення та внутрішньо переміщені особи мають право на безпечне тимчасове проживання в умовах, які забезпечують їхню безпеку та гідність. Це питання зазвичай врегульоване міжнародними конвенціями та законами, що встановлюють права людей під час конфліктів. Зокрема, такі документи, як Женевські конвенції, міжнародне гуманітарне право та внутрішні закони країн,

визначають права та обов'язки стосовно забезпечення житлом та безпекою громадян у зоні конфлікту.

Це право передбачає не лише надання житла, а й забезпечення безпечних умов проживання, доступу до необхідних ресурсів та послуг, які гарантують гідність та безпеку людини в умовах воєнних дій.

У Главі 28 ЦКУ регламентує визначення житла та право власності на житло. Зокрема: Житлом фізичної особи є житловий будинок, квартири, інше жиле приміщення, призначені та придатні для постійного або тимчасового проживання в них [2].

Внутрішньо переміщена особа (ВПО) в Україні - це особа, яка була змушена залишити своє місце постійного проживання внаслідок конфлікту, насильства, природних катастроф або порушень прав людини, але не перетнула міжнародного кордону країни та залишилася всередині території своєї країни. Ці особи залишають свої домівки, щоб уникнути небезпеки та знаходять тимчасове притулок в інших регіонах чи містах в межах власної країни. Забезпечення таких осіб житлом та іншими соціальними послугами є важливою складовою державної політики в умовах внутрішнього переміщення.

У травні 2022 р. набув чинності новий Порядок формування фондів житла, призначеного для тимчасового проживання, обліку та надання такого житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб (далі – Порядок), затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 р. № 495. Для реєстрації осіб, які потребують тимчасового житла, у разі воєнного конфлікту, представники цих осіб подають спеціальну заяву (за встановленою формою, яка зазначена у додатку 1 до відповідної Постанови), з підписами усіх повнолітніх членів родини, до органу, уповноваженого на території, де вони перебувають, для включення їх до Єдиної інформаційної бази даних про осіб, які потребують тимчасового житла в разі воєнних подій. Фактично даною постановою унормовано процеси формування фондів тимчасового житла для проживання внутрішньо-переміщених осіб та надано порядок надання такого житла [1].

Уповноважений орган має видати ордер на вселення на підставі рішення про надання внутрішньо переміщеним особам та членам їх сімей житлових приміщень із фонду.

Житлові приміщення з фонду безоплатно надаються внутрішньо переміщеним особам та членам їх сімей у тимчасове користування на строк до одного року з можливістю продовження на наступний строк – у разі відсутності змін у їх статусі та якщо вони не набули іншого місця проживання.

Право на тимчасове забезпечення житлом означає гарантію на тимчасове проживання в безпечних умовах під час кризових ситуацій, таких як війна, природні катастрофи чи внутрішнє переміщення

населення. Це право передбачає, що люди мають доступ до тимчасового житла, що відповідає мінімальним стандартам безпеки та житлового комфорту. Головна мета полягає у забезпеченні людей пристойним та безпечним місцем проживання під час надзвичайних обставин [3]. Це право відображене в законодавстві та регулюється спеціальними програмами, спрямованими на забезпечення помешкань для тимчасового перебування та підтримки ВПО під час кризових ситуацій в країні. Такі програми спрямовані на забезпечення безпеки, гідного житла та необхідної підтримки для тих, хто був змушений покинути свої домівки через воєнні дії чи конфлікти.

Отже, забезпечення житлом ВПО під час воєнних дій є ключовою відповідальністю держави та міжнародної спільноти. Головною метою є забезпечення не лише житла, а й безпечних умов проживання, доступу до необхідних ресурсів та послуг, що сприяють захисту та гідності людини під час воєнного конфлікту. Законодавство, програми та міжнародні стандарти спрямовані на захист прав ВПО на тимчасове житло, і вони важливі для забезпечення гуманітарної допомоги та захисту найбільш уразливих категорій населення в умовах конфлікту. Це право вимагає уваги, підтримки та реалізації з боку держав, організацій громадянського суспільства та міжнародних організацій для забезпечення захисту та допомоги тим, хто перебуває у вразливому становищі внаслідок воєнних дій.

Список використаної літератури:

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 р. № 495 URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-zahodi-z-formuvannya-fondiv-zhitla-priznachenogo-dlya-timchasovogo-prozhivannya-vnutrishno-peremishchenih-osib-495>
2. Цивільний кодекс України: *Закон України* від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Цивільне процесуальне право України (Загальна частина): підруч. / О.В. Гетманцев, Л.А. Кондрат'єва, Л.А. Остафійчук, А.Л. Паскар, І.Ю. Татулич; за ред. О.В. Гетманцевої. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022, 412 с.

Марина ЗІНОВЧУК,

*здобувач вищої освіти 2-го курсу ННІ № 2
Національної академії внутрішніх справ*

Науковий керівник:

*доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

Леся ШАПОВАЛ

ПРАВО ДІТЕЙ НА ОСВІТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Право дітей на освіту є одним з фундаментальних прав, навіть у найскладніших ситуаціях, таких як воєнний стан. Умови війни можуть серйозно ускладнити доступ до освіти для дітей, зокрема через евакуацію, пошкодження чи знищення шкіл, а також через відсутність безпеки для навчального процесу.

Право на освіту дитини - це гарантоване право кожної дитини на доступ до освіти без будь-якої форми дискримінації. Це право визнане в багатьох міжнародних документах, зокрема в Конвенції ООН про права дитини та в загальних деклараціях прав людини [1]. Це означає, що кожна дитина має можливість отримати освіту, яка відповідає її потребам та можливостям. Право на освіту передбачає, що освітні заклади мають бути доступні, безпечні, якісні та побудовані на принципах рівності та справедливості. Це також включає в себе не лише доступ до шкіл та навчальних програм, а й урахування особливих потреб дітей з різними вимогами, включення учнів з обмеженими можливостями, забезпечення рівних можливостей для дівчат і хлопців тощо.

Україна, перебуваючи в умовах війни, зробила певні кроки для забезпечення освіти для дітей на тимчасово окупованих територіях та у зоні конфлікту. Це включає зміну навчальних програм, впровадження дистанційного навчання, організацію шкіл у безпечних місцях та надання психологічної підтримки для учнів, які пережили стресові ситуації. Навчання в бомбосховищах є крайнім заходом, застосовуваним у виняткових обставинах, коли безпека учнів та педагогічного персоналу є головним пріоритетом. У зоні активних бойових дій, де немає можливості забезпечити безпечне навчання в звичайних умовах, бомбосховища можуть використовуватися як тимчасові приміщення для проведення уроків.

Це може забезпечити хоча б мінімальний доступ до освіти в умовах, коли інші варіанти недоступні через військові дії чи загрозу безпеці. Проте такий підхід повинен бути тимчасовим та використовуватися лише як тимчасовий захід, оскільки навчання в

бомбосховищах не забезпечує адекватного середовища для повноцінного навчання та розвитку дитини.

Головною метою повинно бути врятувати життя та здоров'я дітей, забезпечити їм якісне освітнє середовище в міру можливостей у складних обставинах. Держави та міжнародні гуманітарні організації зазвичай працюють над пошуком альтернативних методів надання освіти в умовах воєнного конфлікту, таких як відновлення шкіл, організація навчання на тимчасових базах або застосування дистанційних освітніх програм.

Хоча наша держава і намагається покращити право на освіту в умовах війни, проте, незважаючи на це, багато викликів залишаються, таких як обмежений доступ до якісної освіти, втрата навчальних закладів, відсутність кваліфікованих вчителів та вплив війни на психологічний стан дітей [2].

Покращення права на освіту дітей в умовах війни вимагає комплексного підходу та спільних зусиль різних сторін - урядів, громадських організацій, міжнародних організацій та громадянського суспільства. Створення безпечних шкіл, тимчасових освітніх центрів та використання дистанційної освіти є важливими кроками для забезпечення доступу до навчання. Психологічна підтримка для дітей, що пережили травматичні ситуації, та надання освітніх програм для вчителів є ключовими компонентами успішної освітньої системи під час конфлікту. Міжнародна співпраця та підтримка з боку громадськості та міжнародних організацій в сфері освіти грають вирішальну роль у забезпеченні фінансування, ресурсів та допомоги для дітей, які опинилися у зоні конфлікту.

Необхідно продовжувати зусилля на державному та міжнародному рівнях для забезпечення освіти дітей в умовах конфлікту, враховуючи їхні унікальні потреби та збереження нормального ходу навчання, навіть у надзвичайних обставинах. Покращення права на освіту дітей у воєнний період вимагає наявності гнучких стратегій та неперервних зусиль для забезпечення освітніх можливостей у надзвичайних ситуаціях [3].

У висновку можна сказати, що право дітей на освіту в умовах воєнного стану є особливо вразливим і важливим аспектом гуманітарних питань. Воєнний конфлікт може створювати серйозні перешкоди для доступу дітей до якісної освіти та психологічного розвитку. Забезпечення безпеки, створення тимчасових навчальних майданчиків та використання інноваційних методів, таких як дистанційне навчання, є критичними аспектами для забезпечення неперервного освітнього процесу.

Важливо враховувати потреби дітей з різних соціокультурних та етнічних груп, а також тих, які зазнали травм та стресу внаслідок військових подій. Міжнародна співпраця, гуманітарна допомога та підтримка від громадянського суспільства важливі для забезпечення фінансування та ресурсів для вдосконалення систем освіти в умовах

воєнного конфлікту. Покращення права на освіту в умовах війни вимагає системного підходу, спрямованого на створення безпечного, доступного та якісного освітнього середовища для всіх дітей, незалежно від обставин. Це важливий крок у забезпеченні майбутнього покоління знань, навичок та можливостей для подальшого особистісного та соціального розвитку.

Список використаної літератури:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

2. Кохановська О. Поняття та види особистих немайнових прав у цивільному праві України. *Юридичні науки*. 2015. № 84. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis.

3. Біла-Кисельова А. А. Право на освіту у світлі практики Європейського суду з прав людини: нотатки для національного суду щодо захисту прав людини. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 3. С. 3–7.

УДК 342.726-053.2:342.78

Вікторія СПРИТНЮК,

здобувач вищої освіти 2-го курсу ННІ № 2

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Національної академії внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

Леся ШАПОВАЛ

ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

У воєнний час захист прав дітей є особливо важливим завданням. Це стосується не тільки дітей, які постраждали безпосередньо від воєнних дій, а й усіх дітей, які опинилися у складних умовах. Адже навіть якщо дитина не має фізичних ушкоджень, вона все одно може зазнати порушення своїх прав. Діти мають право на особисте життя, захист від фізичного та психологічного насильства, відпочинок та дозвілля, освіту та родину. Діти мають право на захист від сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень, а також від усіх форм експлуатації, що завдають шкоди їхньому добробуту. Діти мають право на захист від катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведінки чи покарань.

Діти, які живуть у воєнний час, мають особливі права та гарантії, які захищають їх від насильства, експлуатації та жорстокого поведінки. Ці права та гарантії передбачені міжнародним гуманітарним правом, а

також іншими міжнародними документами, такими як Конвенція про права дитини. Міжнародне право гарантує дітям захист у війсьній час. Основними міжнародними документами, які забезпечують захист прав дітей, є Конвенція ООН про права дитини, Женевські конвенції, Додаткові протоколи до них, Конвенція МОП про заборону найгірших форм дитячої праці, Римський статут Міжнародного кримінального суду та низка Резолюцій Ради Безпеки ООН.

Закон України «Про охорону дитинства» визначає, що дитина, постраждала внаслідок війських дій та збройних конфліктів, – це дитина, яка зазнала будь-яких форм насильства або примусової участі у військових діях [1]. Цей закон встановлює правила, які повинні дотримуватися органи державної влади та інші суб'єкти права України, щоб захистити дітей від шкоди, спричиненої війною. Держава повинна зробити все можливе, щоб захистити дітей, які постраждали від війни, забезпечити їм догляд та допомогти возз'єднатися з членами сім'ї. Це включає в себе розшук дітей, які були вивезені за кордон, звільнення дітей з полону та повернення їх в Україну.

Розділ II Закону України «Про соціальний захист дітей війни» визначає державні соціальні гарантії, які надаються дітям війни. Ці гарантії включають:

- право на переважне залишення на роботі при скороченні чисельності або штату працівників;
- використання чергової відпустки в зручний для них час; одержання додаткової відпустки без збереження заробітної плати строком до двох тижнів на рік;
- виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності в розмірі 100 відсотків середньої заробітної плати незалежно від стажу роботи;
- першочергове відведення земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва, садівництва та городництва;
- право на 25-відсоткову знижку при платі за користування комунальними послугами (газом, електроенергією тощо) у межах середніх норм споживання за умови, якщо розмір середньомісячного сукупного доходу сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців не перевищує величини доходу, який дає право на податкову соціальну пільгу у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;
- діти війни, які є особами з інвалідністю, мають право на стаціонарну медичну допомогу в госпіталах ветеранів війни та у військово-медичних закладах охорони здоров'я (госпіталах). Госпіталізація проводиться при відповідних показаннях та наявності вільних місць [2]

Незважаючи на те, що в Україні є законодавство, яке захищає права дітей, існує ряд проблем у його реалізації. До них відносяться:

- Недоліки правозастосування: Не всі випадки порушення прав дітей розслідуються та притягуються до відповідальності винні особи.

- Недостатній моніторинг: Не проводиться моніторинг дотримання українського законодавства в сфері захисту прав дітей на окупованих територіях.

- Недостатня підтримка дітей, які постраждали від війни: діти, які постраждали від війни, отримують недостатню підтримку з боку держави.

Реалізація чинних норм у зоні збройних конфліктів є складним завданням, оскільки на цих територіях державні органи України не можуть повною мірою виконувати свої повноваження. Держава повинна розширити співпрацю з неурядовими організаціями та іншими представниками громадянського суспільства, щоб ефективніше виконувати свої обов'язки щодо захисту дітей у зоні воєнних дій.

Список використаної літератури:

1. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-ІІ.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

2. Про соціальний захист дітей війни: Закон України від 18.11.2004 № 2195-ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2195-15#Text>

УДК 340.62 (045)

Наталія СТУКАЛО,

*аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ*

Науковий керівник:

*доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент*

Леся ШАПОВАЛ

СТРАХУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ ЖИТТЮ ЧИ ЗДОРОВ'Ю ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ В РЕЗУЛЬТАТІ ЛІКАРСЬКОЇ ПОМИЛКИ

Об'єктом страхування професійної відповідальності є майнові інтереси фізичної особи, пов'язані з її обов'язком відшкодувати збитки, завдані третім особам у зв'язку з здійсненням ним професійної діяльності.

Призначення страхування професійної відповідальності полягає у страховому захисті осіб певних професій від претензій осіб, яким може бути заподіяно шкоду під час здійснення своїх професійних обов'язків першими. З подібними претензіями можуть звертатися як самі потерпілі, так і інші зацікавлені особи. Так, наприклад, якщо в результаті неправильного лікування пацієнт помер, то вимоги про відшкодування моральної та матеріальної шкоди можуть пред'явити його родичі.

Страхування відповідальності може бути як обов'язковим, так і добровільним. Так, згідно ст. 979 Цивільного кодексу України (далі – ЦК) «договір страхування укладається відповідно до ЦК, Закону України «Про страхування», інших законодавчих актів. Законом може бути встановлено обов'язок фізичної або юридичної особи укласти договір страхування (обов'язкове страхування)» [1].

Одним з об'єктів страхування може бути: відповідальність за заподіяну шкоду особі або її майну [1].

Варто зазначити, що в основі страхування професійної відповідальності лежить делікт. Іншими словами, відповідальність виникає не з договору, а в силу самого делікту, тобто заподіяння шкоди правам та інтересам, що охороняються законом певних осіб. Легальна конструкція страхування відповідальності за заподіяння шкоди передбачає, що за договором страхування підлягає ризик відповідальності за зобов'язаннями, що виникають внаслідок заподіяння шкоди життю, здоров'ю чи майну інших осіб, самого страхувальника або іншої особи, на яку таку відповідальність може бути покладено.

Відповідно до ст. 982 ЦК «істотними умовами договору страхування є предмет договору страхування, страховий випадок, розмір грошової суми, в межах якої страховик зобов'язаний провести виплату у разі настання страхового випадку (страхова сума), розмір страхового платежу і строки його сплати, строк договору та інші умови, визначені актами цивільного законодавства» [1].

Сума заподіяної шкоди відшкодовує різницю між страховим відшкодуванням та фактичним розміром шкоди. Отже, настання страхового випадку, що тягне за собою обов'язок страховика виплатити страхове відшкодування, саме по собі не звільняє страхувальника від цивільно-правової відповідальності перед потерпілим за заподіяння шкоди, оскільки страхування деліктної відповідальності не припиняє деліктного зобов'язання.

Останніми роками збільшилася кількість випадків, коли пацієнти все частіше звертаються до правоохоронних органів і подають заяви про недоліки у медичній допомозі, намагаючись притягти медичних фахівців до відповідальності та отримати компенсацію.

До факторів, що сприяють збільшенню кількості судових позовів щодо медичних організацій, крім підвищення правової грамотності пацієнтів також можна віднести активізацію діяльності адвокатів і страхових компаній, поява незалежних експертів.

Основним мотивом звернення пацієнта до суду з позовом до лікувальної установи є порушення його права на надання якісних медичних послуг. Основними причинами незадоволеності якістю надання медичних послуг є: помилки ведення медичної документації, лікарські помилки та недотримання принципів медичної етики.

Проте успішний результат лікування не завжди обумовлений якістю роботи медичного персоналу, оскільки на його хід можуть

впливати різні біологічні, генетичні та інші фактори. Таким чином, установам охорони здоров'я доводиться шукати захист від цих ситуацій.

Щодо відповідальності за медичні помилки, законодавство України не містить офіційних термінів «лікарська помилка» чи «медична помилка». Жоден правовий акт не визначає ці поняття, хоча вони широко використовуються в цивільному обігу. Тим не менш, в медичних колах розрізняють ці два терміни, оскільки помилка в діагностуванні або лікуванні пацієнта може трапитися на будь-якому етапі не лише через дії лікаря, але й інших медичних працівників. З цього приводу, на нашу думку, логічніше вживати термін «медична помилка». До того ж, в ст. 140 Кримінального кодексу України йде мова про притягнення до кримінальної відповідальності за «невиконання чи неналежне виконання *медичним або фармацевтичним працівником* своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого чи несумлінного до них ставлення, якщо це спричинило тяжкі наслідки для хворого» [2].

До суб'єктів цивільно-правової відповідальності, які можуть нести відповідальність за порушення цивільного права належать:

- фізичні особи. Це конкретні люди, які можуть бути відповідальними за свої дії чи бездіяльність, яка призводить до порушення прав інших осіб;

- юридичні особи. Це юридичні утворення, такі як компанії, корпорації, об'єднання та інші юридичні конструкції. Вони можуть нести відповідальність за свою діяльність або бездіяльність в рамках цивільного права;

- державні органи. У деяких випадках державні органи також можуть бути суб'єктами цивільно-правової відповідальності, наприклад, якщо їхні дії порушують права громадян або інших суб'єктів.

Суб'єкти цивільно-правової відповідальності можуть нести відповідальність за шкоду, завдану іншим особам, внаслідок порушення їхніх прав чи невиконання обов'язків, передбачених цивільним законодавством.

Таким чином, до суб'єктів цивільно-правової відповідальності належать: заклади охорони здоров'я, які відповідають за шкоду, спричинену їх працівниками під час виконання трудових обов'язків; лікар, який зареєстрований як фізична особа – підприємець, має ліцензію на медичну практику, надає медичні послуги самостійно, тому відповідає за спричинену пацієнту шкоду особисто.

Відповідно до ст. 1196 ЦК «шкода, завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи під час виконання нею договірних зобов'язань, підлягає відшкодуванню на підставах, встановлених статтями 1166 та 1187 цього Кодексу» [1]. Таким чином, ця стаття передбачає відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пацієнта, які медичний працівник спричинив, коли виконував свої обов'язки на підставі договору про надання медичних послуг. Отже, якщо медичний працівник допустив

медичну помилку, яка буде коштувати пацієнтові здоров'я або життя, то нестиме кримінальну та цивільно-правову відповідальність.

В Україні страхування професійної відповідальності медичних працівників є добровільним.

Страховальником може бути як медичний заклад, так і лікар - фізична особа підприємець, який легалізував свою діяльність у відповідності до чинного законодавства, отримав відповідну ліцензію та регулярно виплачує податки.

До осіб, які підпадають під страховий захист включають лікарів, молодший і середній медичний персонал, а також інших працівників закладу охорони здоров'я.

На сьогодні страхування професійної відповідальності серед медичних працівників поки не є популярним. Причини цього включають недостатню інформованість медичних працівників, відсутність просування цієї послуги та небажання закладів чи працівників витратити кошти на страхування. Але в подальшому може трапитись той випадок, коли доведеться сплатити особисто набагато більше.

В Україні невелика кількість страхових компаній пропонує послугу страхування професійної відповідальності медичних працівників. З огляду на обмежений попит, що призводить до невеликого обсягу укладених договорів, ця послуга не може бути надто доступною за вартістю.

Вартість страхування професійної відповідальності медичних працівників визначається страховими компаніями відповідно до рівня ризику страхового випадку. Цей ризик залежить від різних критеріїв, таких як спеціалізація медичного працівника, його стаж, кваліфікація, статус медичного закладу, кількість застрахованих осіб, загальна сума страхування за договором та інші.

І юристи і медики вже давно обговорюють питання пов'язані з введенням обов'язкового медичного страхування та страхування професійної відповідальності медичних працівників, проте до цього часу це залишається ще нереалізованим. Таким чином, на сьогоднішній день, рішення про страхування професійної відповідальності залишається виключно на вирішенні медичних закладів або самих медичних працівників.

Список використаної літератури:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 18.01.2024).
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001№ 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 18.01.2024).

*Олексій ЯКИМЕЦЬ,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент*

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА – ЗАПОРУКА БЕЗПЕЧНОГО ДОВКІЛЛЯ

У зв'язку із зростаючим впливом людини на оточуюче середовище та порушення численних зв'язків між явищами природи екологія нині стала найважливішою наукою – не тільки біологічною а й соціальною.

Одним із пріоритетів екологічного права є всебічне сприяння екологізації суспільства. Це надзвичайно важливе завдання екологічного права. В умовах, коли з кожним роком посилюється негативний вплив на навколишнє природне середовище, як ніколи раніше, постає перед державою проблема охорони здоров'я і життя людини. Гостро стоїть питання і про раціональне використання та охорону рослинного і тваринного світу, родючості землі, чистоти водойм, атмосферного повітря.

Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи плена масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави [1], у вирішенні цього питання має сприяти екологізація суспільства, як запорука безпечного довкілля.

Нинішню екологічну ситуацію в Україні можна охарактеризувати як кризову, що формувалася протягом тривалого періоду через нехтування об'єктивними законами розвитку і відтворення природно-ресурсного комплексу України [2].

Як зазначає професор Дмитренко І.А., щоб вийти з екологічної кризи в якій опинилася Україна, необхідна екологічна революція у свідомості людей, яка б корінним чином змінила їхнє відношення до природи [3, с. 37].

Під екологізацією суспільства розуміється запровадження вимог щодо раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів в усі сфери суспільного життя і виробничої діяльності.

Активізація екологічної діяльності держави значно підвищує роль права у вирішенні екологічних проблем і забезпечення екологічної безпеки.

Екологічне право сприяє екологізації суспільства перш за все тим, що воно регулює відносини в галузі використання, відтворення і охорони природних ресурсів. Екологічне право за допомогою правових норм установлює права і обов'язки учасників екологічних відносин, визначає,

яким повинне бути ставлення людей до природи. У цьому полягає специфіка впливу на вирішення назрілих екологічних проблем.

Саме жива природа, з надр якої еволюціонувало людське суспільство, обумовлює і його життєзабезпечення як джерело харчових та інших відновлювальних ресурсів, регулятор якості води і повітря, запасів родючості ґрунтів.

Уміння запобігати еволюційним катастрофам чи ліквідувати наслідки тих, які вже відбулись, правильно розпоряджатись тим, що дає нам природа, - це значить у першу чергу вміти зберігати та підтримувати на Землі життя у різних його проявах і формах.

Бережливе ставлення до природи повинно стати нормою поведінки кожного громадянина України.

Екологічне право визначає заходи щодо екологізації енергетики, будівництва, промисловості, транспорту, чим також сприяє екологізації суспільства.

Як відомо екологічне право сприяє охороні і екологізації сільського господарства. Це завдання надзвичайно великої ваги, адже в аграрному секторі виробництва широко застосовуються мінеральні добрива, пестициди, які при надмірному застосуванні приносять не користь а шкоду людям і природі, загострюють екологічну ситуацію в Україні.

Екологічне право впливає на екологізацію суспільства ще й тим, що створює умови для поширення і підвищення рівня екологічної освіти та формування екологічної свідомості громадян. Екологізація освіти забезпечується постійним поповненням екологічних знань необхідним рівнем екологічної грамотності населення, сформованим екологічним світоглядом, а її зміст має змінюватися залежно від соціально-економічних умов, характеру і стану проблем навколишнього середовища. Екологічно грамотна і вихована людина краще здатна раціонально, на наукових засадах використовувати природні ресурси, не дозволить собі та іншим глумитись над природою.

Екологічні знання потрібні кожній людині, оскільки вона сама частина природи, але особливо необхідні працівникам сільського господарства, все життя і трудова діяльність яких тісно пов'язана з природою, використанням її багатств.

Згідно з діючим екологічним законодавством підприємства, установи, організації та громадяни зобов'язані додержуватися правил транспортування, зберігання і застосування засобів захисту рослин, стимуляторів їх росту, мінеральних добрив, токсичних хімічних речовин з тим, щоб запобігти забрудненню ними або їх складовими навколишнього природного середовища.

Екологічне право сприяє екологізації суспільства також тим, що передбачає відповідальність за правопорушення в галузі екології. Її несуть особи, винні у порушенні:

- порушенні прав громадян на екологічно безпечне навколишнє природне середовище;

- порушення норм екологічної безпеки;
- порушенні екологічних вимог при проектуванні, розміщенні, будівництві, реконструкції, введенні в дію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів ;
- перевищення лімітів та порушення інших вимог використання природних ресурсів та інше [5].

Згадані порушення екологічного законодавства несуть за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільну і кримінальну відповідальність.

Сьогодні екологізація повинна бути поставлена в центр законотворчої, господарської і виховної роботи.

Якщо цього не зробити суспільство буде рухатися до самознищення.

Список використаної літератури:

1. Конституція України. Харків «ГВІНІ», 2023. 64 с.
2. Основні напрями державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Постанова Верховної Ради України від 5 березня 1998 №183/98. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. №38/39. Ст.248.
3. Дмитренко І.А. Екологічне право України: Підручник. Київ НАВСУ, 1999. 332с.
4. Про охорону навколишнього природного середовища. Закон України від 25 червня 1991 року №1264-ХІІ (в ред. від 10.07.2022). *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

УДК 347.133

Антон ДІДЕНКО,

*аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ*

Науковий керівник:

*професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент*

Олексій ЯКИМЕЦЬ

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ФРАУДАТОРНИХ ПРАВочИНІВ. РОЗМЕЖУВАННЯ ФРАУДАТОРНИХ ТА ФІКТИВНИХ ПРАВочИНІВ

Активний розвиток цивільних правовідносин після здобуття Україною незалежності, зокрема після переходу від планової економічної моделі до ринкової економіки, створив основу для активного обороту активів та інших об'єктів цивільних прав.

Зі збільшенням різноманіття економічних відносин, підвищенням обсягу обороту активів, зросла й кількість випадків невиконання боржниками цивільно-правових зобов'язань.

Повномасштабне вторгнення російської федерації в лютому 2022 року ще більш загострило ризики неналежного виконання зобов'язань в цивільно-правовій сфері.

Зазначені обставини зумовили стійку динаміку до збільшення кількості позовів, зумовлених невиконанням цивільно-правових зобов'язань.

Розвиток судових та позасудових засобів цивільно-правового захисту призвів до того, що збільшувалося й різноманіття можливих способів перешкоди реалізації таких заходів з боку боржників.

Одним із способів уникнення примусу до виконання цивільно-правових зобов'язань стало використання боржниками формально законних цивільно-правових договорів із метою відчуження майна, на яке могло б бути звернуто стягнення. Прикладами є дарування цінного активу родичу або іншій особі, продаж такого активу, зокрема й пов'язаній особі, передача права власності на відповідний актив за договором застави тощо.

Значний проміжок часу таке явище, як оспорювання зацікавленим кредитором договорів, укладених боржником для перешкоди зверненню стягнення на майнові активи, не мало чіткого юридичного визначення.

Традиційні для українського цивільного права підстави недійсності договорів, зокрема фіктивність правочину (ст. 234 ЦК України), кваліфікація правочину як такого, що порушує публічний порядок (ст. 228 ЦК України) або удаваність правочину (ст. 235 ЦК України) не могли бути в повному обсязі застосовані до такого типу договорів, адже жоден із них повною мірою не враховував специфіки саме таких договорів.

Водночас договори, укладені з метою приховування майна боржника, були відомі вітчизняній судовій практиці, хоча й не мали чітко визначеної правової кваліфікації.

Так, в узагальненні Верховного Суду України «Практика розгляду судами справ про визнання правочинів недійсними» за 2008 рік згадується про можливість оспорювання договору купівлі-продажу нерухомого майна, укладеного з метою убезпечення майна від стягнення визнання таких договорів удаваними правочинами.

У подальшому практика Верховного Суду України вказувала на те, що договори відчуження нерухомого майна, які укладені із родичами боржника з метою приховування майна від стягнення, слід визнавати фіктивними правочинами (висновки, викладені в постановах Верховного Суду України від 19 жовтня 2016 року у справі № 6-1873цс16, від 23 серпня 2017 року у справі 306/2952/14-ц та від 09 вересня 2017 року у справі № 359/1654/15-ц).

Однак, у 2018 році Верховний Суд уперше висловив думку про те, що укладений на шкоду кредиторів договір може бути визнаний недійсним із підстав невідповідності такого договору таким засадам цивільного права, як справедливість, добросовісність та розумність (ст. 3 ЦК України), а також з огляду на суперечність договору принципу заборони зловживання правом за ст. 13 ЦК (див. постанову ВС у справі №910/7547/17).

Водночас у мотивуванні цього рішення Верховного Суду продовжувала зберігатися певною мірою дуалістична кваліфікація оспорюваного правочину одночасно і як фраздаторного, і як фіктивного.

Важливим кроком до вирішення питання юридичної кваліфікації договорів, укладених на шкоду кредитору, стала постанова Великої Плати Верховного Суду від 03.07.2019 у справі №369/11268/16-ц.

Підставою для передачі справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду стало питання юридичної кваліфікації правочину, укладеного боржником на шкоду кредитору, та питання відмежування такого правочину від фіктивного правочину.

У ході розгляду даної справи Велика Плата Верховного Суду підтвердила висновок про те, що договір, укладений на шкоду кредитору може бути визнаний судом недійсним з підстав його невідповідності загальним засадам цивільного судочинства та принципу недопустимості зловживання процесуальними правами. При цьому було зазначено, що в обґрунтування недійсності правочину позивач може додатково (факультативно) посилатися і на спеціальні норми цивільного законодавства, що регулюють недійсність окремих видів правочинів.

Однак, питання правильного розмежування юридичної кваліфікації фраздаторних та фіктивних правочинів до кінця не було врегульовано судовою практикою та залишилося не менш актуальним.

В окремих справах, пов'язаних із оспорюванням правочинів, укладених на шкоду кредитору, суди продовжують поєднувати ознаки юридичної кваліфікації фіктивних та фраздаторних правочинів (дивіться, серед іншого, постанову Верховного Суду від 12.06.2023 у справі №521/14418/17).

Отже, для швидкого та правильного вирішення цивільних справ, пов'язаних із оспорюванням договорів, укладених боржниками всупереч законним інтересам кредиторів, є необхідним напрацювання чітких ознак, що дозволяють здійснити юридичну кваліфікацію правочину як фраздаторного або фіктивного.

Фіктивний правочин, на відміну від фраздаторного, виключає наявність наміру створити юридичні наслідки в момент його вчинення, що, в свою чергу, унеможливує виникнення будь-яких майнових наслідків, оскільки такий правочин їх не породжує.

Фраудаторні правочини – це правочини, що завдали шкоди боржнику (як приклад, правочин з метою виведення майна). Мета такого правочину в момент його укладання є прихованою, але проявляється через дії або бездіяльність, що вчиняються боржником як до, так і після настання строку виконання зобов'язання цілеспрямовано на ухилення від виконання обов'язку.

На підставі вивчення судової практики, пропонуємо виділити такі ознаки фіктивного правочину є: відсутність наміру сторін правочину щодо створення правових наслідків, обумовлених укладенням правочиною; наявність при укладенні правочину умислу усіх сторін правочину щодо приховування від третьої особи їх дійсних намірів; відсутність обумовлених таким правочиною правових наслідків правочину (наприклад – відсутність між сторонами факту реальної передачі активу у власність). І навпаки – фактичне виконання правочину унеможливорює визнання такого правочину фіктивним.

До основних же ознак фраудаторного правочину слід віднести: специфічну мету укладення фраудаторного правочину, якою є створення передумов для ухилення боржника від виконання цивільно-правового зобов'язання; завдання шкоди правам або законним інтересам кредитора (відсутність шкоди, завданої правам або інтересам кредитора, виключає можливість кваліфікації правочину як фраудаторного).

При цьому, наявність мети щодо завдання шкоди правам або інтересам кредитора не обов'язково має бути притаманною усім сторонам фраудаторного правочину. Наявність відповідної мети в боржника як в учасника правочину є достатньою для кваліфікації правочину як фраудаторного за умови, що такий правочин завдав шкоди правам чи законним інтересам кредитора.

З урахуванням наведеного можливо виокремити наступні критерії розмежування фраудаторних та фіктивних правочинів:

1) для фраудаторного правочину типовим є те, що обумовлені ним правові наслідки, зокрема у виді передачі певного активу, в дійсності настають. Однак описана ситуація виключає можливість кваліфікації правочину як фіктивного, оскільки останній в дійсності не спрямований на досягнення визначених ним правових наслідків.

2) для юридичної кваліфікації правочину як фіктивного обов'язковим критерієм є наявність в обох сторін правочину умислу в приховуванні своїх дійсних намірів укладення правочину. Однак, для кваліфікації правочину як фраудаторного достатньо встановити наявність мети в завданні шкоди кредиторам лише в одній зі сторін такого правочину, а саме – в боржника.

Із огляду на наведене слід дійти висновку, що визнання правочину недійсним з підстав його фраудаторного характеру не потребує одночасного доведення фіктивності такого правочину.

Фіктивний та фраздаторний правочини, згідно з цивільних законодавством України, є різними видами недійсних правочинів. Кожному з них властиві окремі ознаки, а також ці види правочинів мають різне правове регулювання.

Юридична кваліфікація правочину як фраздаторного здійснюється відповідно до загальних положень цивільного законодавства, зокрема підстав його невідповідності засадам добросовісності, розумності та справедливості, що встановлені статтею 3 ЦК України, а також з підстав порушення заборони зловживання правами (стаття 13 ЦК України).

Кваліфікація правочину як фіктивного здійснюється на підставі спеціальної норми права – статті 234 ЦК України.

Не є виключеною ситуація, коли правочин може бути одночасно кваліфіковано і як фіктивний, і як фраздаторний.

Характерним прикладом є укладення боржником із близьким родичем договору купівлі-продажу майна, за яким в дійсності розрахунки не проводяться, а майно залишається у володінні, користуванні та розпорядженні боржника.

Однак, описана ситуація являтиме собою ні що інше, як одночасне співпадіння двох передбачених Цивільним кодексом України підстав недійсності правочину.

Список використаної літератури:

1. Узагальнення Верховного Суду України «Практика розгляду судами справ про визнання правочинів недійсними» доступне за гіперпосиланням: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0003700-08#Text>

2. Постанова Пленуму Верховного Суду «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» від 06.11.2009 № 9

3. Постанова Верховного Суду України від 13.08.2017 у справі № 306/2952/14-ц, доступна за гіперпосиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/68742291>

4. Постанова Верховного Суду України від 09.09.2017 у справі № 359/1654/15-ц, доступна за гіперпосиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/68337668>

5. Постанова Верховного Суду від 07.12.2018 у справі № 910/7547/17, доступна за гіперпосиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78484783>

6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03.07.2019 у справі № 369/11268/16-ц, доступна за гіперпосиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83482786>

Араїк КОЧКАДАМЯН,

*здобувач наукового ступеня доктора філософії
кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ*

Науковий керівник:

*заступник директора ННІ ЗДН
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України*

Світлана ПИЛИПЕНКО

ПИТАННЯ НАУКОВОГО ПОШУКУ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО ВИЗНАННЯ СПАДЩИНИ ВІДУМЕРЛОЮ

Окреме провадження в цивільному судочинстві характеризується певною специфікою засобів правового регулювання та особливою процедурою розгляду справ. Розгляд справ окремого провадження потребує підтвердження певного юридичного факту або його відсутності, що має значення для охорони прав, свобод та інтересів особи. Особливістю окремого провадження є відсутність спору щодо права. Проте це не виключає наявності спору про факт, що полягає в неочевидності його існування.

Комплексний характер будь-якого дослідження потребує вивчення того чи іншого поняття, події чи явища в історичному аспекті, з моменту його виникнення і до становлення. Саме тому для розуміння проблем окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою необхідно дослідити її витоки – з моменту становлення окремого провадження, норм і правил, притаманних певному історичному періоду.

З появою людської цивілізації бере свій початок розвиток права у вигляді правил-звичаїв – звичаєве право. У писаних правових звичаях з'являються перші уявлення людини про захист майнового та немайнового права.

Історія виникнення судочинства, зокрема і цивільного права, відбувається в епоху стародавньої римської цивілізації. Римські юристи вперше звернули увагу на те, що поряд зі змагальною процедурою, яка має місце під час вирішення спору в позовному процесі, існують і справи, в яких був відсутнім правовий спір [1, с. 205]. Контроль державою нерухомості, народжуваності та смертності населення сприяв збільшенню кількості таких справ. Варто зазначити, що саме ці об'єктивно існуючі процеси потребували встановлення юридичних фактів, які давали б

підстави для виникнення конкретних, переважно майнових прав особи в майбутньому [2, с. 11].

Уперше римське право нормативно закріпило безспірне провадження у частині 7 таблиці V Закону XII таблиць: «Якщо людина впадала в безумство, то хай владу над нею самою і над її майном візьмуть її агнати або її родичі» [3].

Першим систематизованим джерелом з норм чинного в Україні цивільного процесу став Цивільно-процесуальний кодекс УСРР, прийнятий 30 червня 1924 року та введений в дію 01 жовтня того ж року. Статтею 191 цього Кодексу вперше було закріплено перелік справ окремого провадження, до яких віднесено справи про: майно, яке залишилося після померлих; третейські записи та рішення; віднесення до суду предметів зобов'язання (депозит); видання судових наказів по актах; розлучення, про позови утримання та встановлення прізвища дітей; встановлення обставин, від наявності яких залежить виникнення публічних прав громадян; звільнення від військової служби у зв'язку з релігійними переконаннями [4, с. 23–30]. Схоже розуміння окремого провадження з деякими змінами частини справ містила і ст. 218 ЦПК УРСР в редакції 1929 року.

Прийнятими у 1961 році в Радянському Союзі Основами цивільного судочинства Союзу РСР та союзних республік закріплено основний перелік справ, що належали до позовного, адміністративного чи окремого проваджень, зокрема зазначено, що судам підвідомчі такі справи окремого провадження: про встановлення фактів, що мають юридичне значення, якщо законом не встановлений інший порядок їх встановлення; про визнання особи безвісно відсутньою чи про оголошення її померлою; про визнання громадянина недієздатним унаслідок душевної хвороби чи слабоумства (ч. 4 ст. 4 Основ) [5, с. 171].

У 1963 році відповідно до Основ було прийнято новий Цивільний процесуальний кодекс УРСР, у ст. 254 якого наведено перелік справ окремого провадження, зокрема це справи про: визнання громадянина обмежено дієздатним чи недієздатним; визнання громадянина безвісно відсутнім чи про оголошення його померлим; встановлення неправильності запису в книгах актів запису громадянського стану; встановлення фактів, що мають юридичне значення; відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника; скарги на дії нотаріусів і органів, що виконують нотаріальні дії [6].

Відтак історично визнані безспірні справи становили основу окремого провадження як частини цивільного процесу. Порівняльним аналізом системи справ окремого провадження в різні періоди розвитку цивільного процесуального законодавства підтверджується належність до нього однакових за природою справ. В історичному ракурсі простежується то розширення, то звуження переліку справ, які віднесені

законодавцем до окремого провадження, а поділ цивільного судочинства на позовне провадження та окреме провадження на той час можна вважати умовним.

Цивільний процесуальний кодекс України 2004 року визначив окреме провадження як вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав (ч. 1 ст. 293) [7].

Беручи до уваги той факт, що окреме провадження є унікальним явищем у правовій регламентації встановлення юридичних фактів, розгляд справ окремого провадження судом пов'язаний із здійсненням «судового управління» у випадках, коли законодавець покладає на суд неpritаманну йому функцію установлення тих чи інших обставин без розв'язання спору про право. При цьому законодавець виходить із доцільності такого рішення, покладаючи встановлення юридичних фактів на суддю, який має особливий правовий статус суб'єкта судової влади, та поширюючи на процедуру розгляду цих справ форму цивільного судочинства [8, с. 3–16].

Особливістю окремого провадження є те, що у ньому розглядаються справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або оспорювання умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав. Як бачимо, перелік справ, що розглядаються судом в порядку окремого провадження, вперше доповнено справами про визнання спадщини відумерлою, що характеризуються: різною сутністю; особливостями об'єктів (якими можуть бути як законні інтереси, так і неоспорювані суб'єктивні права фізичних, юридичних осіб або держави) і способів судового захисту прав та інтересів (тобто, підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи, або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав, або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав); особливостями суб'єктного складу учасників, предмета судової діяльності та процесуального порядку розгляду й вирішення справ.

З огляду на це можна стверджувати, що об'єкт і спосіб судового захисту є критеріями класифікації справ окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою.

Питання відумерлої спадщини врегульоване ст. 1277 Цивільного кодексу України, де окреслено підстави для визнання спадщини відумерлою, зокрема це: відсутність спадкоємців за заповітом і за

законом; усунення спадкоємців від права на спадкування; неприйняття спадкоємцями спадщини, а також відмова спадкоємців від її прийняття [9].

Процесуальний порядок визнання судом спадщини відумерлою визначений главою 9 розділу IV Цивільного процесуального кодексу України. Суд визнає спадщину відумерлою за правилами окремого провадження. У заяві про визнання спадщини відумерлою, що розглядається в порядку окремого провадження, відповідно до вимог ст. ст. 293, 294, 334–338 ЦПК України, повинні бути вказані такі відомості, як час і місце відкриття спадщини; інформація про майно, що становить спадщину; а також наведені докази, які свідчать про належність цього майна спадкодавцю, або ж про відсутність спадкоємців за заповітом і за законом, чи про усунення їх від права на спадкування, або про неприйняття ними спадщини, чи про відмову від її прийняття (наприклад, факт настання смерті спадкодавця підтверджується свідоцтвом про смерть, виданим РАЦС, або судовим рішенням).

Таким чином, провівши аналіз питання наукового пошуку розв'язання проблеми окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою в історичній площині, доходимо висновку, що в порядку окремого провадження розглядалися однакові за природою справи, перелік яких з часом здебільшого розширювався. Справам про визнання спадщини відумерлою притаманні певні свої особливості, якими обумовлений специфічний порядок їх розгляду і вирішення. Статус відумерлої спадщини в порядку окремого провадження визначає суд, за рішенням якого вона переходить у власність територіальної громади за місцем відкриття спадщини, а нерухоме майно – за його місцезнаходженням. Відтак, ніким не успадкована нерухомість стає власністю територіальної громади, у межах якої вона розташована.

Список використаної літератури:

1. Ясинок М. М. Цивільний процес: навч. посіб. / за заг. ред. В. А. Кройтора; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х.: Вид-во ХНУВС, 2009. 284 с.
2. Ясинок М. М. Особливості окремого провадження у цивільному процесуальному праві України (теоретико-правовий аспект): монографія. К.: Алерта, 2014. 385 с.
3. Підопригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право: підручник. 2-ге вид. К.: *Юрінком Інтер*, 2009. 528 с.
4. Стецюк Б. Р. Особливості регламентації цивільного судочинства за ЦПК УСРР 1924 року. *Науковий вісник ДДУВС*. 2017. № 2. С. 23–30.
5. Ясинок М. М. Історія становлення окремого провадження в цивільному судочинстві України. *Право і безпека*. 2006. № 5. С. 171–216.
6. Цивільний процесуальний кодекс Української РСР: Закон від 18 лип. 1963 р. *Вісник Верховної Ради Української РСР*. 1963. № 30. С. 464.

7. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV (редакція від 18 черв. 2023 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

8. Удальцова І. В. Проблема судового визнання громадянина обмежено дієздатним чи недієздатним: навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 1999. 46 с.

9. Цивільний кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV (редакція від 10 черв. 2023 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

УДК 347.9/:347.921

Мар'яна КОНТАРОВСЬКА,

*аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ*

Науковий керівник:

заступник директора ННІЗДН

Національної академії внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, професор

Заслужений юрист України

Світлана ПИЛИПЕНКО

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ ТА ОБ'ЄКТ ПРАВОВІДНОСИН З НАДАННЯ ПСИХІАТРИЧНОЇ ДОПОМОГИ В ПРИМУСОВОМУ ПОРЯДКУ

Серед особистих немайнових прав будь-якої фізичної особи, безперечно, найважливішими правами є її право на життя, право на охорону здоров'я та право на медичну допомогу, яка розглядається як діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямована на профілактику, діагностику та лікування у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами (ст. 3 Основ законодавства України про охорону здоров'я) [1].

Розглядаючи комплексно проблематику охорони здоров'я і прав людини, І. Я. Сенюта зазначає, що медична допомога – родове поняття, одним із видів якої є психіатрична, хоча нормативно це не встановлено, як, для прикладу, законодавчо визначено паліативну допомогу (ч. 2 ст. 33 Основ законодавства України про охорону здоров'я) [2, с. 216].

Проблема захисту ментального здоров'я надзвичайно загострилася після початку повномасштабної війни Росії проти України. Такі чинники, як участь у бойових діях або перебування в прифронтовій зоні з постійними ракетними та артилерійськими обстрілами, бомбовими ударами, перебування в окупації, значно підвищують уразливість наших

співгромадян до психосоціального стресу, сприяють поширенню психічних розладів, як-от депресія, тривога, постстресові розлади тощо. До таких самих наслідків можуть спричинитися: утрата почуття безпеки внаслідок вразливості практично всієї території країни для ракетних обстрілів та атак БПЛА; переміщення в інші регіони або країни й пов'язані з цим утрата роботи й звичного, комфортного середовища; побутові негаразди; фінансові труднощі; соціальна ізоляція; невпевненість у майбутньому і тривога за рідних та близьких. За оцінками експертів, 40–50 % населення потребуватимуть психологічної допомоги.

Як бачимо, питання психічного здоров'я, а відтак і психіатричної допомоги є вкрай актуальними в умовах сьогодення.

Надання медичної, і в т. ч. психічної допомоги, породжує виникнення окремого виду цивільно-правових відносин, зокрема з надання послуг (медичних послуг). Не можемо не погодитись із уже цитованим у цій розвідці автором – І. Я. Сенютою, яка під цивільними правовідносинами в сфері надання психіатричної допомоги пропонує розуміти врегульовані нормами цивільного права суспільні відносини, пов'язані з наданням психіатричної допомоги, які породжують взаємні права й обов'язки суб'єктів правовідносин у сфері надання медичної допомоги [2, с. 218].

В теорії цивільного права закріплена концепція, відповідно до якої елементами цивільно-правового правовідношення є суб'єкт, об'єкт та зміст. Отже, в правовідносинах щодо надання психіатричної допомоги, так само слід виділяти названі елементи, однак, з урахуванням специфіки, притаманної його об'єктному та суб'єктному складу. Як впливає із доктрини та неведеної вище дефеніції, змістом даного правовідношення будуть становити права та обов'язки суб'єктів, а саме лікаря (лікувального закладу) й хворого (пацієнта). Права та обов'язки пацієнта виникають при взаємодії між пацієнтом та лікарем (закладом охорони здоров'я) щодо медичного обстеження особи, встановлення діагнозу, здійснення лікувального процесу як такого.

Що стосується інших елементів – суб'єкт/об'єкт, то їх варто розглядати з урахуванням особливостей їхнього статусу та особливостей правового регулювання.

Ст. 3 Закону України «Про психіатричну допомогу» встановлена презумпція, відповідно до якої кожна особа вважається такою, яка не має психічного розладу, доки наявність такого розладу не буде встановлено на підставах та в порядку, передбаченому законом. Названий закон не містить поняття «психічнохворого», натомість вживається поняття «особа, яка страждає на психічний розлад». З нашої точки зору, при певних обставинах буде доречним застосовувати поняття «пацієнт», як особи, що незалежно від стану здоров'я, звернулася до закладу охорони здоров'я або медичного працівника за наданням медичної допомоги.

Щодо іншої категорії суб'єктного складу, то слід вказати, що законодавець більш помірковано підійшов до вирішення цього питання, закріпивши в законі поняття «фахівець» - медичний працівник (лікар, медична сестра, фельдшер), психолог, соціальний працівник та інший працівник, який має відповідну освіту та спеціальну кваліфікацію і бере участь у наданні психіатричної допомоги (ст. 1). Крім того, в законі знайшли закріплення і такі поняття, як загальний заклад охорони здоров'я; заклад охорони здоров'я; кластерний заклад охорони здоров'я; надкластерний заклад охорони здоров'я.

Таким чином, суб'єктами правовідношення щодо надання психіатричної допомоги, в тому числі примусової, є – пацієнт (особа, яка страждає на психічний розлад і це підтверджено у спосіб, встановлений законом) та медичний працівник (медичний заклад), який надає таку допомогу.

Об'єктом правовідношення виступає психічне здоров'я особи.

В спеціальній літературі психічне здоров'я визначається, як відносно стійкий стан організму й особистості, що дозволяє людині усвідомлено, з огляду на свої фізичні і психічні можливості, а також навколишні природні та соціальні умови, здійснювати й забезпечувати свої індивідуальні потреби на основі нормального функціонування психофізіологічних систем в організмі. Серед загальних критеріїв психічного здоров'я, насамперед, виділяють: усвідомлення сталості та ідентичності свого «я»; критичне ставлення до себе та результатів своєї психічної діяльності; здатність самокерування поведінкою відповідно до соціальних норм, суспільних правил та законів; здатність планувати свою життєдіяльність і реалізувати свої плани; здатність змінити поведінку залежно від життєвих ситуацій і обставин [3, с. 3].

За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), психічне здоров'я – це стан благополуччя, за якого кожна людина може реалізувати свої здібності, опиратись звичайним життєвим стресам, продуктивно працювати і робити внесок у своє співтовариство. У цьому позитивному розумінні психічне здоров'я є основою благополуччя людини й ефективного функціонування суспільства. Крім того, ВООЗ визначає такі основні аксіоми в аспекті психічного здоров'я: це не тільки відсутність психічного розладу; невід'ємна складова здоров'я; визначається низкою соціально-економічних, біологічних і тих, які стосуються навколишнього середовища, факторів; для зміцнення психічного здоров'я існують ефективні міжсекторальні стратегії і заходи.

Досліджуючи цивільні правовідносини з надання психіатричної допомоги, і особливо в примусовому порядку, доцільно ще раз підкреслити, що в процесі лікування, реабілітації чи профілактики головним чинником має бути загальний принцип дотримання прав людини.

У Положеннях Всесвітньої психіатричної асоціації про права і юридичний захист психічно хворих, прийнятих Генеральною асамблеєю Всесвітньої психіатричної асоціації на II Всесвітньому конгресі з психіатрії (1989), зазначено, що люди, які страждають психічними захворюваннями, повинні користуватись тими ж правами людини і основними свободами, що і всі інші громадяни та не повинні бути об'єктом дискримінації на підставі психічного захворювання.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо надання психіатричної допомоги: Закон України від 14.11.2017 р. № 2205-VIII. *Офіційний вісник України*. 2017. № 100. Ст. 3053.

2. Сенюта І.Я. Охорона здоров'я і права людини: ресурсний посібник. 5-те вид. доповн. Львів : вид-во ЛЮБФ «Медицина і право», 2015. 989 с.

3. Психіатрія і наркологія : підручник. За ред. В. Л. Гавенка, В. С. Бітенського. Київ : ВСВ «Медицина», 2015. 512 с.

УДК 349.2

Надія ПОЛХОВСЬКА,

*здобувач наукового ступеня доктора філософії
кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ*

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор

Ольга БУРЛАКА

ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛОК ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

На сучасному етапі становлення України як європейської держави реалізується комплекс стратегічних заходів, спрямованих на захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства в умовах євроінтеграції.

Нагальною сьогодні вбачається консолідація зусиль профспілок з подальшим їх реформуванням з урахуванням як вітчизняної специфіки, так і відповідного позитивного зарубіжного досвіду. Відтак, вирішення актуальних питань профспілкового життя вимагає вивчення особливостей правового регулювання створення та діяльності професійних спілок, зокрема професійних спілок працівників правоохоронних органів провідних країн світу.

Вивчаючи досвід країн Європейського Союзу щодо правового регулювання правового статусу професійних спілок працівників правоохоронних органів і здійснюючи конструктивний аналіз підходів різних держав до питання створення профспілок поліції, забезпечення прав і обов'язків їхніх членів, варто констатувати, що у світі за останні десятиліття змінилися підходи до діяльності як правоохоронних органів, так і профспілок загалом, а також концепція правоохоронних органів щодо ставлення до діяльності цих організацій.

Аналізом законодавства окремих країн світу про професійні спілки встановлено, що в його основу покладено сучасні міжнародні стандарти щодо захисту права об'єднуватися у професійні спілки та положення, встановлені у ст. 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: «кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів» [1].

Вивчаючи досвід діяльності професійних спілок працівників правоохоронних органів зупинимося на особливостях правового регулювання правового статусу професійних спілок працівників правоохоронних органів Польщі, Німеччини та Франції.

Сучасні професійні спілки поліції Польщі організаційно представлені національною організацією під назвою «Солідарність», а також різними професійними спілками, що об'єднують поліцейських різного рівня. Вони мають можливість брати участь у роботі національних рад і комісій з праці, які розглядають соціально-економічні проблеми, пов'язані з роботою поліції. Профспілки є важливим елементом системи соціального партнерства та захисту прав працівників правоохоронних органів і представляють інтереси близько 100 тис. поліцейських, які працюють у різних підрозділах Національної поліції та Служби безпеки.

Чинне законодавство Польщі регулює діяльність професійних спілок поліції, Державної пожежної служби, податкової, митної та прикордонної служб, Верховної палати контролю. Так, ст. 2 Закону Польщі «Про професійні спілки» [2], яка визначає право на об'єднання у профспілки, містить застереження щодо законодавчих обмежень, закріплених у спеціальних законодавчих актах.

Наприклад, ст. 108 Закону Польщі «Про професійну військову службу» [3] професійні солдати не можуть створювати профспілки та приєднуватися до них. А згідно зі ст. 67 Закону Польщі «Про поліцію» [4] співробітники поліції можуть вступати до профспілки працівників поліції, яка не має права на страйк. Статутом профспілки, яка зареєстрована у встановленому законом порядку, визначено правила співпраці профспілки працівників поліції з Міністром внутрішніх справ Польщі та начальником поліції. Цим Законом передбачено, що професійні спілки мають право представляти інтереси своїх членів у відносинах з роботодавцем та

іншими установами й організаціями, а також проводити колективні переговори та укладати колективні договори. Професійні спілки також мають право звертатися до роботодавців і державних органів з питань соціально-економічного становища своїх членів.

Отже, професійні спілки поліції Польщі є невід’ємним елементом системи соціального партнерства та захисту прав працівників правоохоронних органів. Їхні дії спрямовані на захист інтересів поліцейських та поліпшення умов їхньої праці. Діяльність професійних спілок поліції сприяє зміцненню авторитету поліції в очах громадськості та розвитку партнерських відносин між поліцією та громадою.

Профспілки Німеччини – це об’єднання, що представляють інтереси працівників різного рівня, консультують своїх членів з питань трудового права та правового захисту. Найчисельніша і найвпливовіша профспілкова організація Німеччини – Об’єднання німецьких профспілок (нім. Deutscher Gewerkschaftsbund, DGB), заснована у 1949 р., складається з восьми профспілкових федерацій, зокрема і профспілки поліції, та налічує 6,6 млн членів, що становить 85 % усіх робітників, які є членами будь-яких профспілок. Об’єднання німецьких профспілок є членом Європейської профспілкової конфедерації та Міжнародної конфедерації профспілок.

У країні створено дві профспілки поліцейських. Так, профспілка поліції Німеччини (нім. Gewerkschaft der Polizei (GdP) заснована 14 вересня 1950 р. в Гамбурзі на федеральному рівні. Виникла профспілка на підставі спільності інтересів поліцейських асоціацій у британській зоні та Західному Берліні, які 16 березня 1950 р. об’єдналися на національному рівні. Сьогодні GdP є найбільшою профспілкою поліцейських у світі та налічує понад 200 тис. членів – поліцейських, державних чиновників, працівників митниці та ін. В окремих адміністративних районах до цієї профспілки входять також працівники пожежної охорони. Структура профспілки передбачає створення спеціальних груп, котрі представляють інтереси, наприклад, жінок, працівників похилого віку чи молодих поліцейських.

Цілі GdP досягаються шляхом впливу на законодавство та укладання колективних договорів, ведення переговорів з владою та, за необхідності, шляхом застосування профспілкової «зброї». Профспілка також бере участь у виборах представників персоналу та підтримує поради персоналу у виконанні їхніх завдань, є незалежною від урядів, адміністрацій, політичних партій та релігійних громад [5].

Отже, профспілки поліції Німеччини, так само як і профспілки поліції України мають представницькі функції (представляють професійні, соціальні, економічні, екологічні, соціальні та культурні інтереси працівників поліції), прагнуть покращити умови праці та життя, відстоюють дотримання трудового законодавства.

У Франції професійні об'єднання співробітників поліції, обстоюючи власні інтереси, першими висували інноваційні моделі поліцейської діяльності та виступали за створення спеціальної професійної підготовки.

Профспілка Національної поліції Alliance (фр. Alliance Police nationale) – профспілка французьких поліцейських, заснована 8 червня 1995 р. в Обервільє, Сена-Сен-Дені в результаті об'єднання двох профспілок: Незалежної спілки Національної поліції (Syndicat indépendant de la Police nationale (SIPN)) (заснована у 1951 р.) та Національної спілки слідчих і слідчої поліції (SNEPI) (заснована у 1990 р.). Третя профспілка Syndicat des gradés de la Police nationale (SGPN) приєдналася в 1997 р.

Alliance Police Nationale – найбільша профспілка Франції сьогодні налічує понад 30 тис. членів. Відповідно до Кодексу етики Національної поліції та принципів загальної декларації прав людини та громадянина, організація захищає як моральні, професійні та матеріальні інтереси співробітників поліції, які відповідають за громадську безпеку та громадський порядок, так і від будь-яких посягань на адміністративний та професійний порядок, які можуть завдати шкоди їхнім правам та їх добрій репутації.

На офіційному вебсайті наведено перелік вимог, з якими виступає профспілка, – від соціального захисту, охорони здоров'я та покращення умов праці й гідного пенсійного забезпечення до реформи правосуддя, кримінального процесу та слідства [6].

Відтак, правове регулювання реалізації права працівників правоохоронних органів на об'єднання у профспілки в Україні, Польщі, Німеччині та Франції має істотні особливості, що проявляються в різних підходах до реалізації цього права (зокрема, щодо визначення кола осіб, які мають право на створення та членство у профспілці, мінімально допустимої кількості членів профспілки та у встановленні можливих обмежень у реалізації права на об'єднання у профспілки). Право на об'єднання у профспілки реалізується без отримання від державних органів попередніх дозволів на створення профспілок; вступу до вже створених профспілок; участі в роботі профспілок; добровільного виходу з профспілки; утримання від вступу до профспілок; участі у припиненні діяльності профспілок шляхом їх реорганізації чи ліквідації.

Список використаної літератури:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Міжнародний документ, Протокол від 4 листоп. 1950 р. Рада Європи. (Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97, з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № 11, 14 та 15 з Протоколами № 1, 4, 6, 7, 12, 13 та 16). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

2. Ustawa z dnia 23 maja 1991 r. o związkach zawodowych. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19910550234>
3. Ustawa z dnia 11 września 2003 r. o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20031791750>
4. Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19900300179>
5. Gewerkschaft der Polizei Bundesvorstand. GdP – die Gewerkschaft der Polizei. Deine GdP – die weltweit größte Gewerkschaft der Polizeibeschäftigten. https://www.gdp.de/gdp/gdp.nsf/id/DE_Wir-ueber-uns
6. Nos revendications. *Alliance Police Nationale*. <https://www.alliancepn.fr/le-syndicat-home/nos-revendication.html>

Наукове видання

РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Матеріали
кафедрального науково-теоретичного
круглого столу
(Київ, 9 лютого 2024 року)

До Міжнародного дня жінок та дівчат у науці

Відповідальні упорядник – *Віктор КОРОЛЬЧУК*

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції
Дк № 4155 від 13.09.2011.

Підписано до друку 09.02.2024. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 12,75. Ум. друк. арк. 11,86.

Тираж 15 прим.
